

Lletres majúscules.

B C D

G H I J

M N O

R S T

W X Y

**V JORNADES
EDUCACIÓ
I ARXIU**

PATRIMONI DOCUMENTAL I CENTRES EDUCATIUS

BARCELONA, 23 D'OCTUBRE DE 2015

Patrimoni documental i centres educatius

Cinquenes Jornades Educació i Arxius
Barcelona, 23 d'octubre de 2015

COL·LECCIÓ JORNADES I CONGRESSOS, 9

V Jornades Educació i Arxius. Patrimoni documental i centres educatius

Primera edició: Abril 2016

Edició: Institut de Ciències de l'Educació. Universitat de Barcelona

Pg. Vall d'Hebron, 171 (Campus de Mundet) - 08035 Barcelona

Tel. (+34) 934 035 175; ice@ub.edu

Consell Editorial: Antoni Sans, Xavier Triadó i Mercè Gracenea

Maquetació: Lara Longares

Revisió de text: Mercè Gracenea

Organitzades per:

El text d'aquesta obra està subjecte a la llicència Creative Commons 3.0 de Reconocimiento – SinObraDerivada (by-nd): Se permite el uso comercial de la obra pero no la generación de obras derivadas.

Consulta de la llicència completa a: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

Les imatges són responsabilitat dels autors de les comunicacions.

Palos, J.; Reverté, P (Coord). *V Jornades Educació i Arxius. Patrimoni documental i centres educatius*. Barcelona. Universitat de Barcelona (Institut de Ciències de l'Educació), 2015.

Document electrònic disponible a: <http://hdl.handle.net/2445/96942>

URI: <http://hdl.handle.net/2445/96942>

ISBN: 978-84-608-6853-8

Comitè Organitzador: Josep Palos i Rodríguez. Universitat de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació; Pilar Reverté i Vidal, Arxiu Nacional de Catalunya (Servei Didàctic) i Departament d'Ensenyament. CESIRE (Àmbit Social i Cultural); Francesc Olivé i Ollé, Arxiu Nacional de Catalunya (Àrea d'Acció Cultural i Servei Didàctic); Enric Cobo i Barri, Departament de Cultura. Subdirecció General d'Arxius i Museus ; Miquel Albert i Tarragona, Departament d'Ensenyament (Àrea TAC) ; Anna Rubió i Rodón, Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació; Nuria Jornet i Benito, Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació; Fina Solà i Gasset, Diputació de Barcelona. Arxiu General; Jaume Enric Zamora Escala. Diputació de Barcelona. Xarxa Arxius Municipals; Núria Batllem Cabello. Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya; Alfred Mauri Martí. Escola Superior d'Arxivística i Gestió Documental de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Comitè Científic: Josep Palos i Rodríguez. Universitat de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació; Pilar Reverté i Vidal, Arxiu Nacional de Catalunya (Servei Didàctic) i Departament d'Ensenyament. CESIRE (Àmbit Social i Cultural); Francesc Olivé i Ollé, Arxiu Nacional de Catalunya (Àrea d'Acció Cultural i Servei Didàctic); Enric Cobo i Barri, Departament de Cultura. Subdirecció General d'Arxius i Museus ; Miquel Albert i Tarragona, Departament d'Ensenyament (Àrea TAC) ; Anna Rubió i Rodón, Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació; Nuria Jornet i Benito, Universitat de Barcelona. Facultat de Biblioteconomia i Documentació; Fina Solà i Gasset, Diputació de Barcelona. Arxiu General; Jaume Enric Zamora Escala. Diputació de Barcelona. Xarxa Arxius Municipals; Núria Batllem Cabello. Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya; Alfred Mauri Martí. Escola Superior d'Arxivística i Gestió Documental de la Universitat Autònoma de Barcelona.

SUMARI

Objectius	5
Àmbits temàtics	6
Introducció	7
Conferència inaugural	9
Experiències significatives	18
Projecte “Apadrinem el nostre patrimoni”	39
Comunicacions	49

OBJECTIUS

Des del 2002, any en què vam organitzar les I Jornades Educació i Arxius, arxivers i docents hem anat avançant en la reflexió conjunta sobre temes didàctics vinculats a la utilització dels documents d'arxiu com a font de la recerca. És per això que, amb la voluntat de continuar caminant junts i de dissenyar línies de col·laboració noves, celebrem les V Jornades, amb les quals ens proposem:

- Fomentar el coneixement del patrimoni cultural a partir de les fonts d'arxiu.
- Impulsar l'ús dels arxius escolars com a recurs didàctic.
- Reflexionar i aportar elements tècnics per a la gestió dels arxius dels centres educatius.

Les Jornades han estat obertes a la participació tant del professorat dels ensenyaments primari i secundari com de professionals de l'arxivística amb interès en aquest àmbit.

ÀMBITS TEMÀTICS

- **Coneixement del patrimoni cultural a partir de les fonts d'arxiu**

La documentació d'arxiu pot ser un recurs per al coneixement del patrimoni cultural, en tant que resulta un exponent de la identitat personal i social i dels processos pels quals s'ha anat construint aquesta identitat.

En aquest àmbit temàtic, es debatrà sobre el potencial de l'arxiu per al coneixement del patrimoni cultural amb l'objectiu d'apuntar estratègies que ens permetin aprofitar-lo millor.

- **L'arxiu escolar com a recurs didàctic**

L'escola conserva una documentació que pot aprofitar com a recurs didàctic. L'arxiu escolar és, de fet, l'arxiu més proper on podem trobar documentació administrativa que ens permetrà reconstruir la història del centre, però també fer estudis sobre l'evolució del sistema educatiu, de la llengua, del consum energètic i tants d'altres. Algunes escoles, a més, també conserven documents que reflecteixen l'activitat a l'aula i la producció dels alumnes: treballs de classe, murals, reportatges d'activitats, etc., que, amb el pas del temps, poden esdevenir un recurs didàctic de primer ordre.

En aquest àmbit temàtic, es presentaran alguns exemples i es reflexionarà sobre les possibilitats d'emprar didàcticament aquests arxius.

- **Gestió dels arxius dels centres educatius**

Molts centres s'han proposat dur a terme projectes relacionats amb l'explotació de la documentació que conserven, però sovint es troben amb certes mancances quant a coneixements tècnics relacionats amb la gestió i la conservació dels seus fons, que en dificulten l'aplicació didàctica.

En aquest àmbit temàtic, es proposaran algunes estratègies i recursos per ajudar els centres a garantir aquests aspectes tècnics bàsics, amb l'ajut de les institucions corresponents.

PRESENTACIÓ

Vivim èpoques de canvis i el món de l'educació no només no se n'escapa sinó que n'és un fidel reflex. Els canvis socials i culturals, conseqüència de la globalització, juntament amb el desenvolupament de les tecnologies de la informació i la comunicació, han comportat un replantejament conceptual i metodològic dels programes educatius i els models pedagògics que es venien aplicant i, seguint les recomanacions diferents organismes internacionals, s'ha iniciat un procés -generalitzat a molts països- de reformulació dels sistemes educatius.

Des de l'informe Delors (1996) on s'expressava la necessitat d'iniciar aquests canvis i es definien algunes de les línies que havien de seguir, fins al document *Repensar l'educació* publicat per la Unesco (2015), o la mateixa declaració d'Incheon (2015), s'han anat identificant les necessitats educatives dels joves d'avui i s'han marcat els objectius de l'educació des d'una nova visió inspirada en *una concepció humanista de l'educació i del desenvolupament basada en els drets humans i la dignitat, la justícia social, la inclusió, la protecció, la diversitat cultural, lingüística i ètnica, i la responsabilitat i la rendició de comptes compartides*. L'educació es defineix com un bé comú que cal garantir.

És a partir d'aquests nous plantejaments que s'han definit les competències bàsiques que els nois i noies han d'assolir al llarg del seu procés d'aprenentatge per tal de garantir el seu desenvolupament tant personal com professional. Els continguts conceptuals del currículum escolar perden protagonisme en favor d'aquestes competències.

Es tracta doncs d'un canvi de paradigma que, per al tema que ens ocupa, a casa nostra es manifesta amb una major presència de les fonts primàries i els arxius en els textos normatius relacionats amb l'educació i, per tant, el treball amb fonts primàries deixa de ser una opció educativa del professor o del centre per esdevenir un requeriment.

El rol que poden desenvolupar els arxius en aquest context és fonamental, com a institucions que poden facilitar l'accés a fonts primàries enteses des de dues perspectives diferents: la primera, per la seva utilitat per la recerca i la formació del coneixement, la informació de les quals pot ser cabdal per al coneixement de moltes disciplines i en el desenvolupament de diverses professions; la segona, per la seva utilitat en tant que garanteix drets individuals i col·lectius i, per tant, en la formació d'una ciutadania activa.

De fet, en els darrers anys ja hem anat observant una major afluència de públic escolar als arxius, alhora que aquests han incrementat i millorat la seva oferta didàctica, però els canvis que acabem d'esmentar fan preveure un increment superior en els propers anys, tant en el nombre com en la diversitat de la demanda i cal que tots plegats, però especialment des dels arxius, hi estem preparats per tal de poder desenvolupar la nostra col·laboració i donar un servei de qualitat.

Des d'aquesta perspectiva doncs, en aquesta cinquena edició de les Jornades Educació i Arxius, ens hem proposat aportar la nostra reflexió per tal de donar suport a un dels

programes del Departament d'Ensenyament en el qual hi participen ja un gran nombre de centres educatius i de docents que poden precisar la col·laboració dels arxius del territori: El programa Apadrinem el Nostre Patrimoni.

Sota el lema *Patrimoni cultural i centres educatius*, ens proposem debatre sobre tres aspectes diferents: El coneixement del patrimoni cultural a partir de les fonts d'arxiu, la utilització de l'arxiu escolar com a recurs didàctic i la gestió dels arxius dels centres educatius, amb l'objectiu d'avançar en la col·laboració entre el món docent i els arxius que, en tant que s'aferma com a col·laboració, també ens comporta reptes nous.

Comitè Organitzador de les Jornades Educació i Arxius

CONFERÈNCIA INAUGURAL

V Jornades Educació i Arxius. Patrimoni documental i centres educatius

Marta Simó *

Marta.Simos@e-campus.uab.cat

batllosimo@hotmail.com

INTRODUCCIÓ

Quan vaig ser convidada a fer aquesta xerrada, així d'entrada, vaig pensar que potser no seria massa rellevant la meva aportació. Però, de fet, a la que m'hi vaig trobar davant, vaig pensar que potser sí que podria dir alguna cosa. Educació, és en sí mateixa la raó per la qual investigo, és a dir, la finalitat de les recerques no és cap altra que la de transmetre-les tant a docents com a estudiants per tal que puguin tenir una eina més pel seu aprenentatge. I de fet, els arxius són una de les fonts que més utilitzo en aquestes recerques.

Si a més a més, ens focalitzem en el tema d'aquestes V Jornades, el patrimoni documental i els centres educatius, encara podré afilar una mica més en tots aquells exemples i experiències que m'agradaria explicar i que espero puguin donar peu a una bona discussió i reflexió comuna posterior.

Com a sociòleg, no puc pas començar, sense explicar d'on vinc i quina és la meva àrea d'estudi ja que això em permetrà establir un marc que serà el de referència d'aquesta ponència. La meva especialitat, o dit d'una altra manera, allò amb què hi he passat més hores d'estudi, ha estat el tema de l'Holocaust. L'oportunitat d'haver viscut a Polònia, en una ciutat a 50 km del camp de concentració i extermini d'Auschwitz-Birkenau, han marcat la decisió. Però, deixem ja la meva trajectòria vital i entrem de ple amb el què pretenc explicar.

COM UNA TROBALLA FORTUÏTA EN UNS ARXIUS POT ESDEVENIR UN OBJECTE D'ESTUDI I FONT DE MATERIAL DIDÀCTIC?

Mentre estava fent la meva Tesi de Màster sobre: Com s'ensenya l'Holocaust a Catalunya, l'any 2004, vaig tenir la possibilitat de visitar els arxius del camp d'Auschwitz. De fet, hi anava per un encàrrec de l'Amical de Mauthausen, per saber si hi havia alguna documentació de tres presoners polítics republicans que podien haver estat en aquest camp. Malauradament, cap dels noms hi figuraven. Però quan ja me n'anava, el Director de l'arxiu, en aquell moment el Dr. Piotr Setkiewicz, que havia estat professor meu a la Universitat de Cracòvia, em va cridar i em va dir: - escolta, potser et poden interessar aquests noms-, i treu una llista amb 30 persones amb nacionalitat espanyola, la majoria nascuts en algun indret de la Península, però a banda de tres que sí que estaven catalogats com a presos polítics la resta ho estaven com a Jueus. L'anècdota és molt més enrevessada, ja que aquella llista es va fer a corre-cuita per requeriment urgent de l'Ambaixada Espanyola a Polònia, degut a la

visita al país dels aleshores Reis d'Espanya, en Juan Carlos i la Sofia però deixa'm-ho aquí i si algú te curiositat en saber més d'aquesta història amb gust ho explicaré més tard. Aquella documentació provinent d'uns arxius, que la seva gran majoria havien estat destruïts pels Nazis abans que arribes l'Exèrcit Roig i que una bona part d'aquests encara estaven en un soterrani perdut a Moscou, van ser els catalitzadors d'una futura quasi present, Tesi Doctoral.

L'altra troballa és una combinació encara més fortuïta. Evidentment, aquella llista em va fer passar forces hores en aquells arxius. I un dia dels que estava allà, l'adjunt a la Direcció, en Wojcek Polsa, em dona una carpeta amb la informació d'un presoner austríac, en Rudolf Friemel. Ell fou un dels últims presoners polítics penjats a Auschwitz al ser descoberts en una intent de fuga. Però tenia una altra particularitat, s'havia casat al camp, oficialment, i la seva dona, que en aquell moment vivia a Viena, era la Margarita Ferrer, madrilenya però de mare menorquina. La història era sorprenent i al cap d'un temps es va publicar un llibre sobre aquest fet: *Boda en Auschwitz* de Erich Hackel. Però, la qüestió no acaba aquí. Jo estiujo a Menorca a una zona on la correspondència està centralitzada en una oficina petita on cal anar a recollir-la. Com que sovint tenen molta feina, et donen totes les cartes per tal que tu cerquis les teves. Un dia, mentre estava mirant el meu correu, em va cridar l'atenció una de les cartes perquè anava dirigida a un tal Sr. Friemel, vaig mirar-me-la una bona estona i sense poder aguantar-me vaig escriure la direcció a on anava adreçada en un paper. Al arribar a casa, ho vaig explicar. Al cap de ½ hora ens plantàvem davant aquella adreça. Aquesta troballa em va permetre conèixer al net d'en Rudolf i la Margarita i establir una bona relació que entre moltes altres coses, ens va permetre fer un vídeo amb el grup Exili, Deportació i Holocaust on una de les dues històries de vida que s'hi narren és la d'ells.

Aprofito per fer menció aquí, de la importància de les persones que treballen als arxius, els qual amb els seus coneixements i la seva passió per la feina que fan, feren possible que jo pogués gaudir d'aquesta documentació no demanada.

Per què us explico aquestes dues anècdotes? Doncs per què em permeten abordar el primes dels objectius d'aquestes jornades el qual tractaré amb més profunditat.

FOMENTAR EL CONEIXEMENT DEL PATRIMONI CULTURAL A PARTIR DE LES FONTS D'ARXIU

El patrimoni cultural, tal com el defineix la UNESCO, és l'herència cultural pròpia del passat, amb la qual un poble viu el present i el transmet a generacions futures. El patrimoni cultural està constituït per tots els béns i valors culturals que són expressió de la nacionalitat o identitat d'un poble.

En el meu cas em fixaré en la memòria, com a patrimoni cultural d'un poble que ens permet acostar-nos al coneixement del nostre passat per constituir la nostra identitat present i futura i la seva interacció i relació amb la història. I, per altra banda, de quina manera els arxius poden ser l'eina essencial de pont entre aquesta memòria i la història que volem transmetre als nostres alumnes.

Tot i que sembla que la parella Memòria – Història encara produeix certs debats, tal com diu Ricoeur (2003)¹, no es tracta de plantejar una contraposició de virtuts, sinó de plantejar un vincle dialèctic, d'interpel·lació i d'influència. En aquest diàleg, la història intenta “normalitzar” la memòria en emmarcar-la dins d'un relat més general i global. Per la seva part, la memòria pretén “singularitzar” la història, en la mesura que és indiferent a les reconstruccions de conjunt i és escassament procliu a les comparacions, contextualitzacions i generalitzacions (Traverso, 2006)². Allà on l'historiador veu una etapa d'un procés, un testimoni mostra un esdeveniment singular, incomparable i superlatiu (Todorov, 2000)³.

Com una bona parella, memòria i història s'influeixen mútuament. Per una banda, la història es veu influenciada per les lluites per la memòria que s'instal·len en l'agenda pública. Per l'altra, la memòria és influïda per la història: no existeix una memòria literal, original, que no hagi estat “contaminada” per elements que no deriven de l'experiència (Traverso, 2006). Els records són elaborats des de marcs socials, on són influenciats tant per les aproximacions acadèmiques com pel pensament col·lectiu.

Un exemple molt il·lustratiu del què estic dient és l'estudi de les memòries dels integrants de la División Azul. Depenent quan foren escrites o relatades pels seus protagonistes, un mateix fet, en aquest cas, l'estudi de la seva relació amb la Població Jueva, té un relat totalment diferent i per tant una interpretació històrica també diferent.

Però centrem-nos en la noció de memòria, pròpiament. La noció de memòria al·ludeix a múltiples qüestions i a una àmplia gamma d'experiències i processos. En donaré dues possibles definicions: la que posa l'èmfasi en el que es recorda i es conserva, i la que entén la memòria com un procés actiu de recuperació o reconstrucció simbòlica del passat.

En aquest punt, no puc obviar aquí la figura de Maurice Halbwachs, sociòleg⁴. Una dada curiosa seva que crec que és rellevant per veure la influència que va tenir en ell. Quan estudiava a Alemanya a Göttingen va treballar catalogant els documents de Leibniz⁵, segurament aquesta feina va influir en la seva posterior teoria sobre la memòria col·lectiva. Malauradament, va morir a Buchenwald, al ser detingut per la Gestapo a França per protestar per l'arrest del seu sogre jueu.

Segons ell, nosaltres no recordem sols, sinó amb l'ajuda dels records dels altres: els nostres records es nodreixen de relats contats per altres i es troben inscrits en relats col·lectius que es reforcen amb commemoracions i celebracions públiques. Un bon exemple, seria fa dues setmanes. Per una banda, un sector de la població celebrava el Dia de la Hispanidad mentre aquella mateixa setmana d'altres commemoraven el record de l'afusellament del President

¹ Pages J. Gonzalez P. Història, memòria i ensenyament de la història: conceptes, debats i perspectives. Documents. Universitat Autònoma de Barcelona. 2009.

² Idem

³ Idem

⁴ Nascut l'11 de març de 1877 a Reims i mort el 16 de març de 1945 a Buchenwald

⁵ Filòsof alemany nascut el 1646 i mort el 1716

Companys. Fixeu-vos però quina és la càrrega política i de construcció de la identitat d'una i l'altra.

Però, això és problemàtic ja que “és impossible trobar una memòria, una visió i una interpretació úniques del passat, compartides per tota una societat. Aquí és molt interessant el concepte de memòria feble i memòria forta, proposats per Traverso⁶, és a dir memòries de diversa visibilitat i força, que muten amb el temps: un exemple la memòria de l'Holocaust, memòria dels crims del Franquisme o bé la memòria del 1714. Ara que Catalunya està passant per un procés de canvi on hi ha una part de la societat i del govern actual que van cap a la Independència, tant els fets de 1714 com la mort del President Companys estan esdevenint símbols de la identitat i formarien part d'aquesta memòria forta.

PERÒ QUIN LLIGAM TÉ AQUESTA MEMÒRIA AMB L'ESCOLA I ELS ARXIUS?

Tal com diu Jelin⁷, hi ha diversos actors socials, amb diferents vinculacions amb el passat que construeixen i intenten legitimar i transmetre una narració de sentit sobre aquest passat. Entre aquests actors destaquen els agents estatals, que han tingut un paper central en l'elaboració d'una “història nacional i d'una memòria oficial”, essent l'escola un d'ells.

Aquesta memòria narrativa del passat “comú” és la que l'escola s'encarrega de transmetre a través de l'ensenyament de la història i de les ciències socials i per mitjà de la instrucció cívica des de la instauració d'aquestes disciplines.

Cal dir, però, que actualment ens enfrontem a altres agents, que tot i no sé estatals, poden influir fortament en la interpretació del passat. Estic parlant dels mitjans de comunicació i culturals i especialment el que en general, anomenem Internet. Per tant, més que mai, ens cal un suport com pot ser, en aquest cas, les fonts d'arxiu, que permetran validar molta de la informació que arriba sovint sense filtre, manipulada, esbiaixada i inclús falsa. Des del meu punt de vista, doncs, és una molt bona pràctica, ensenyar als alumnes a fer ús d'aquestes fonts documentals que trobem als arxius, com a metodologia de contrast per verificar la informació rebuda per una banda, però per l'altra per descobrir noves interpretacions sovint amagades darrera dels documents.

I encara, un altre aspecte a tenir en compte, en aquest cas més pels docents, el què Todorov⁸ descriu i alerta sobre els “abusos de la memòria” i que ens convida a distingir entre la “recuperació” del passat i la seva “utilització”. Sabent que la manera en què es construeixen les memòries sovint tenen un transfon i un sentit polític, en un país com el nostre, amb un passat recent d'una guerra civil resolta amb una dictadura i amb una transició amb pacte de silenci, seria bo convertir aquesta memòria del passat en un principi d'acció per al present, ja que permet aprofitar les lliçons del passat per comprendre situacions noves.

⁶ Traverso E. Els usos del passat: Història, memòria, política. 2006

⁷ Jelin E. Los trabajos de la memoria. 2002

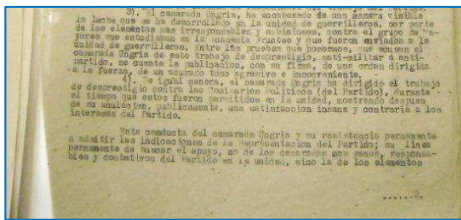
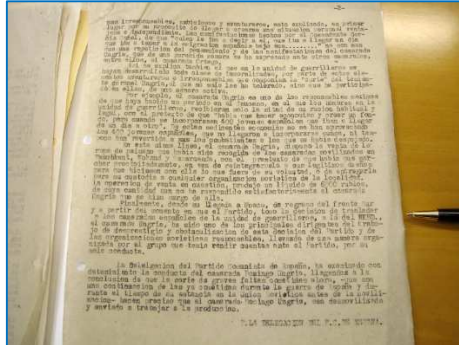
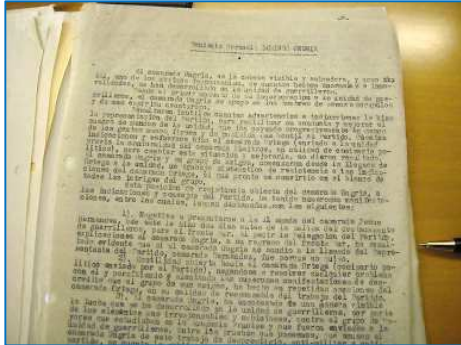
⁸ Todorov T. Los abusos de la memoria. 2000

ALGUNS EXEMPLES

Permeteu-me posar-vos alguns exemples gràfics que il·lustren el què he exposat, fruit de la meva pròpia recerca. Només un sol document permetria amb l'ajuda corresponent, que un alumne pogués iniciar una investigació.

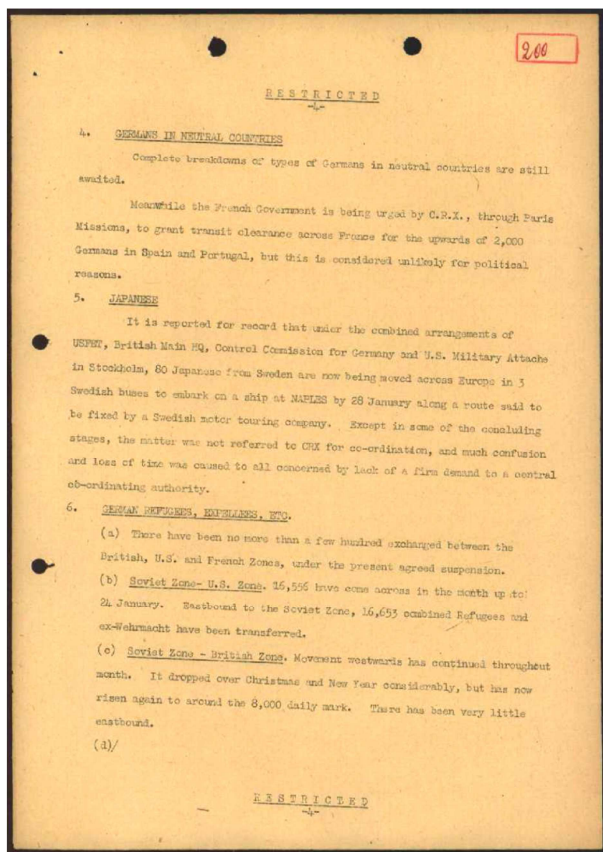
1.- Arxiu Partit Comunista d'Espanya

Cas del Coronel Ungría

5) Arxiu ITS – International Tracing Service – Bad Arolsen

Nazis a Espanya

Copy of Doc. No. 82494428#1 (6.1.1.0007.0213)
in conformity with the ITS Archives. 05.12.2012. Archivnummer: 4143

Però possiblement no caldria anar tant lluny. Afortunadament, en l'actualitat, a l'escola s'entrecreuen i es relacionen diverses accepcions i diversos sentits de la memòria que es refereixen a narratives diferenciades: la que al·ludeix a una consciència col·lectiva i identitària nacional, la que se centra en rememoracions dels passats traumàtics i la que es refereix a les reconstruccions realitzades per mitjà dels testimonis i la història oral⁹.

Per tant, l'escola té la suficient generació d'informació per poder portar a terme el segon objectiu d'aquesta Jornada.

IMPULSAR L'ÚS DELS ARXIVS ESCOLARS COM A RECURS DIDÀCTIC

En aquests aproximadament 10 últims anys, nous elements han incidit en la possibilitat d'incrementar la documentació per tal que els arxius escolars puguin esdevenir un recurs didàctic.

En voldria mencionar dos. El primer, té a veure amb tot el què he explicat fins ara: el recull de memòria oral¹⁰, així com el gran nombre de treballs de recerca que ens sí mateixos ja conformen un arxiu propi, juntament amb altres materials creats a l'escola, com pot ser una Revista, Exposició, Diaris de viatge, etc. Però juntament amb aquest element n'hi ha un altre que em sembla molt rellevant i enriquidor. El nou teixit social i cultural d'enorme diversitat que ens podria permetre elaborar un recull d'un gran nombre de documentació a través de l'experiència vital i cultural dels nouvinguts.

⁹ Pages J. Gonzalez P. Història, memòria i ensenyament de la història: conceptes, debats i perspectives. Documents. Universitat Autònoma de Barcelona. 2009.

¹⁰ Entrevistes que fan els alumnes als pares, avis i inclús besavis de les seves vivències passades.

ALGUNS EXEMPLES

1.- Rússia

Creació d'un museu dins de l'escola amb material d'arxiu dels alumnes al voltant del tema de l'Holocaust, del Setge de Leningrad i de la II Guerra Mundial

2.- Japó

Cas de la Maleta de Hanna

3.- Europa

Els Stolpersteine

ALGUNES REFLEXIONS FINALS

Sabem, que la Institució de l'Escola és un dels mitjans que ens permeten incidir en gran mesura en el què conformarà la identitat de cada un dels alumnes però també del professorat i de la pròpia institució. També som conscients que el Franquisme, com a règim totalitari va tenir un efecte directe en el món educatiu, sobretot en el primer franquisme, de la mà del Nacionalcatolicisme, que va permetre construir i manipular els esdeveniments històrics per construir un passat i un relat històric que encara avui arrosseguem ple de mites que encara formen part de la nostra identitat.

És per això que tant els docents com el patrimoni documental són dos elements bàsics per poder obtenir una aproximació més objectiva dels esdeveniments passats però també ens permeten poder fer estudis transversals i transtemporals de tendències durant el procés educatiu.

Juntament amb l'acompanyament¹¹ del docent, dels arxius escolars, dels treballs, de les activitats fetes al llarg del temps, entre altres, podrem veure quines han estat les tendències, quines les polítiques i demandes que hi ha hagut en cada moment. Això ens ajudarà a veure que el coneixement no és neutre sinó que rep influència de molts altres àmbits i amb aquesta premissa, podrem fer una valoració més holística de qualsevol fet a estudiar.

Finalment, i segons el meu discret coneixement, aquest neguit no és només un objectiu a casa nostra sinó que està en les agendes de la gran majoria dels països. Treballar per recuperar la memòria contra l'oblit d'una banda però per l'altra treballar contra la memòria del poder, és una necessitat. Tenint en compte però que en alguns moments no sempre cal condemnar l'oblit sinó que a vegades el silenci ha estat un mecanisme per sobreviure¹².

¹¹ Acompanyament entès com a persona que ens guia.

¹² Com exemple el cas de Dory Sontheimer relatat en el seu llibre: Les set caixes

* **Marta Simó**, llicenciada en Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona (1999), Màster en Estudis de l'Europa Central i de l'Est, en l'especialitat d'Identitats Jueves i Holocaust per la Universitat Jagellonska de Cracòvia amb la Tesis: "Teaching about the Holocaust in Catalonia" (2005) i postgraduada en Judaica i Holocaust per la Universitat Estatal de Moscou (2010). Anteriorment Dip HE en Llengües Estrangeres i Empresa per la Universitat West Midlands (1989) i postgraduada en Relaciones Internacionals per la Universitat Estatal de Kiev (1991). Actualment, doctoranda a la Universitat Autònoma de Barcelona amb la Tesi: "La població espanyola i el seu encontre amb l'Holocaust" dirigida pels Prof. Dr. Joan Estruch i el Prof. Dr. Joan B. Culla. Des de 2012, Membre del Grup ISOR d'Investigacions en Sociologia de la Religió de la mateixa Universitat. Membre del Grup Exili, Deportació i Holocaust del Departament d'Educació i del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya.

Projectes de Recerca:

- Des del 2013, membre del "Multilingual Expert Team" per al "Education Research Project of the Multiyear Program of the IHRA (International Holocaust Remembrance Alliance)".
- Projecte Europe for Citizens: "Perseguits i Salvats": Diputació de Barcelona, Memorial de la Shoah París, Topografia del Terror Berlín. (2013-2014)

Publicacions sobre el tema:

- En curs: Chapter: "Teaching and Learning about the Holocaust in Spain" in the book: Spain and the Holocaust. Editors: Gina Hermann and Sara Brenneis. University of Oregon. (Anglès)
- En curs: Article : "Españoles en la URSS y su encuentro con el Holocausto (1941-1945)" per la publicació *Slavica Occitania*. Universitat de Toulouse. Monogràfic: Relacions político culturals Rússia – Estat Espanyol. (Rus i espanyol)
- En curs: Article: "Educació sobre l'Holocaust a l'Estat Espanyol" en "The politics of the Neutrals during the Shoah". International Holocaust Remembrance Alliance. (Anglès)
- Article: ITS, Spain and the Holocaust. In yearbook 2015 „Freilegungen - Spiegelungen der NS-Verfolgung und ihrer Konsequenzen“ . Wallsteinverlag. June 2015 (Anglès)
- Article: "Испания". A l'Enciclopèdia de l'Holocaust en els territoris ocupats de la URSS . 2010. (Rus)

EXPERIÈNCIES SIGNIFICATIVES

La col·laboració de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat i el Col·legi Mare de Déu de la Mercè de Sant Feliu de Llobregat

Xavier Cortés Nadal

Col·legi Mare de Déu de la Mercè de Sant Feliu de Llobregat

M. Luz Retuerta

Arxiu Comarcal del Baix Llobregat

Serveis a l'educació de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat

La col·laboració de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat (ACBL) amb el món educatiu ve de lluny. Els antecedents més llunyans són de curs 1994-1995, quan la professora de Universitat de Barcelona Gemma Tribó va fer una classe de doctorat de didàctica amb fonts primàries a la seu de l'ACBL. Aleshores, des de l'ACBL, ja es van elaborar diversos dossiers temàtics sobre demografia, agricultura, indústria, política i associacionisme del segle XIX fets amb documents propis. L'objectiu era oferir una petita mostra de les possibilitats que els arxius tenen per a la didàctica de les ciències social.

El curs 1995-1996 vam iniciar la col·laboració amb l'IES Olorda de Sant Feliu de Llobregat per preparar la visita comentada a l'ACBL per alumnes de batxillerat.

Des del començament es va intentar aconseguir l'alliberament d'unes hores d'un/una professor/a de secundària perquè definís i impulsés el projecte educatiu de l'Arxiu. I ho vam aconseguir en una ocasió, el curs 1998-1999. Llavors els Serveis Territorials del Baix Llobregat - Anoia van reduir 5 hores la jornada laboral setmanal d'una docent de secundària, la professora Anna Argilés de l'IES Olorda, per tal que les destinés al servei educatiu de l'ACBL. La demanda no va tenir continuïtat.

Tot i així, al llarg d'aquests anys, l'ACBL ha ofert una sèrie de serveis didàctics (visites, assessoraments als crèdits de síntesi i als treballs de recerca i materials didàctics). I ha fet encàrrecs puntuals a docents concrets, per tal de disposar d'una sèrie de materials. Aquests són:

- La visita comentada destinada a secundària: *Els Arxius dipositaris de la memòria*, (1999), amb la professora Anna Argilés.
- La visita comentada destinada a primària (5è i 6è): *Coneguem l'Arxiu*, a càrrec de la professora Carme Duran.
- Altres materials sobre temes diversos:
 - *Les fonts demogràfiques*, (2003), amb la professora Anna Argilés.
 - *Documentant Regina. Fonts per a la història de les dones*, (2006) amb la professora Anna Argilés.
- Altres dossiers elaborats, però no publicats són:
 - «La crisi de 1898»

- «Materials d'història de l'ensenyament a Sant Feliu de Llobregat» (2001), gràcies a la beca d'una alumna de la Facultat de Ciències de l'Educació de la UB.
- «Les cartes del Consultorio de Elena Francis: paraules de dones dels anys 50»(2009).

Actualment l'ACBL és en període de relançament de les activitats del servei didàctic. Des del 28 de març d'enguany, estem en un nou equipament d'arxiu que facilita la dinamització de les activitats didàctiques perquè disposa d'una sala polivalent on poder rebre l'alumnat sense entorpir la sala de consulta. Durant els mesos d'abril a juny del curs passat, ja en el nou equipament, vam rebre 5 visites de primària, amb 150 alumnes; i 5 visites de secundària, amb 129 alumnes. En total 279 alumnes.

Ara som en ple procés de divulgació del nou equipament i per això, hem previst renovar els materials didàctics de les dues visites comentades (la de primària i la de secundària) per poder-los adaptar-los al circuit de la visita al nou arxiu.

Altre aspecte que estem desenvolupant és la publicació de dossiers temàtics al web per donar a conèixer la documentació de l'ACBL entre el públic en general. Volem impulsar l'elaboració de propostes didàctiques a partir d'aquests dossiers, que fins ara són:

- «De l'ombra a la llum. Històries de l'Arxiu» 2013-2015
http://xac.gencat.cat/ca/detalls/Article/Ombra_llum
- «Documents d'una vida: Joana Raspall Juanola», 2013
<http://xac.gencat.cat/ca/detalls/Article/Raspall>
- «La irrupció del franquisme», 2014
<http://xac.gencat.cat/ca/detalls/Article/article-franquisme>
- «El ressò de la Mancomunitat en els documents d'Arxiu», 2014
<http://xac.gencat.cat/ca/detalls/Noticia/Mancomunitat>
- «Les primeres eleccions municipals democràtiques de 1979», 2014.
http://xac.gencat.cat/ca/detalls/Noticia/Primeres_Eleccions
- «Documentant la Indústria», 2015.
http://xac.gencat.cat/ca/llista_arxius_comarcals/baix_llobregat/documentant-la-industria/

L'Arxiu ofereix suport documental als centres que estiguin treballant per projectes. Per exemple, enguany vam col·laborar amb l'Escola Isabel de Villena en el projecte sobre «jocs i joguines» per a 4t. de primària, amb un recull de fotografies antigues sobre aquest tema i una visita a les instal·lacions.

A partir d'enguany, participem en "Edurecerca", uns premis impulsats pels Serveis Territorials d'Ensenyament del Baix Llobregat, juntament amb altres institucions i associacions, que premien treballs de recerca de l'alumnat de la comarca. L'ACBL té una modalitat de premi pròpia on es fomenta la utilització de fonts de l'Arxiu entre l'alumnat de l'ensenyament postobligatori. Els treballs hauran d'acreditar haver consultat els fons de l'Arxiu Comarcal del

Baix Llobregat (ACBL) i/o la biblioteca i/o l'hemeroteca de l'ACBL.

Els eixos són els següents:

1. Haver consultat l'hemeroteca digital de l'ACBL (a través de XAC_Prensa) o bé presencialment la premsa no digitalitzada.
2. Haver consultat els fons documentals de l'ACBL, telemàticament (a través del cercador de fons i documents) o bé presencialment a l'Arxiu.
3. Haver consultat els fons bibliogràfics.

A través d'aquests premis, l'ACBL podrà difondre els seus serveis i oferirà cursos de formació en matèria d'arxiu destinats a la comunitat educativa.

<https://sites.google.com/a/xtec.cat/edurecerca/1-modalitats-2014/premi-arxiu-comarcal-del-baix-llobregat>.

La col·laboració amb el Col·legi Mare de Déu de la Mercè va començar el curs 2000-2001 arran d'una visita comentada destinada a l'alumnat de 4t d'ESO dels professors Encarna Hernández i Xavier Cortès. Des de l'ACBL vam fer una selecció de documents sobre aquesta escola perquè els incorporessin a un crèdit de síntesi. A partir de llavors la col·laboració ha estat constant al llarg dels últims 14 anys.

DE L'ARXIU A L'AULA

En aquesta segona part de la ponència es presenta l'experiència de col·laboració del Col·legi Mare de Déu de la Mercè (Sant Feliu de Llobregat) amb l'ACBL en relació amb el coneixement i difusió del patrimoni de la ciutat de Sant Feliu de Llobregat, que inclou el patrimoni documental que custòdia, conserva i difon l'ACBL. Per tant, es podria dir que és l'experiència des de punt de vista de l'usuari escolar, la qual s'ha anat construint al llarg de successives fases.

Per què vam començar a visitar l'Arxiu? El curs 2000 - 2001, vam proposar estudiar la ciutat de Sant Feliu de Llobregat a l'assignatura del crèdit de síntesi (avui treball de recerca de quart d'ESO), per això ens vam aproximar a les entitats i institucions de la ciutat, i una d'aquestes era l'ACBL. L'activitat d'ensenyament - aprenentatge tenia com a objectiu conèixer la funció de l'Arxiu, l'edifici i els seus fons i convertir els alumnes en usuaris de l'Arxiu en el marc d'aquesta activitat. L'objectiu era que els alumnes treballessin les fonts primàries de l'Arxiu sobre la història del centre educatiu. Per això es va contactar amb el seu personal, que va seleccionar un seguit de documents, d'acord amb els períodes cronològics següents:

- Període fundacional, amb la documentació de la constitució del centre i les comunicacions amb la Junta Local de Primer Ensenyament.
- El temps de la Guerra Civil (1939 - 1939).

- Documents de la història del carrer, que explicaven el seu canvi de nom en base a una petició dels veïns que van voler-lo dedicar a la Mare de Déu de la Mercè, denominació que té el centre ara.
- Imatges històriques del centre.

L'experiència es va compartir a la *I Jornada d'Arxius i Educació* i es va repetir durant diversos cursos fins a la reorientació del crèdit de síntesi de quart d'ESO.

Aquesta iniciativa va servir de base perquè, amb motiu de la celebració dels 125 anys de la fundació del nostre col·legi el curs 2003 – 2004, l'Arxiu tingués un paper imprescindible en tot un seguit d'actes de recuperació de la memòria del centre, destinats a la comunitat educativa i a la ciutat. Quines van ser les accions conjuntes que es van dur a terme? La primera va ser proporcionar un fàcil accés a la documentació de diversos fons, com el municipal, amb els documents sobre la Junta Municipal de Primer Ensenyament, amb la finalitat de nodrir un treball d'investigació. Aquesta recerca es va publicar en un llibre sobre la història del centre.

L'Arxiu també ens va proporcionar imatges i documents per fer una exposició sobre la història del centre. Alhora que el centre va cedir a l'Arxiu les imatges procedents del col·legi i d'antics alumnes que es van captar per a l'exposició i per a altres activitats organitzades amb motiu de la celebració dels 125 anys del centre. Tot aquest material es va incorporar a la Col·lecció d'Imatges Ciutadanes de l'Arxiu.

Alhora l'Arxiu, que duia a terme una exposició sobre personatges de Sant Feliu de Llobregat, ens va demanar imatges i informacions sobre dones de la comunitat escolar que s'havien destacat per la seva acció social i educativa, amb l'objectiu de mostrar-les a la ciutat

El resultat final de tot això va ser la cessió del fons històric del Col·legi a l'ACBL. Mentre es mantenien les visites escolars anuals per a conèixer l'arxiu i les seves instal·lacions i es duien a terme nous projectes.

Un aspecte molt important del projecte educatiu del centre ha estat i és l'ús del patrimoni com a element educador. L'Arxiu sempre ha col·laborat en les iniciatives del col·legi i alhora el col·legi ha participat en les activitats que ha impulsat l'Arxiu i ha contribuït a difondre-les. Quins exemples en poden destacar? El primer és el *projecte d'Apadrinament del Palau Falguera*, una iniciativa que va començar el curs 2008-2009 i que ara s'emmarca en el programa: *Apadrinem el nostre patrimoni*, que impulsa el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. El Palau Falguera és un edifici singular de la ciutat de Sant Feliu de Llobregat que té el seu origen a finals del segle XVII. Anualment, els alumnes de 2n d'ESO, entre 50 o 60 nois i noies, el descobreixen i treballen transversalment a través de diverses assignatures a l'aula i per mitjà d'activitats d'ensenyament – aprenentatge que culminen amb

la realització d'una obra de teatre per a la ciutat on s'explica l'evolució històrica del monument i de la ciutat de Sant Feliu de Llobregat.

L'assessorament històric de l'Arxiu és clau per al projecte *d'Apadrinament del Palau Falguera*, perquè permet que l'activitat tingui una seriositat científica, s'actualitzi de manera constant, d'acord amb els nous estudis sobre la història del Palau, i es pugui fer arribar la història de l'edifici i els fets que n'estan relacionats al conjunt de la ciutat. En això cal agrair moltíssim el suport personal de la directora de l'Arxiu, qui té una reconeguda experiència investigadora sobre el Palau Falguera i el seu context històric.

Una altra actuació feta en col·laboració amb l'Arxiu, destinada als alumnes de quart d'ESO del curs 2012 - 2013, va ser l'activitat que es va fer en el marc de la celebració de l'Any Joana Raspall, amb motiu del centenari d'aquesta poetessa de Sant Feliu, de gran renom a Catalunya. Per això, tota la ciutat de Sant Feliu, les institucions, les entitats, les escoles i l'Arxiu es van implicar plenament en l'homenatge. Com a cosa memorable, fer constar que l'escriptora va poder gaudir-ne personalment. I quines coses es van fer? Tal com es va explicar i publicar en el marc de les *IV Jornades d'Educació i Arxiu*, des de l'àrea de Català, es va proposar als alumnes completar la definició de viquipèdia sobre Joana Raspall a partir d'afegir aspectes importants de la seva vida, en especial de la seva obra, amb dades publicades en revistes i diaris locals de Sant Feliu de Llobregat, una informació que fins aleshores restava gairebé inèdita perquè tenia una difusió sobretot local.

Lògicament, la feina es va fer amb la complicitat de l'Arxiu, ja que es pretenia que aquests alumnes coneguessin i treballassin els seus fons. L'experiència va comportar la realització d'un parell de sessions de treball amb documents de l'Arxiu sobre Joana Raspall i amb les publicacions periòdiques a través del cercador de XAC_Prensa. El resultat final es va publicar a la viquipèdia i va merèixer el reconeixement de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat amb un premi d'aplicació de les TIC a l'aula.

També l'Arxiu ens va brindar l'oportunitat de participar en un altre projecte que just s'iniciava, *Documents d'una Vida*, conjunt de capítols telemàtics que setmanalment es penjaven al web de l'Arxiu sobre la senyora Joana Raspall. Els alumnes de primer d'ESO, en una optativa sobre la història de la ciutat, van estudiar la figura de Joana Raspall a través d'aquests documents, per a concloure el projecte amb una visita a l'Arxiu Comarcal on van conèixer i treballar *in situ* la documentació. Com a resultat d'això, hi ha en projecte la creació d'una aplicació didàctica sobre els documents d'aquesta col·lecció.

Aquesta optativa d'història de la ciutat es basava en el desenvolupament d'activitats d'ensenyament – aprenentatge entorn de fons i documents de l'ACBL disponibles en diversos formats, com per exemple, el llibre electrònic *Sota un llençol de neu. Sant Feliu de Llobregat el 1962*. En aquest cas, els alumnes analitzaven les imatges de l'ACBL i intentaven localitzar

indrets de Sant Feliu de Llobregat que no existeixen avui dia. Després explicaven com era la ciutat en aquell moment cronològic i els principals canvis que havia tingut respecte a l'actualitat. Una altra activitat era la visita a l'exposició permanent titulada *El Mas Lluí, un camí d'enllaç*, sobre la història d'aquest barri de Sant Feliu de Llobregat que acull l'ACBL. La mostra conté diversos documents (escrits i imatges) procedents de fons de l'Arxiu que expliquen l'origen i evolució d'aquest barri. És un recurs que ens permet treballar les tipologies de documents des de l'aula i la història de la ciutat.

A Sant Feliu de Llobregat, com a molts altres indrets en els últims anys, s'ha descobert el patrimoni local modernista. En aquest cas, els protagonistes de l'activitat d'ensenyament – aprenentatge són els alumnes de tercer d'ESO en el marc d'una optativa sobre el modernisme local. L'assignatura es planteja com una recerca que conclou amb dues gimcanes que els alumnes preparen per a companys seus del Cicle Superior de 5è i 6è d'Educació Primària (EP). Els primers anys l'activitat es feia amb l'alumnat del nostre centre, però des del curs 2014 – 2015 és oberta a altres escoles de Sant Feliu de Llobregat, en el marc de la *Setmana del Patrimoni*.

Quina és la temàtica de les dues gimcanes? La primera és la Ruta de les Cases Modernistes, i consisteix en visitar i conèixer els principals edificis modernistes de la ciutat, englobats en una ruta que havia creat l'Ajuntament. La segona, la ruta dels Besavis, tracta sobre la descoberta de diferents espais de la ciutat nascuts al segle XIX i sobre l'apropament al projecte de Pla d'Eixample de la ciutat de 1902. L'Arxiu té un paper fonamental en l'activitat per dos motius; primer perquè custodia els expedients d'obres de les cases modernistes, uns documents que contenen la informació que es transmetrà en la gimcana. Segon, perquè una de les proves de la gimcana és donar a conèixer els espais de l'Arxiu i els fons que custodia entre els alumnes de cicle superior de primària. Els seus companys de tercer d'ESO no inventen la informació, fan d'investigadors i han de buscar i consultar les fonts primàries que guarda l'Arxiu.

Per acabar aquest apartat, concretar les noves propostes que estem preparant per al curs 2015 – 2016. En el cas dels alumnes de primer d'ESO, hem previst iniciar el projecte d'*Apadrinament de la Catedral de Sant Llorenç* (Sant Feliu de Llobregat). Aquest curs planificarem activitats conjuntes amb l'ACBL entorn l'ús del XAC_Prensa. Buscarem notícies sobre l'edifici i visitarem l'Arxiu per a conèixer i treballar de primera mà les fonts de premsa. Com a feina de difusió, hem programat ampliar la informació de la història de l'edifici que hi ha a viquipèdia.

Amb els alumnes de 2n d'ESO es vol treballar dos continguts del currículum de les ciències socials a través de l'accés als fons d'Arxiu i a les eines que ofereix. El primer és sobre la història dels fenòmens migratoris. En aquest cas, els alumnes estudiarien les seves pròpies

famílies per a trobar exemples de les migracions internes i externes. Altres anys, a l'aula ja s'havia fer un treball per reconstruir l'arbre genealògic i per representar els recorreguts en mapes geogràfics. Ara se'ns planteja com posar aquesta informació a disposició del projecte "EINES" que lideren el Centre Demogràfic de Catalunya i el Centre de Visió per Computador (UAB) en col·laboració amb l'ACBL. Un projecte que desenvolupa instruments i procediments per facilitar la informatització massiva de les fonts demogràfiques del passat, que està orientat a la construcció de bancs de dades d'ús públic i a la millora de la consulta de documents dels arxius. El projecte permetrà que, a partir dels padrons de Sant Feliu de Llobregat de 1828 a 1955, els santfeliuencs puguin conèixer genealogies, trajectòries individuals i familiars, contextos, etc. dels nostres avantpassats. (http://xac.gencat.cat/ca/detalls/Noticia/projecte_padrons)

Si ens podem incorporar al projecte a partir d'afegir els testimonis orals que poden aportar les famílies i altres informacions genealògiques que es treballin a l'aula, com dades de naixement, mort, estudis, nombre de germans, lloc de naixement... , podrem aconseguir una informació molt valuosa per a la recerca, alhora que els alumnes s'apropen a l'Arxiu. Ara estem començant a fer propostes per gestionar aquestes iniciatives.

L'altra proposta per al currículum és l'estudi de l'evolució de l'urbanisme de la ciutat entorn a dues transformacions concretes. D'una banda els canvis produïts a Sant Feliu de Llobregat al segle XIX arran de la industrialització, per mitjà de l'estudi dels documents de la secció de *Documentant la indústria* (ACBL). I, de l'altra, l'apropament a les transformacions urbanístiques al segle XX del barri on hi ha el Palau Falguera, monument que apadrinem.

També una altra proposta de col·laboració amb l'Arxiu és el tractament de l'arxiu fotogràfic del nostre centre. Un col·legi com el nostre, amb dues línies i uns sis-cents alumnes des de l'Educació Infantil fins a l'ESO, produeix una quantitat inimaginable d'imatges. Excursions, altre tipus de sortides, activitats a l'aula,...que es difonen a la plana web, a twitter, etc. Tot això dóna lloc a un material que, si no es classifica i ordena, es perd o bé és difícil de localitzar quan es necessita.

Cal fer alguna cosa, i per això estem planificant les següents propostes. La primera és intentar concretar uns paràmetres mínims de gestió ordenada, la segona és organitzar les imatges i la tercera, catalogar-les. Com que tot no es pot fer i el professorat no disposa de gaire temps, ens hem proposat treballar en dues direccions:

- a) El projecte d'Aprenentatge – Servei, en el qual els alumnes de quart d'ESO cataloguen les imatges del centre a partir d'una base de dades. Com que no es pot fer tot, estan catalogant els projectes en els quals han participat directament, com és el cas de *l'Apadrinament del Palau Falguera*.
- b) A primer i segon d'ESO es vol incorporar en el projecte d'Apadrinament la catalogació de les fotos. Per exemple, els alumnes d'un curs presentaran el projecte de l'Apadrinament

als alumnes del curs següent a partir de la base de dades fotogràfica.

Quina és la col·laboració de l'Arxiu en aquest projecte? Ens han ajudat a fixar i establir uns criteris bàsics per seleccionar i descriure les imatges. Es pretén que una selecció d'aquestes imatges, sobretot dels Apadrinaments de monuments, passi a formar part de la col·lecció d'imatges de l'Arxiu. Així s'assoliran dues fites prou significatives, la primera que els alumnes desenvolupin una acció d'aprenentatge – servei respecte al centre i la ciutat, i la segona que s'estableix un traspàs d'informació que enriqueix els fons de l'Arxiu i de la ciutat, amb la finalitat que no es perdi la memòria de les activitats que fa el centre educatiu.

CONCLUSIONS

Què ha aportat l'Arxiu al centre educatiu? Primerament, la possibilitat de conèixer i fer ús de tot el potencial educatiu de l'Arxiu i dels seus fons. La relació amb l'Arxiu s'ha basat en el treball dels següents eixos:

- Recuperació de la història del centre
- Apropament dels alumnes d'ESO i de Cicle Mitjà (CM) i Cicle Superior (CS) d'EP primària a l'espai, funcions i tipologies documentals de l'ACBL .
- Utilització dels continguts TIC que l'Arxiu posa al servei de la recerca, a través de XAC_Prensa, Arxiu en Línia i la web (amb els reculls de documents sobre temàtiques concretes).
- Utilització de fons de l'Arxiu per a dur a terme activitats curriculars a l'aula des de diverses àrees.
- Col·laboració en el projecte d'Aprenentatge – Servei.
- Col·laboració en les activitats d'Apadrinament de monuments amb el centre.

Segon, amb els anys de col·laboració mútua, hem après que l'Arxiu no és pot comparar a un museu, a una biblioteca o a un centre de documentació. Aquesta institució té una transversalitat derivada de la seva missió i dels fons que custodia. La immediatesa que pot oferir un taller o una activitat educativa en qualsevol altra institució abans esmentada, no sempre es pot aplicar a un arxiu. Cal analitzar, valorar i programar conjuntament les accions que es volen fer, per adaptar-les als recursos disponibles i per preveure'n un desenvolupament més enllà d'un curs.

Tercer, els recursos que l'Arxiu posa a l'abast del públic, sobretot per mitjà d'Internet, són també una eina educativa molt important, propera i d'accés ràpid. El treball conjunt permet fer activitats amb aquests recursos *on line*, que poden donar lloc a propostes didàctiques que facin possible el trasllat de l'aula a l'arxiu, més enllà de la visita comentada i d'un primer coneixement de l'espai i dels seus fons.

Quart, que podria aportar un centre educatiu a un l'Arxiu? Principalment la col·laboració per a difondre la tasca de l'Arxiu entre la comunitat educativa a través de les activitats

d'ensenyament – aprenentatge. La tasca d'un centre educatiu és també memòria que s'ha de conservar i cal trobar els mecanismes i les col·laboracions adequades per a què quedi dipositava a l'arxiu.

Cinquè, què podria aportar l'Arxiu a l'acció futura dels docents? L'Arxiu i els seus fons poden ser un suport per als docents en la tasca educativa per a l'assoliment de les competències específiques de les Ciències Socials (i possiblement d'altres matèries). Per exemple, «En el conjunt de les competències de la dimensió històrica», a través de:

- «El coneixement científic de la història i d'altres ciències socials, que tenen per objectiu l'estudi de les societats del passat a partir de l'ús i l'anàlisi crítica de fonts primàries i secundàries, i la presa de decisions vers el futur.»
- «Les habilitats intel·lectuals pròpies del pensament abstracte i formal, com l'observació, la comprensió, l'anàlisi, la síntesi, l'argumentació, la interpretació i la valoració sobre les estructures i els processos de diversos entorns socials.»
- «La participació en la societat democràtica d'un país, amb la conscienciació que això suposa en la transformació i la millora de la pròpia societat.»
- «La preservació de les memòries plurals dels protagonistes del passat i de totes aquelles evidències que faciliten comprendre millor que eren, com vivien, com pensaven els homes i les dones que ens han precedit en el temps i han tingut un paper en la construcció del present.» (*Competències bàsiques en l'àmbit social: Ciències socials: geografia i història. Identificació i desplegament a l'educació secundària obligatòria*. Barcelona: Direcció General d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat 2015, p. 11)

Sisè, els arxius i la gestió documental juguen un paper cabdal en l'aprofundiment dels valors democràtics, com a recurs de transparència i bon govern, per això poden ser una eina per a la formació dels alumnes com a ciutadans que tot contribuir a què en un futur la població participi més en les activitats públiques i es relacionin millor amb l'administració. També poden ser útils per a l'aprofundiment en temes com els drets humans.

Setè, l'anàlisi i la lectura crítica de les fonts, amb l'experiència de l'arxiver i la seva metodologia, pot contribuir a ensenyar a identificar l'autenticitat, fiabilitat i veracitat dels documents, aspectes que poden ajudar a formar les persones a l'hora d'adquirir criteris solvents i ben fonamentats per tractar la informació. En el món actual, més que acumular dades es dona valor a la transformació de la informació en coneixement. Mostrar la metodologia d'anàlisi de les fonts d'arxiu pot ser útil perquè l'alumnat puguin aprofitar plenament els recursos de la societat de la informació. Ensenyar a mirar i interpretar el context en què es creen els documents pot ajudar a educar els infants i els joves perquè

siguin més lliures, autònoms i independents.

Vuitè, afegir que en aquest moment en què l'educació evoluciona vers a un treball centrat en projectes, els arxius disposen de fons que ens poden permetre construir projectes educatius de tots tipus, emocionalment propers i reals, com van posar de manifest dos alumnes de 2n d'ESO que van col·laborar en els actes d'inauguració de l'ACBL el curs 2014 – 2015, explicant la seva experiència. Tot són oportunitats que podran créixer en la mesura que s'hi destinin recursos humans i materials. En tot cas, malgrat el context actual de limitació dels recursos, cal buscar i trobar formules imaginatives que incrementin els vincles entre els arxius i les escoles, per aconseguir els efectes positius que a llarg termini comporta aquesta relació per a ambdós mons.

Les fonts orals, escrites, materials i iconogràfiques de l'Institut Menéndez y Pelayo i dels centres educatius de la XEHB

Marta Ponti Alemany

Institut Menéndez y Pelayo

mponi@xtec.cat

L'Institut Menéndez y Pelayo s'ubica en un edifici racionalista que l'arquitecte Jaume Mestres i Fossas va dissenyar per desenvolupar l'activitat pedagògica de la Mutua Escolar Blanquerna dirigida per Alexandre Galí l'any 1932. És un edifici amb dues històries: una abans de la guerra amb Blanquerna i una altra després de la guerra quan el centre és confiscat, Galí exiliat i s'hi trasllada l'Institut Salmerón de l'època republicana que canvia el nom pel de Menéndez y Pelayo. Aquests fets ens permeten estudiar la història de Catalunya des de la Mancomunitat fins a la post-guerra i ho fem a partir de l'anàlisi de les diferents fonts orals, escrites, materials i iconogràfiques que han sobreviscut les diferents etapes de l'institut.

En aquesta ponència exposarem quina explotació didàctica hem fet de cada una d'aquestes fonts històriques però abans volem destacar que a la ciutat de Barcelona hi ha altres centres educatius públics de primària i secundària creats abans de l'any 1939 que aprofiten el patrimoni arquitectònic, patrimoni moble i educatiu i el patrimoni documental com a recurs didàctic per treballar la història del centre, de la ciutat o del país. Alguns d'aquests centres formem part de la XEHB (Xarxa d'Escoles Històriques de Barcelona)

QUÈ ÉS LA XEHB ?

Un grup important dels centres que formen part de la XEHB tenen el seu origen en l'anomenat Patronat Escolar de Barcelona creat l'any 1922: Escola Àngel Baixeras (Ciutat Vella), Escola Farigola de Vallcarca (Vallcarca), Escola Jacint Verdaguer (Poblesec), Escola Pere Vila (Ribera), Escola Baldiri i Reixac (Gràcia), Escola Collaso i Gil (Ciutat Vella), Escola Miquel Bleach (Hostafrancs) i l'Institut Lluís Vives (Sants-Monjuïc) però també està incorporat a la XEHB l'Institut Jaume Balmes (dreta Eixample) que va ser el primer institut provincial creat l'any 1857 i que destaca pel seu valuós fons patrimonial, bibliogràfic i arxivístic a més a més de l'Institut Menéndez y Pelayo (Sarrià-Sant Gervasi) que té el seu origen a la Mútua Escolar Blanquerna creada l'any 1923.

Els objectius de la XEHB són:

- Donar a conèixer (visualitzar) el patrimoni material (moble i immoble), arxivístic, bibliogràfic i immaterial (memòries col·lectives i individuals, fotografies...) dels centres educatius que formen la xarxa
- Conservar i preservar aquest patrimoni
- Utilitzar aquest patrimoni amb finalitats didàctiques
- Utilitzar el patrimoni com una eina de cohesió i identificació de la comunitat escolar

- Posar en valor els corrents pedagògics i les trajectòries professionals dels i les mestres i professors/es de les etapes prefranquistes de l'educació a Catalunya

Tot i que la XEHB té els seus orígens al curs 2011 – 2012, des del curs 2014 – 2015 la xarxa ha passat a coordinar-se amb el paraigua de tres institucions:

- Centre d'Estudis del Patrimoni Arqueològic de la Prehistòria (CEPAP-UAB)
- Departament de Didàctica de les Ciències Socials – Facultat d'Educació (UB)
- Museu d'Història de Catalunya (MHCat)

El Camp d'Aprenentatge de Barcelona és el servei educatiu de referència de la xarxa.

Les reunions de la xarxa s'alternen per tal d'oferir una bona coordinació al mateix temps que una formació dels seus membres en temes de conservació i didàctica convidant també a experts dels diferents aspectes que impliquen el treball de la xarxa, així com establint col·laboracions amb institucions i entitats que permetin i donin suport a la preservació i difusió del ric patrimoni educatiu, bibliogràfic i arxivístic d'aquests centres.

Treballem amb l'objectiu finalista de poder crear un Museu de l'Educació descentralitzat per tal de reconèixer el valuós llegat que ens van deixar els centres educatius construïts en el marc anterior a 1939.

Tots els projectes i activitats que porten a terme els centres en relació als objectius de la XEHB poden consultar-se a la pàgina web <https://sites.google.com/a/xtec.cat/xehbcn/>

- Programes d'aprenentatge Inter generacional entre alumnes i ex-alumnes del centre
- Publicació de llibres sobre els centres i biografies d'alguns dels mestres més rellevants
- Obres de teatre i dramatitzacions
- Blocs de l'alumnat sobre la història de les escoles i instituts.
- Projectes de catalogació del patrimoni educatiu i del fons bibliogràfic i arxivístic

La preservació del llegat escolar anterior a 1939 permet:

- Crear un sentiment de valoració del centre educatiu
- Crear una cohesió de la comunitat escolar del centre fent-los més inclusius
- Preservar un patrimoni material i immaterial que va marcar la identitat d'un país com Catalunya, a l'avantguarda amb temes educatius
- Motivar l'alumnat per tal de conèixer el seu passat més pròxim
- Donar eines pròximes a l'alumnat per descobrir el seu propi passat

És en aquest sentit, que la XEHB seguirà treballant pel ple reconeixement i preservació d'aquest patrimoni, tot i el suport tècnic i institucional que encara requereix i la consecució del qual es conforma com a una de les tasques principals de la XEHB.

L'INSTITUT MENÉNDEZ Y PELAYO: UN INSTITUT-MUSEU

El curs 2010-2011 l'Institut Menéndez y Pelayo havia iniciat un Pla de Millora de centre i un dels objectius era assolir la cohesió social. És en aquest context que sorgeix la idea de crear un material didàctic per a l'alumnat de 1r d'ESO sobre la història de l'institut per facilitar la seva integració i desenvolupar un sentiment de pertinença al centre que de ben segur milloraria la cohesió social. El quadern *Arkeodidáctica 8. Educar i aprendre en temps de la República. Un passeig per la història de l'Institut Menéndez y Pelayo* escrit en col·laboració amb el Laboratori d'Arqueologia i Ensenyament del Centre d'Estudis del Patrimoni Arqueològic de la UAB i el Camp d'Aprenentatge de la Noguera, ha permès fer viva la història del centre a diverses generacions d'alumnes de 1r d'ESO durant la setmana del treball de síntesi. A més a més de treballar la història a partir d'elements patrimonials, aquest projecte també té l'objectiu de convertir l'alumnat en actor de tot el procés d'investigació i divulgació de l'important paper social i cultural del centre al llarg del temps, en aquest sentit l'alumnat es forma com a expert amb capacitat per explicar la història de l'institut als familiars i altres persones que visitin el centre en jornades de portes obertes o altres actes festius.

Al llarg d'aquest quadern els alumnes troben diferents fonts orals, escrites, materials i iconogràfiques que els permeten conèixer la història de l'institut Menéndez y Pelayo, el seu origen, els diferents moments històrics i l'evolució del barri de Sant Gervasi des d'inicis del segle XX fins l'actualitat. En l'anàlisi d'aquestes fonts els alumnes es converteixen en investigadors de la història .

En la recerca de material per a cada una d'aquestes fonts, vam prendre consciència del la necessitat d'organitzar i preservar tota la documentació administrativa, fotografies, llibres, material didàctic, treballs dels alumnes, mobiliari i testimonis encara vius que ens permetien reconstruir la història del centre però també el coneixement, valoració i difusió dels diferents mètodes d'ensenyament i del patrimoni educatiu en general i científic en particular.

En aquest punt cal matisar que ens vam valdre tant de documents que hi havia al centre: llibres d'actes, expedients acadèmics, documentació administrativa, revistes, fotografies , treballs d'alumnes, material didàctic i mobiliari, com de les col·leccions dels diferents fons que antics alumnes havien fet donació al centre (família Vandor, família Lince, família Bartrina...) o del fons de Blanquerna que hi ha a l'Arxiu Nacional de Catalunya o a la facultat de Pedagogia de la UB.

Un altre dels objectius del Pla de Millora de centre era millorar la imatge exterior, per això el curs 2011-2012 vam fer un salt endavant i iniciem el projecte de museïtzació del centre per tal d'explicar a la ciutadania una part de la història de Catalunya i de l'educació a partir dels objectes i fotografies que es van trobant al llarg d'un recorregut per l'institut fins arribar a l'aula històrica que es va adequar al terrat i que a partir de l'observació del mobiliari, fotografies, treballs d'alumnes i materials didàctic permet entendre els diferents sistemes educatius. Vam elaborar un tríptic que serveix de guia al visitant que va trobant en els espais actuals fotografies dels mateixos espais en èpoques passades. L'escala, que és l'únic element

arquitectònic que s'ha conservat intacte al llarg del temps, serveix d'itinerari per a la història del centre i de l'educació a Catalunya des de la república fins a la transició, passant pel franquisme. També es va agrupar mobiliari dels diferents períodes: noucentisme, art decó, racionalisme i anys 70 en diferents espais museïtzats.

Aquesta exposició permanent que hi ha a l'Institut Menéndez y Pelayo és un exemple del que poden ser els centres educatius de la XEHB en relació al Museu de l'educació descentralitzat que com hem indicat en parlar de la XEHB és el seu objectiu finalista. Catalunya no té cap museu que expliqui la història de l'educació tal com tenen altres ciutats europees. Considerem que explicar la història de l'educació del segle xx explica també part de la història del país. El MHC disposa d'una aula que contraposa l'educació republicana a la franquista, aquest museu podria incloure, com a itinerari museístic, la visita de les aules museu i arxius escolars dels centres de la XEHB. El MHC, conjuntament amb el Departament d'Ensenyament, podria organitzar una diada anual on la ciutadania pogués visitar diferents centres de la XEHB que treballen la història del seu centre. Un museu de l'educació descentralitzat amb seu a cada un dels centres, d'una banda permetria recuperar la memòria dels centres escolars significatius i els seus mestres i de l'altra es posarien en valor els arxius dels centres.

El curs 2012-2013 vam dedicar tots els esforços a les fonts orals. Es va editar el vídeo-documental *Ensenyar a aprendre: de la Mutua escolar Blanquerna a l'institut Menéndez y Pelayo*. El documental ressegueix les històries de la vida escolar d'antics alumnes de la Mútua Escolar Blanquerna i de l'institut Menéndez y Pelayo. El que tenen en comú tots ells és que van estudiar a l'edifici on hi ha avui l'institut Menéndez y Pelayo, però els de Blanquerna ho van fer abans de la guerra civil i els del Menéndez després. A partir de les seves històries es vol ressaltar les contradiccions que genera la guerra i el paper de l'escola més enllà de les circumstàncies polítiques de l'entorn, així com el paper fonamental dels mestres en l'educació de les generacions futures. El documental també fa evident els efectes negatius que va tenir el franquisme sobre la llengua i la cultura catalana. El treball amb fonts orals va ser un recurs didàctic amb molt potencial doncs, tret de la fase d'edició del material, els alumnes van dissenyar i executar, sota la permanent supervisió de l'equip tècnic i amb la col·laboració dels mestres, tot el procés d'elaboració del vídeo en les fases d'acotament del tema, elaboració del guió i rodatge. Aquest documental s'inclou en un projecte de recuperació de la memòria històrica a través de la memòria oral i la comunicació intergeneracional. Conèixer els fets que han passat en l'edifici abans i després de la guerra permet als alumnes connectar passat amb present i a partir del coneixement d'aquest passat crear un sentiment de pertinença a una institució i a un país.

La quarta fase del projecte de museïtzació de l'Institut Menéndez Pelayo vol incidir en el coneixement, la valoració i la difusió del patrimoni científic i educatiu del centre i de la història de l'ensenyament de les ciències així com el foment del coneixement científic entre la ciutadania. Per posar en valor el patrimoni científic i difondre'l cal treballar en l'inventari

de tot el material dels laboratoris de Física i Química i Ciències Naturals i fer-ne una adequació bàsica, explicar la història del material i el seu ús didàctic i desenvolupar estratègies de museïtzació virtual utilitzant els vídeo i les TACs. Però d'una banda necessitem d'un finançament que no trobem i de l'altra s'ha de tenir en compte que les nostres idees es focalitzen en l'aspecte didàctic però no tenim ni temps ni experiència en tot el tema de catalogació i restauració. Aniria molt bé poder comptar amb l'assessorament i col·laboració d'experts i/o alumnes en pràctiques d'arxivística i gestió de documents o de conservació de patrimoni que ajudessin a conservar i preservar el patrimoni educatiu dels centres de la XEHB.

El nostre desig seria que aquestes V Jornades d'Educació i Arxius fossin un punt de trobada per a col·laboracions futures entre el món educatiu i el món dels arxivers. Si ajuntem els recursos i el coneixements d'ambdós àmbits podrem preservar el patrimoni dels centres educatius que van marcar la identitat d'un país com Catalunya. L'objectiu s'ho val. Quan ens posem a treballar plegats?

El Patrimoni Documental de l'Institut Jaume Balmes de Barcelona

Mireia Martínez

Institut Jaume Balmes. Barcelona

mmarti37@xtec.cat

El 1845 amb la llei Pidal es creaven els “Institutos Provinciales de Segunda Enseñanza” i amb ells els estudis i professorat de “Enseñanza Media” vinculats a les universitats, seminaris. En 1857 amb la llei Moyano, aquests s'independitzaven de la Universitat. Així naixia el primer institut de Barcelona, lligat a la Universitat de Barcelona. El seu primer director fou el Degà de la Facultat de Filosofia, M. Milà i Fontanals.

La institució ha ocupat diferents seus: la primera a les engolfes de l'edifici que ocupava la Universitat a l'antic convent del Carme situat enfront de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau. El 1872 es trasllada a l'edifici històric de la plaça Universitat i ocupa les dependències de l'actual pavelló “Josep Carner”. Arran de l'abrupta expulsió l'any 36 del recinte universitari, l'institut es va repartir entre diversos edificis de l'Eixample i un d'ells va ser l'edifici de l'actual Subdelegació del Govern, al carrer Mallorca. Finalment l'institut va inaugurar la primera Seu pròpia, el 18 de novembre de l'any 1942 al carrer Pau Claris cantonada Consell de Cent i és l'actual ubicació.

A llarg de la seva història ha rebut diferents noms. “Instituto Provincial de Segunda Enseñanza”, “Instituto General y Técnico de la Provincia de Barcelona”; Instituto Nacional de Enseñanza Media “Jaime Balmes” (nom posat a proposta de Guillermo Díaz-Plaja); Institut d'Educació Secundària “Jaume Balmes”, amb el nom catalanitzat a partir de l'any 1980; i Institut “Jaume Balmes” en l'actualitat.

Ben aviat es van adscriure a l'Institut Provincial de Barcelona centres d'ensenyament rellevants: les Escoles Pies de Barcelona, Sarrià i Mataró, el Col·legi de Vic (1845) i més endavant (1857-58) ho van fer el Col·legi Sant Ignasi de Sarrià i el Col·legi Valldemia de Mataró. Així successivament tots els centres d'ensenyament de Barcelona estaven inscrits a l'Institut. És per això que als arxius de l'Institut s'hi troben els expedients acadèmics de la societat Barcelonina de la segona meitat del segle XIX i les primeres dècades del segle XX.

Entre les efemèrides destacables hi ha la participació de l' “ Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Barcelona” a l'Exposició Universal de Viena per invitació del govern espanyol al 1873. La participació de l' Institut a l'exposició vienesa va consistir a presentar un quadre dels estudis que es feien, redactat en els 8 idiomes que s'ensenyaven a l' Institut : llatí, hebreu, grec, alemany, francès, anglès i italià; i els exemplars de les obres didàctiques publicades pel professorat que es van regalar a la Biblioteca Imperial de Viena un cop acabada l'Exposició. L' Institució va rebre la Medalla al Mèrit de l'Exposició. Amb els mateixos criteris l' Institut va participar a l'Exposició Universal de Barcelona l'any 1888 i va rebre tres medalles d'or pels seus esforços en l'ensenyament.

Com a resultat de la seva història l' Institut conserva una important col·lecció de materials didàctics de Ciències Naturals i Física i Química; l'arxiu acadèmic històric més important de la ciutat i una Biblioteca amb un fons històric representatiu del model de Biblioteques decimonòniques dels centres d'ensenyament secundari.

Cal fer un esment especial a dos professors per la seva transcendència:

- Hermeregildo Giner de los Ríos, catedràtic i director honorífic 1898-1918, lliurepensador d'influència krausista i col·laborador de la "Institución de Libre Enseñanza". Defensor de l'educació pública de qualitat per homes i dones. L'any 1910 va aconseguir la creació a Espanya del primer institut femení de segon ensenyament com una part del "Instituto General Técnico de la Provincia de Barcelona", gràcies a una subvenció extraordinària de l'Ajuntament de Barcelona per a material i personal. El primer any s'hi van matricular 38 alumnes. El que es va dir aleshores "instituto de la mujer" llavors de "l'Institut de la dona".
- L'empordanès Josep Coll i Vehí, director en dues ocasions (1868 i 1875-1877) i creador de la biblioteca el curs 1862-63. Va cedir el seu despatx i va fer una donació d'uns 300 llibres. Des de l'inici es va definir una política d'adquisicions que va donar com a resultat un fons bibliogràfic molt important d'uns 20.000 registres. Dins d'aquesta col·lecció hi ha un manuscrit, 5 incunables i uns 6000 títols publicats abans del segle XX; un important fons de revistes del segle XIX i uns 15.000 títols anteriors al 1970. Aquest fons històric de la Biblioteca de l'Institut Jaume Balmes va ser definit pel professor Josep Fontana com: "un exemple de biblioteca d'un institut del segle XIX".

Fins arribar a l'edifici actual l'Institut i la seva biblioteca han patit nombrosos trasllats relacionat amb el creixement de la ciutat "l'Eixample; cosa que ha suposat la pèrdua de força llibres i mobiliari i materials didàctics. Alguns dels trasllats van ser singulars, per exemple al juliol de 1936 quan van fer fora l'Institut de la Universitat de Barcelona i van llençar-ho tot, llibres inclosos, al carrer Aribau; es va recollir tot el que es va trobar i es va portar a l'edifici del carrer Mallorca tot esperant la construcció de l'edifici actual.

Quan s'inaugurà aquest edifici el 1942, la biblioteca novament va tenir un espai propi a la planta baixa. Aquest espai tenia dues sales: la Biblioteca pròpiament dita i un altra sala més petita –magatzem- que durant la dictadura de Franco es va batejar com l'infern perquè s'hi guardaven tots els llibres considerats perillosos per a totes aquelles persones que no tenien prou formació moral i intel·lectual per no caure en pecat o rebel·lia al règim establert. L'arxiu es va traslladar íntegrament a una sala soterrània de la secretaria

Amb motiu del 150è aniversari, l'any 1995, i davant la necessitat de recollir informació per a elaborar un completíssim llibre miscel·lani (*Cent cinquanta anys d'història (1845-1995)*) i recuperar dades sobre alumnat i professorat amb vinculacions al llarg dels anys amb l'institut, es pren consciència del ric patrimoni del centre del seu valor en la història educativa

de Catalunya i del risc de pèrdua so no hi ha una intervenció externa. En aquest moment el centre està sota la direcció del Sr. Pere Cuevas.

Es va crear una comissió per a gestionar la conservació i protecció del patrimoni històric del Balmes format per grans unitat: biblioteca, arxiu, material didàctic, mobles i pinacoteca. Una de les persones que ha estat des de l'inici en aquesta comissió ha estat la Sra. Carmen Montané, professora bibliotecària del Centre.

Es posen en marxa converses amb les universitats i la Biblioteca Nacional de Catalunya i el Departament d'Ensenyament per a catalogar valorar i buscar una solució que garanteixi el futur del fons històric de la biblioteca de l'Institut Jaume Balmes i que a l'hora estigui a l'abast de la comunitat acadèmica. El criteri que sempre estava present era que: si el llibres sortien del Centre havia de ser com una única unitat.

La Sra. Carmen Montané és la primera persona que ordena l'arxiu acadèmic dins dels mobles compactes seguint un criteri cronològic que permet localitzar la informació amb més facilitat. Al fer aquesta tasca, salten les alarmes del deteriorament que estan patint els documents emmagatzemats per: humitat, fongs, òxid, infeccions...etc. i el risc de destrucció que comporta.

La Biblioteca l'any 2001 signa un conveni en règim de comodat amb la Universitat Pompeu Fabra, les converses avalades per l'informe que redacta el professor Josep Fontana, els serveis jurídics del Departament d'Ensenyament i de la pròpia Universitat redacten el conveni la BNC, que ja havia catalogat el fons, hi dóna el vist i plau . Signen el conveni el rector Sr. Rafael Argullol i el director de l'Institut Sr. Pere Cuevas. La Biblioteca històrica del Balmes íntegrament es trasllada a la biblioteca Jaume I de la Universitat Pompeu Fabra, es manté la unitat del fons , es garanteix la consulta i l'accés controlat i es preserva la seva conservació.

A partir del curs 2009-2010 s'engega la feixuga tasca de buscar una solució per garantir la preservació i la conservació de l'arxiu acadèmic l'històric de l'ensenyament secundària més important de la ciutat i de Barcelona i província. No hi va haver cap altre institut a Barcelona fins 1929 quan es va inaugurar el segon institut, femení, de Barcelona Instituto Infanta Maria Cristina, actual Institut Poeta Joan Maragall.

Des de l'any 1847 els documents que conformen l'arxiu són :

- Llibres de matrícula
- Actes dels alumnes del Centre i de tots els Centres adscrits
- Actes de claustrs
- Nominació de càrrecs
- Preses de possessió de places del professorat
- Fitxes d'alumnes

- Models d'exàmens

Davant les males condicions en què es troba l'arxiu acadèmic i de material es contacta amb el Departament d'Ensenyament per tal d'obtenir assessorament i ajut per a inventariar i analitzar la possibilitat de mantenir els arxius en el centre o la conveniència de fer alguna cessió a alguna altra entitat o institució. El mal moment econòmic i la dificultat per a la coordinació de diferents Departaments de l'administració (Ensenyament, Cultura...) davant aquesta situació poc habitual fa que no s'aconsegueixi cap avenç.

El curs 2012-2013 es celebra el 150è aniversari de la Biblioteca de l'institut amb tot un seguit d'actes que fa evident, de nou, la necessitat de posar en valor el patrimoni històric del centre. L'equip directiu del Centre amb la Mireia Martínez al davant i la Carmen Montané com a col·laboradora tornen a activar les gestions.

[L'any 2013 l'Institut s'integra en la XEHB](#) i els convida per fer una reunió a l'Institut per tal de mostrar el nostre patrimoni i veure si entre tot podem progressar especialment en el tema de l'arxiu. La Sra. Cèlia Canyelles manifesta la necessitat que sigui l'ANC qui es faci càrrec de la situació. A partir d'aquest moment es tracta de poder trobar l'interlocutor que faci una avaluació tècnica de la situació i que tingui la suficient capacitat de gestió per engegar els tràmits que calguin.

Gràcies a les gestions que fan des de la Xarxa les senyores Clara Masriera i Paloma González de la UAB i la Sra. Maria Feliu de la UB es concerta una visita a l'arxiu de l'Institut amb el Sr. Enric Cobo, Coordinador General d'Arxius.

Es fa la visita i la Sra. Mireia Martínez directora li explica que a més de la situació lamentable de conservació, cosa que és evident, sovint hi ha fets que ens fan prendre consciència del valor històric del centre i de les dificultats per gestionar-ho:

- Persones que entren a l'institut demanant poder fer un volt i recordar allà on van estudiar.
- Ex-alumnes que porten llibres que en el seu moment no van retornar a la biblioteca.
- Gent vinculada al centre d'alguna manera que vol fer aportacions de documents diversos: una història del centre escrita per un ex-alumne que col·laborà en la gestió i ordre de la biblioteca durant la seva escolaritat (el text, cronològic, conté 290 quartilles a 1 espai i 1 cara).
- Historiadors o familiars que demanen dades de l'arxiu acadèmic per a confeccionar arbres genealògics, novel·les, assajos...

A partir de la visita del Sr. Cobo s'inicien els tràmits per traslladar l'arxiu a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Ja en mans de la institució, tot és ràpid i amb gran eficiència: estudi previ, diagnòstic de patologies, sanejament, embalatge i trasllat. Ara que ja tenim l'arxiu ben

custodiat, hem d'establir protocols per veure que fem amb les excepcionalitat i consultes que ens presenten.

ACTUACIÓ ARXIVÍSTICA

El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, concretament la Subdirecció d'Arxius i Museus, juntament amb l'Arxiu Nacional de Catalunya van coordinar aquesta intervenció al centre educatiu Jaume Balmes. Abans d'iniciar l'anàlisi i la diagnosi del fons d'aquest centre d'ensenyament, es van realitzar unes tasques prèvies necessàries per contextualitzar el fons de l'Institut. Aquestes tasques estan relacionades amb la recopilació d'informació i documentació prèvia de la història del centre. Les entrevistes amb els administratius i el personal custodiant de la documentació van ser dues de les fonts principals d'informació que van assentar les bases de la situació. Aquesta informació recollida prèviament va donar la informació necessària per entendre la significació del mateix i el seu context de producció.

Tanmateix es va procedir a realitzar una visita a les instal·lacions, al dipòsit i es va valorar l'estat del d'aquest últim. La conclusió a què es va arribar ràpidament és que l'espai no estava completament condicionat per emplaçar un fons documental, ja que existien humitats i hi havia una manca de ventilació més que evident en l'ambient que dificultava la conservació dels documents. En aquest ecosistema van proliferar fongs i microorganismes que malmetien la documentació romanent.

Es va elaborar una fitxa de fons seguint les pautes de la Norma de Descripció Arxivística de Catalunya (NODAC) per tal de tenir una descripció del fons documental. Tota aquesta informació recopilada prèviament amb les entrevistes i tot allò que es va recopilar sobre l'estudi del mateix fons va servir per a la creació d'un informe d'actuació global que va ser enviat a l'Arxiu Nacional de Catalunya on s'adjuntaven totes les fotografies recopilades durant la intervenció, la fitxa omplerta del cens d'arxius, la fitxa de descripció del fons i l'inventari.

A partir d'aquest moment, l'ANC es posà en contacte amb l'Institut per concretar els detalls de la transferència de documentació que sempre requereix un estudi preliminar de l'estat de conservació amb les analítiques i cultius de la documentació per determinar possibles patologies (fongs, infeccions, etc.) i programar un pla de treball que ha permès fer, durant el mes d'octubre de 2015, la transferència a l'ANC pel seu tractament definitiu, conservació, accés i difusió, tant presencialment a la sala de consulta com per Internet.

La nova batalla que ens queda per davant és la gestió dels materials didàctics històrics de Ciències naturals i de física i química. No hem atrobat cap inventari per a poder controlar el que tenim que no està a la vista. Creiem que la solució passa o per musealitzar algun espai de nova creació en el mateix centre o fer un museu de l'Educació de Catalunya. Totes aquestes gestions es fan per garantir la memòria de la història de l'educació secundària al nostre país, **l'Institut Jaume Balmes n'és el referent.**

PROJECTE “Apadrinem el nostre patrimoni”

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

V JORNADES EDUCACIÓ I ARXIUS.
"PATRIMONI DOCUMENTAL I CENTRES EDUCATIUS"
23 d'octubre de 2015

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Descripció

El programa es basa en la idea de l'apadrinament o adopció d'un element patrimonial per part del centre educatiu, que comporta donar-li valor i aprofundir en el seu coneixement des del punt de vista històric, artístic, cultural o científic i, alhora, fer que aquest coneixement sigui socialment rellevant; és a dir, arribi a la pròpia comunitat i a l'entorn de l'escola.

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Què es pot apadrinar?

Els elements patrimonials que poden apadrinar els centres són molt diversos:

- ❑ Vestigis materials de diferents èpoques històriques (jaciments arqueològics, edificis, camins històrics, fàbriques, monuments...);
- ❑ Llocs de memòria (emplaçaments simbòlics per la seva significació, tot i que no quedin vestigis materials)
- ❑ Elements immaterials de la cultura popular (balls, cançons, rondalles, festes i altres tradicions...)
- ❑ Espais naturals (rius, fonts, boscos, paratges,...)

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Implicació curricular del programa

Finalitat

La finalitat del programa: Apadrinem el nostre patrimoni és fomentar el coneixement dels elements patrimonials de l'entorn amb una actitud participativa de la comunitat escolar.

Objectius generals

1. Promoure el coneixement del patrimoni monumental, cultural i natural del país.
2. Ajudar a desenvolupar en els alumnes el sentit de vinculació i pertinença al territori.
3. Projectar el coneixement adquirit per l'alumne sobre l'element patrimonial a la pròpia comunitat i a l'entorn de l'escola.
4. Promoure la participació ciutadana activa i responsable dels joves

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Àmbits, matèries i àrees de referència:

- Àmbit social: Ciències socials, geografia i història (ESO)
- Àmbit artístic: Educació visual i plàstica (ESO)
- Àmbit científicotecnològic: Ciències de la naturalesa (ESO)
- Àmbit de coneixement del medi: Àrea de coneixement del medi natural i Àrea de coneixement del medi social i cultural (Primària)

Competències bàsiques de l'àmbit de coneixement del medi

Competències bàsiques de l'àmbit social

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

COMPETÈNCIA 9

Valorar el patrimoni cultural com a herència rebuda del passat, per defensar-ne la conservació i afavorir que les generacions futures se l'apropriïn

Del currículum prescriptiu d'aquestes matèries o àrees s'han seleccionat els objectius curriculars de referència, que un cop detallats per poder ser avaluats, passen a ser els objectius operatius del projecte

1

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Els objectius operatius del projecte són:

1. Situar el patrimoni cultural i natural en el context social i territorial d'on provenen.
2. Concretar els aspectes formals, estètics, de context i discursius, o bé les característiques i els valors naturals que destaquen en l'element patrimonial.
3. Valorar el patrimoni com a font d'informació sobre la vida i el pensament de les societats, contemporànies i històriques, respectant aquestes realitats patrimonials tant pròpies com alienes.
4. Participar de forma cooperativa en la recuperació de la memòria històrica, la conservació i difusió del patrimoni natural i cultural i la vida social de l'entorn.
5. Identificar i resoldre interrogants i problemes relacionats amb fenòmens i elements significatius de l'entorn natural, social i cultural.
6. Utilitzar estratègies de cerca i tractament de la informació, i analitzar els resultats i plantejar solucions alternatives als problemes.

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

6

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Les estratègies principals del projecte són:

1. Utilització del patrimoni cultural i natural com a recurs didàctic.
2. Ús del treball per projectes com a metodologia interdisciplinària i motivadora en la qual l'alumne és el protagonista del propi procés d'aprenentatge.
3. Ús de la metodologia de treball per projectes per a l'assoliment de les competències bàsiques, amb un èmfasi especial en l'artística i cultural i la social i ciutadana.
4. Realització de debats interns entre l'alumnat en relació amb l'element patrimonial.
5. Projecció i difusió de l'element apadrinat a l'escola i la comunitat.

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

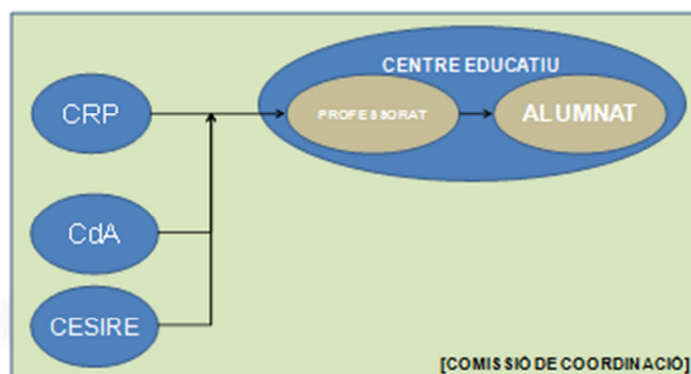
Les activitats principals són:

- Identificació: Tria de l'element patrimonial.
- Cerca, selecció i tractament de la informació
- Caracterització de l'element: època, estil, autor,...
- Catalogació i elaboració documental sobre l'element apadrinat.
- Participació en la seva conservació
- Participació en activitats extracurriculars interdisciplinàries i de divulgació

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Organització del projecte

Institucions i entitats col·laboradores:
Arxius, Museus, Universitats, Ajuntaments,...

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

El projecte al centre

L'apadrinament implica que un centre educatiu inclogui en el seu Projecte Educatiu de Centre (PEC) el coneixement i l'estudi d'un element patrimonial del seu entorn local o comarcal com a centre d'interès per a un o tots els seus nivells educatius.

El desenvolupament del projecte d'apadrinament per un centre educatiu comporta:

- La introducció d'unitats de programació a l'aula entorn a l'element apadrinat
- La realització d'accions de recerca interdisciplinària.
- L'oportunitat d'intervenir en la millora i conservació de l'element patrimonial apadrinat.
- La divulgació mitjançant exposicions, pàgines web o per altres mitjans, al final de cada curs escolar.

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

El suport que els Centres de Recursos Pedagògics oferiran, als centres educatius en l'elaboració del seu projecte, es pot concretar en:

- ❑ Orientar, si cal, en l'elecció del patrimoni a apadrinar.
- ❑ Establir i facilitar el contacte amb responsables locals de la gestió del patrimoni, institucions, entitats i estudiosos o experts locals.
- ❑ Oferir formació
- ❑ Assessorar al professorat en l'elaboració i realització del seu projecte de centre.
- ❑ Col·laborar en el seguiment i avaluació del projecte
- ❑ Afavorir la difusió dels projectes realitzats al voltant del patrimoni apadrinat.

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Dades de participació

Curs 2013-2014 (Fase de pilotatge)

Participen en la dinamització i assessorament:
22 Centres de Recursos Pedagògics (CRP)

35 Projectes de Centre / Elements apadrinats
(30 centres de primària i 5 de secundària)

Curs 2014-2015

S'incorporen: **29** CRP (Total 51 CRP)

137 Nous Projectes de Centre / Elements apadrinats. (95 de primària i 42 de secundària)

En total **172** elements patrimonials apadrinats.

Colònia Güell
Escola Josep Maria Ciurana
Sant Bol de Llobregat

Ermita de la Mare de Déu de la Riera
Escola Rocabruna
Les Borges del Camp

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Geotop les Roques Blaves
Escola Roques Blaves (Esparreguera)

"El Pouet de Gel"
Institut d'Aïmenar

Cova de Can Sadurn
Institut de Begues

Selecció d'elements apadrinats:

- Àmbit arquitectònic = 71%
- Àmbit medi natural = 23%
- Altres àmbits = 6%

Curs 2015-2016

Extensió del programa amb la participació dels **75** CRP de Catalunya, ja que s'incorporen a la dinamització i assessorament els **24** CRP que mancaven.

Els professionals d'aquests CRP, a principis d'octubre han realitzat la formació inicial per tal de començar la difusió del programa a les seves respectives zones.

- La previsió pel curs actual 2015-2016 és arribar als **400** centres aproximadament.

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Punts forts del programa segons el professorat:

- Molt vinculat al currículum
- Es basa en el treball competencial
- Afavoreix la motivació de l'alumnat
- Ajuda a desenvolupar en els alumnes el seu sentiment de pertinença social i al medi
- Possibilita treballar els continguts curriculars i l'assoliment de competències bàsiques a partir d'un treball interdisciplinari lligat a contextos reals.

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Punts forts del projecte de centre segons el professorat:

- Descoberta del propi entorn a nivell patrimonial
- Motivació i compromís de l'alumnat
- Implicació del professorat que ha participat en el projecte.
- Suport i col·laboració d'experts externs.
- Recolzament del CRP.
- Millora dels resultats acadèmics
- El potencial pedagògic
- Forta vinculació amb l'entorn i amb les institucions locals.
- Múltiples possibilitats de treball en relació a les diferents àrees curriculars
- Elaboració d'una programació transversal

(Respostes als qüestionaris d'avaluació. Juny 2015)

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Institucions que hi participen

- Departament d'Ensenyament
- Departament de Cultura: Arxiu Nacional de Catalunya, Xarxa d'arxius comarcals, museus, patrimoni,...
- Administracions locals
- Museus. Museu d'història de Barcelona (MUHBA)
- Universitats: UAB (Centre d'Estudis del Patrimoni Arqueològic)
- Altres agents locals que gestionen patrimoni

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Què poden aportar els agents locals de la gestió del patrimoni i als arxius locals i comarcals?

- ❑ Informació i orientació sobre l'element a apadrinar.
- ❑ Fonts documentals
- ❑ Assessorament als serveis educatius i al professorat
- ❑ Col·laboració en la selecció i l'elaboració de materials
- ❑ ...

Programa: Apadrinem el nostre patrimoni

Enllaços:

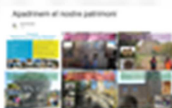
[El programa a la XTEC](#)

[Formació Inicial del programa:
Apadrinem el nostre patrimoni
\(Entrada coma visitant\)](#)

Ponència:
[Apadrinem atrimoni: Acció integral sobre un element patrimonial amb tecnologies de l'aprenentatge](#)
Joan Gumbert Ribot / Enric Cobo Barri

[El projectes d'apadrinament del centres del Solsonès a les Jornades Europees del Patrimoni 2015 de Solsona](#)

COMUNICACIONS

Dues noves activitats educatives a l'arxiu de Terrassa: *qui s'ha menjat els papers de l'arxiu?* i *la història de Terrassa amb els tafaner*

Maria Josep Ariño i Lacambra*; **Sílvia Comellas i Compte ****; **Joan Soler i Jiménez***; **Mia Pérez i Tolra****

*Arxiu Històric de Terrassa. Arxiu Comarcal del Vallès Occidental

**Arqueolític. Estudi i difusió de patrimoni

Arxiu.historic@terrassa.cat

RESUM

Presentem dues activitats didàctiques per alumnes d'educació infantil, i cicle inicial i mitjà d'educació primària. Amb la incorporació d'aquestes noves activitats anem fent realitat la nostra aposta d'obrir l'Arxiu a tots els nivells educatius. Pensem que els nens i les nenes que ens visiten a l'Arxiu són els millors *agents - difusors* de la nostra feina diària a l'Arxiu: el que descobreixen ho continuen treballant a l'escola, ho expliquen a casa, ho comparteixen amb els amics, etc. D'altra banda són dues activitats que també han funcionat molt bé com a propostes didàctiques adreçades al públic familiar i això ens anima a seguir treballant per obrir l'Arxiu a tot tipus de públics.

PARAULES CLAU

Arxiu, Document, Conservar, Peixet de plata, Aprenentatge significatiu.

L'Arxiu de Terrassa (ACVOC-AHT) ha afegit noves propostes educatives al seu programa de difusió amb l'objectiu de donar servei i cabuda a tots els nivells educatius escolars, i a les famílies amb infants a partir dels 3 anys d'edat.

Per portar aquesta tasca a terme l'Arxiu ha contractat a l'empresa Arqueolític, especialitzada en la difusió cultural. Una empresa que a la ciutat ja treballa per diferents serveis de l'Ajuntament de Terrassa. Coordina el Servei educatiu i de reserves del Museu de Terrassa, ofereix activitats didàctiques des del Servei d'Educació i Medi Ambient i realitza serveis de guiatge per Terrassa Turisme.

L'Arxiu atén directament les activitats educatives d'ESO, Batxillerat i grups d'adults, però es va considerar oportú externalitzar el servei educatiu per als nivells d'infantil i primària a una empresa vinculada a la difusió de la història de la ciutat i amb bagatge en el desenvolupament de propostes educatives per a aquestes edats.

L'externalització s'ha plantejat en tot moment des de la col·laboració estreta entre Arxiu i Arqueolític i, fruit d'aquest treball conjunt, l'Arxiu ha incorporat al seu programa educatiu tres noves activitats. En aquesta ocasió us presentem les dues que s'adrecen al públic més jove, aquell que menys acostuma a trepitjar les sales dels nostres arxius.

Plantejar-nos activitats de descoberta de l'Arxiu per infants de 3 a 10 anys ha estat tot un repte, pel que té de novedós i d'arriscat. Novedós perquè l'Arxiu era el primer cop que es plantejava adreçar-se a un públic tan jove i també perquè Arqueolític no havia dissenyat mai activitats educatives per a cap Arxiu. I arriscat perquè cap mestre que treballi amb aquestes edats es planteja l'Arxiu com a recurs educatiu, al contrari del que passa amb mestres de nivells més avançats. I aquest és el nostre nou repte ara que les activitats ja estan en marxa; donar-les a conèixer com eina de descoberta de la ciutat i de la seva història als més menuts.

A l'Arxiu volíem obrir el ventall d'usuaris i des d'Arqueolític sabíem que havíem de crear un producte atractiu i, sobretot, útil per a les escoles que comptem amb un amplíssim feix d'ofertes educatives quan es posen a programar.

Metodològicament, hem basat el disseny d'aquestes activitats de descoberta i aprenentatge en la participació directa amb l'objectiu d'ajudar a construir coneixement i adquirir noves competències.

La participació activa i l'empatia són eines de gran eficàcia per fixar coneixements. Creant situacions que l'infant pot viure i que l'aproximen als processos i accions reals que volem que conegui, obtindrem millors resultats. La nostra responsabilitat rau en recrear situacions el més reals possibles i que siguin significatives per l'infant. L'aprenentatge significatiu parteix del coneixement previ que té l'alumne, els nous coneixements que es volen transmetre s'han de poder relacionar amb el que l'alumne ja sap o amb el que li interessa, ha d'existir aquest vincle perquè l'aprenentatge sigui significatiu.

Aquestes activitats ja estan incloses a la Guia d'Activitats Educatives per a Escoles del Servei d'Educació de l'Ajuntament de Terrassa, a la pàgina del Servei Didàctic de l'Arxiu Comarcal del Vallès Occidental, i a la Guia d'Activitats Didàctiques del Consell Comarcal del Vallès Occidental.

L'enfoc pluridisciplinar de les dues activitats les converteix en eines per treballar molts eixos transversals del currículum acadèmic com l'educació per l'apreciació i la conservació del patrimoni, l'educació a favor del medi ambient, l'educació per la igualtat d'oportunitats entre homes i dones, l'educació per les ciències de la informació i l'educació per la interculturalitat.

Aquest mateix enfoc també ens permet relacionar-les amb forces disciplines del currículum com el coneixement del medi social, cultural i natural; el gust per la lectura i l'escriptura; la ciutat i la seva història; les relacions entre éssers vius i el medi; l'ús de les noves tecnologies per al coneixement; el patrimoni i els símbols d'identitat; la llengua i l'expressió oral.

QUI S'HA MENJAT ELS PAPERS DE L'ARXIU?

Aquesta és una activitat que s'adreça a alumnes d'educació infantil i cicle inicial d'educació primària i que també es realitza com a activitat familiar. En tots dos formats la posada en escena ha estat molt satisfactòria.

L'activitat consisteix en fer un recorregut guiat amb el grup per les instal·lacions de l'Arxiu

amb una missió: han d'ajudar a l'Arxi. L'Arxi és una arxivera titella i necessita trobar a les seves mascotes que s'han escampat pels espais de l'Arxiu tot buscant papers per rosegat i lletres per llegir.

Representació de panerola sobre document.

1. ACVOC/AHT

Aquesta activitat ens permet treballar tots els objectius que ens havíem proposat:

1. Mostrar l'Arxiu com un espai públic, de tots, amb espais de consulta oberts a tothom, però amb fons i funcions diferents a les de les biblioteques.
2. Donar a conèixer la missió de preservació documental i recerca que fan els arxius.
3. Reconèixer la importància dels documents antics com a font d'informació i reconèixer els diferents suports on la documentació es pot trobar.

COM HEM ARRIBAT A DISSENYAR AQUESTA ACTIVITAT?

L'Arxi amb els seus animalots.

2. ACVOC/AHT

desenvolupa a l'arxiu, hem arribat a la conclusió que el personatge havia de ser un arxiver o arxivera. I vetllant també per una perspectiva de gènere plural hem creat el personatge de l'Arxi, una jove arxivera divertida i esbojarrada però molt curosa amb la seva feina. L'Arxi porta bata blanca, guants de cotó i llapis a les butxaques.

La primera qüestió era com ensenyar l'Arxiu a nens i nenes tant petits. Hem tingut clar que calia generar una història divertida perquè capti l'atenció dels nens i faciliti l'interès per realitzar el recorregut per les instal·lacions de l'Arxiu.

L'Arxi és el personatge que dona la benvinguda al grup i articula tota l'activitat. Buscant una mascota divertida que representés la tasca professional que es

EL PER QUÈ D'AQUESTS ANIMALONS I NO D'ALTRES?

Una altra premissa que hem tingut clara és que l'activitat, tot i que es realitzi a través d'una anècdota inventada – que l'arxivera té mascotes menjadores de paper-, ha de tenir elements el més reals possible per no aportar als infants falsos coneixements i hem optimitzat molt els recursos per comunicar aquelles idees que volem que fixin. El resultat ha estat una activitat que a més de tenir relació amb el patrimoni també la té amb les ciències naturals, on trobem els ésser vius que habiten en un arxiu i que poden fer malbé els documents. D'aquesta manera també introduïm el concepte de preservació del patrimoni: els nens ajuden a l'Arxi a recollir els animalons que es mengen els papers on s'expliquen històries importants.

Animalons representats: El peixet de plata o lepisma, el corc, la panerola, els fongs i el ratolí.

Representació de peixet de plata

3.ACVOCA/AHT

Peixet de plata o lepisma

4.Eduard Bosch

Als animalons que habiten a l'Arxiu hem incorporat un virus informàtic, el troià, d'aquesta manera visualitzem i normalitzem la conservació dels documents electrònics dins dels arxius juntament amb els documents amb suport de paper o pergami.

Representació del virus informàtic troià

5.ACVOCA/AHT

Ninot amagat a l'ordinador

6.ACVOCA/AHT

Menjar del troià: els espaguetis cablejats

7.ACVOCA/AHT

S'han fet cinc unitats de cada tipus, d'aquesta manera tots els nens han de trobar-ne com a mínim un i ningú es queda sense animal, tots ajuden a l'Arxi.

L'ACTIVITAT ESTÀ DIVIDIDA EN TRES PARTS:

1. Benvinguda, explicació dels conceptes que volem assolir i confecció de la identificació personal per poder accedir als dipòsits, on només entren els arxivers i personal autoritzat. Conceptes que es volen treballar:

- On estan? A on han anat avui? A l'Arxiu. L'objectiu és que prenguin consciència de què han anat a **un lloc on es guarden documents antics importants i que es diu ARXIU.**
- Que els papers que hi ha a l'Arxiu s'han de **conservar** i per això hi ha persones que s'ocupen que això sigui possible. Ara ells ajuden a l'Arxiu.
- Un dels perills per a la conservació dels documents són **els animals que s'alimenten de paper.** La tasca de conservació en un arxiu suposa el control d'aquest animalots.

Per potenciar un comportament cívic, participatiu i responsable fem que els nens entrin a la zona de dipòsits amb unes acreditacions on ells mateixos posen el seu nom. Personal de l'Arxiu supervisa que portin l'acreditació correctament per poder accedir als dipòsits amb l'Arxi.

2. Recorregut per les instal·lacions de l'Arxiu en busca de les mascotes amb l'Arxi. L'educador aprofita aquest recorregut per anar descobrint els diferents espais i les seves funcions. En funció de l'edat dels infants, també es pot fer l'itinerari de manera que s'entengui quin és el camí que segueixen els documents des que arriben fins que es dipositen als compactes per a la consulta o la conservació.

3. Comiat. Retornar els animalons que han anat trobant pot ser un problema, però deixa de ser-ho quan els donem a l'Arxi i l'ajudem a alimentar-los de papers que si poden cruspir-se; amanida de cartolina, sopa de confeti, espaguetis cablejats, mandonguilles de paper de diari...

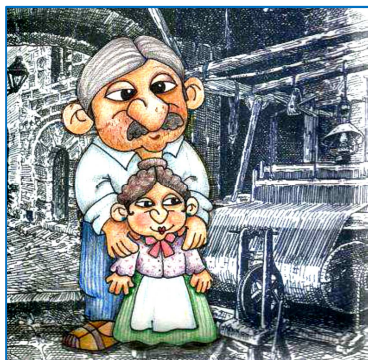
Nens als dipòsits de l'Arxiu. Posant menjar als animalots. Els animalots estan menjant.

8, 9 i 10. ACVOC/AHT

LA HISTÒRIA DE TERRASSA AMB ELS TAFANER

11. Il·lustracions de Mia P. Tolra (Arqueolític)

Aquesta és una activitat que s'adreça a alumnes de cicle inicial i mitjà d'educació primària i també es realitza com a activitat familiar.

L'activitat s'inicia amb una visita a les instal·lacions de l'Arxiu per conèixer quines són les seves funcions

Després el grup haurà de fer la feina d'investigar la donació d'un conjunt de documents de la família Tafaner, per construir el seu arbre genealògic. A través d'aquesta família recorrerem la història de la vila de Terrassa, des de l'edat mitjana fins a la industrialització. La durada prevista és d'una hora i mitja.

Aquesta activitat ens permet treballar objectius molt diferents que s'ajusten al coneixement del medi que es realitza a cicle inicial i mitjà d'educació primària:

1. Donar a conèixer **què és l'Arxiu** i identificar les seves funcions.
2. Reconèixer la **importància dels documents** antics com a font d'informació.
3. Identificar els diferents **períodes de la història** relacionant-los amb l'evolució de Terrassa, els seus habitants i les seves procedències.
4. Afavorir la **lectura, l'escriptura** i la datació per **segles**.
5. Potenciar el **treball en equip**.

Com hem arribat a dissenyar aquesta activitat?

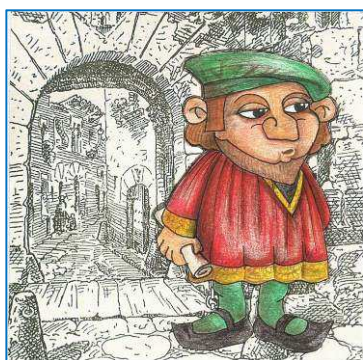
El coneixement de la ciutat i de la seva història és un dels eixos principals del currículum educatiu i una de les raons de ser dels arxius. En aquest cas la vinculació ha estat fàcil, però hem buscat una activitat que també ens permetés introduir conceptes directament relacionats amb el funcionament i descoberta de l'Arxiu.

En aquest sentit, la confecció de les genealogies és una de les activitats que més usuaris porta a l'arxiu.

Perquè els Tafaner i no una altra família?

Els Tafaner són una família terrassenca real, els trobem documentats a l'època moderna i embolicats amb històries de bruixeria. Ens encaixen a l'activitat com anell al dit. El seu cognom està relacionat amb la cerca i la curiositat i això és exactament el que proposem als participants. A més, la història verídica del judici de bruixeria a Margarida Tafanera, ofereix molta informació per descobrir com era l'època moderna a la vila.

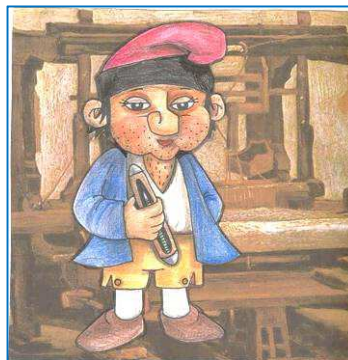
En Berenguer.

En Jaume i la Margarida.

En Joan.

12. 13. 14. Il·lustracions de Mia P. Tolra Arqueolític)

La Margarida i els seus pares són els únics personatges reals de la genealogia de l'activitat, la resta són terrassencs i terrassenques que van existir però que hem rebatejat amb el cognom Tafaner. El que hem fet és definir quina història de Terrassa volíem explicar de les moltes possibles, hem triat els trets més significatius d'aquesta història i hem buscat documents que ens parlin de personatges relacionats amb aquests fets. Són aquest documents els que hem adaptat per reconstruir la història de la ciutat a través d'alguns dels seus habitants.

Un bagul misteriós.

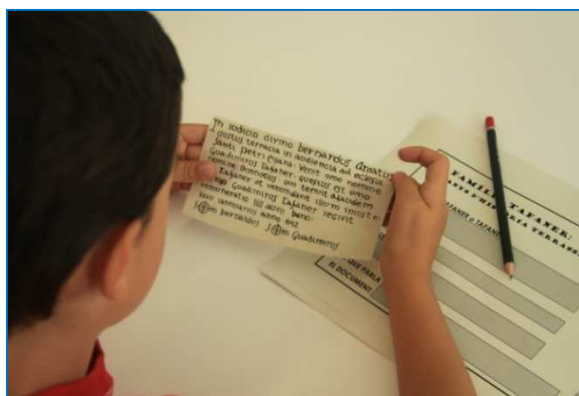
Perquè l'activitat sigui motivadora, s'inicia amb un bagul en el que hi ha els documents que hauran d'investigar. Aquest bagul s'entrega al grup i són ells els que l'obren i descobreixen els seus secrets; reproduccions de documents del segle XI al XX, realitzats amb els mateixos suports i cal·ligrafia que els originals. L'emoció del misteri és un element molt motivador que els enganxa a l'activitat.

Un handicap.

Com fer un activitat de descoberta a través de la lectura amb infants que tot just estan fixant la lletra lligada? Aquest ha estat el gran repte d'aquesta activitat, com fer textos llegibles i comprensibles sense renunciar a l'autenticitat.

Finalment ens hem decidit per fer adaptacions el més reals possibles als textos originals però només copiant l'essència del text, el que els permetrà descobrir quin fet va succeir, qui el va protagonitzar i en quin segle es va esdevenir.

Un altre handicap són les enormes diferències en lectoescriptura que hi ha

15. Arqueolític.

entre primer i quart de primària, cursos als que s'adreça aquesta activitat. Això s'ha resolt amb el suport de fitxes de cerca que són diferents segons el curs.

Són fitxes que plantegen qüestions que s'han de resoldre amb la lectura del document i que es fan més complexes a mesura que els alumnes són més grans.

16. Arqueolític

La informació de la fitxa és el que els permetrà triar la peça del dibuix que es correspon al seu personatge, triar la peça del segle en que ocorregueren els fets i col·locar les peces al lloc corresponent al plafó per completar l'arbre genealògic entre tot el grup.

BIBLIOGRAFIA

AUSUBEL, David. *Adquisición y retención del conocimiento. Una perspectiva cognitiva*. Barcelona, Editorial Paidós Ibérica, 2002.

BALLESTER, Antoni. "Aprentatge significatiu a l'aula". *Revista Comunicació educativa*. Tarragona, 2005, núm. 20, pàg. 26-30.

BUCH, M.; PALOMO, A.; ROVIRAS, A. "Passat i pedagogia. Propostes pedagògiques per al coneixement de les societats antigues". *Jornades d'Homenatge a Pere de Palol*. Girona, 1995, pàg. 1705-1711,

LINN, M.C. "Nuevas perspectivas sobre el aprendizaje". *Enseñanza de las Ciencias*. 2002, núm. 20. pàg. 347-355.

MOREIRA, M. A. *El aprendizaje significativo crítico*. Porto Alegre, Editorial Adriana M. Toigo, 2002.

La presa de contacte entre l'arxivística i l'educació: els continguts del web de l'Associació d'Arxivers – Gestors de Documents de Catalunya i l'aplicatiu “Què puc fer als arxius?”

Núria Batllem Cabello; Joan Soler Jiménez*; Xavier Calderé Bel; Rosa Maria Medir Huerta***; Gemma Tribó Traveria******

*Associació d'Arxivers – Gestors de Documents de Catalunya

**Arxiu Municipal de Viladecans

***Universitat de Girona

****Universitat de Barcelona

didactica@arxivers.com

RESUM

L'Associació d'Arxivers – Gestors de Documents de Catalunya ha obert al seu web un nou aplicatiu, “Què puc fer als arxius?” (<http://www.arxivers.com/index.php/educacio/que-puc-fer-arxius>), que té la voluntat d'esdevenir aparador de les activitats de didàctica i de difusió dutes a terme pels arxius, i punt de trobada entre arxivers i docents.

El seu funcionament és senzill, amable i intuïtiu. Té dos formularis interconnectats entre sí; un per a introduir-hi dades i l'altre per a fer-hi cerques. La introducció de dades va a càrrec dels arxivers, els quals hi poden ressenyar les dades bàsiques de cada activitat que volen donar a conèixer; per tal d'identificar, situar i datar les activitats, i, més específicament, descriure'n els continguts o temes, el seu desenvolupament, què s'aprèn amb ella i el nivell educatiu a què va destinada.

La cerca és molt simple i es pot dur a terme mitjançant cinc opcions: l'ordenació de les activitats per comarques, per la data en què es duen a terme, pel nivell educatiu de les mateixes (educació infantil, educació primària, ESO, batxillerat, formació professional o educació per a adults), per la selecció de les activitats pensades per al públic en general, i finalment per la consulta de l'històric d'activitats passades.

“Què puc fer als arxius?” s'ha concebut per a mostrar la potència i la varietat d'activitats que ofereixen els arxius als infants, als joves i a tota la ciutadania.

INTRODUCCIÓ

L'Associació d'Arxivers – Gestors de Documents de Catalunya (AAC-GD) s'ha proposat apropar el sector educatiu als arxius. I tenint en compte que el desconeixement és mutu, entre els professionals de l'educació i els professionals de l'arxivística, creu necessari que els arxivers tinguin al seu abast uns fonaments bàsics sobre la mecànica i els ressorts del sistema educatiu, sobre les diferències entre les activitats didàctiques i les activitats de difusió, o que tinguin referències d'on poder recórrer per posar en marxa recursos didàctics.

Així, l'AAC-GD ha concebut un servei d'assessorament per als seus socis, que ofereix des de la part privada del seu web (<http://www.arxivers.com/index.php/educacio>), i que s'ha diversificat en els diferents aspectes de la didàctica i la difusió amb què s'enfronta un arxiver. Aquest assessorament es basa en uns continguts no gaire especialitzats des del punt de vista de les ciències de l'educació perquè creiem que no és tasca d'un arxiver elaborar recursos didàctics. Ja que és absolutament necessari fer un treball conjunt amb els professionals de l'educació (mestres, professors, educadors, etc.).

Els materials que conformen aquesta guia han estat elaborats per un grup de treball format per professionals de l'educació i de l'arxivística: Gemma Tribó, professora de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona; Rosa M. Medir, professora de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Girona; Xavier Calderé, arxiver municipal de Viladecans, i Núria Batllem, vocal de Didàctica de l'AAC-GD. Es tracta d'unes pautes i recomanacions de didàctica i de difusió als arxius, una llista de tipologies i sèries documentals recomanades per a la didàctica i la difusió, i l'explicació dels recursos didàctics que ofereix el Departament d'Ensenyament a què els arxivers poden recórrer. A més, en el mateix web s'ofereix en obert un parell de recursos més. La relació i referència de la formació en didàctica dels arxius existent actualment a Catalunya, on es detalla quines són les vies per les quals mestres, professors i arxivers poden rebre formació especialitzada en la conjunció d'ambdues disciplines. I, finalment, s'ofereix una base de dades que es pretén que sigui un punt de trobada entre arxivers i professionals de l'educació, es tracta de l'aplicatiu anomenat "Què puc fer als arxius?".

CONTINGUTS DE LA SECCIÓ D'EDUCACIÓ DEL WEB DE L'ASSOCIACIÓ D'ARXIVERS – GESTORS DE DOCUMENTS DE CATALUNYA

Pautes i recomanacions de didàctica als arxius

Els arxius i el desenvolupament i aplicació de polítiques didàctiques

L'objectiu actual en educació, a les escoles i instituts, ja no és el d'ensenyar i fer aprendre uns temaris sinó el d'ensenyar a saber fer, a pensar, a fer recerca i a estructurar la informació a la que un escolar o un estudiant de secundària pot accedir a través d'Internet per tal que assoleixi el coneixement. A més a més, amb els canvis estructurals que ha sofert la nostra societat, l'educació en valors s'ha traslladat des dels domicilis familiars fins a l'escola i a tots els sectors de la societat que poden incidir en la formació de la mainada i els joves per tal de convertir-los en futurs ciutadans (G. Tribó. *Enseñar a pensar históricamente*, p. 89).

Davant d'aquests dos canvis socioeducatius que hem esmentat els arxius podem, i devem, jugar un paper actiu en l'ensenyament. Per diverses raons, perquè el nostre mètode de treball es basa precisament en l'organització, la classificació i la descripció dels fons documentals i, en aquest sentit, podem ensenyar als alumnes a estructurar i ordenar el coneixement. També, perquè podem oferir un material sensible per als escolars, amb

documentació que els pot motivar emocionalment (del seu entorn proper –poble, barri, carrer, etc.- i amb la que s'hi poden identificar afectivament – hi poden trobar els seus parents, poden veure com era la vida dels infants com ells en temps passats, etc.-) i aquesta és la clau que fa idònia una font documental per a la didàctica. En aquesta mateixa línia si els alumnes comprenen el passat això els ajudarà a analitzar i, finalment, comprendre el present. I, finalment, volem remarcar que nosaltres custodiem documents d'arxiu que són fruit, i són testimoni, de les funcions i activitats d'ens públics, d'ens privats i de persones, de manera que són un recurs de primer ordre per a comprendre l'evolució dels valors de la nostra societat. I tal com diu Gemma Tribó “els arxius guarden el registre escrit dels drets i deures de la comunitat, així com la seva memòria” i, a més, “un arxiu no és una aportació espontània o arbitrària del passat al present, com succeeix amb les fonts materials que trobem en els museus” (G. Tribó. *Enseñar a pensar històricamente*, p. 90).

Oferta de recursos didàctics per part dels arxius

Els arxius i els arxivers podem participar amb diferents nivells en l'educació dels infants i els joves. No tots tindrem les dimensions i els recursos econòmics i humans per tal de disposar d'un servei didàctic, o per a contractar un professional del món de l'educació per a que ens assessori; moltes vegades haurem de buscar aliances amb el sector educatiu del nostre entorn: mestres de les escoles locals, personal dels Centres de Recursos Pedagògics, persones del món de l'educació en el lleure, empreses de dinamització cultural, etc. En aquest sentit us recomanem que consulteu la secció “Recursos didàctics existents a Catalunya” del nostre web, per a trobar els vostres potencials aliats del sector públic. D'altra banda, i relacionat amb això, no tots els arxius podran oferir activitats i materials didàctics, però la immensa majoria sí que, ja actualment, elaboren i ofereixen eines didàctiques. Arribats a aquest punt és imprescindible que us aclarim quins tipus de recursos didàctics hi ha.

Segons Pilar Reverté en el global del que entenem com a recursos didàctics hi ha materials, activitats i eines (P. Reverté. “L'elaboració de materials didàctics amb fonts d'arxiu”. *Lligall*, p. 207-208):

- Materials didàctics: “Han estat realitzats amb voluntat educativa i com a mitjà per assolir uns objectius educatius; faciliten l'aprenentatge i la incorporació de nous coneixements o competències i constitueixen una proposta d'aplicació didàctica completa (...)” Han de contenir la programació didàctica, el quadern o el material de treball de l'alumnat i els documents de suport i les referències. Els exemples que aporta Reverté són carpetes temàtiques, dossiers metodològics, programació didàctica d'una visita a l'arxiu per un grup escolar, aplicacions informàtiques amb finalitat didàctica, maletes didàctiques o jocs.
- Activitats didàctiques: “Són les realitzades en un context educatiu i amb objectius didàctics”, i es componen de la programació de l'activitat i d'un o diversos materials

didàctics. Per exemple hi hauria les visites a l'arxiu o a un altre espai, tallers, o assessorament individualitzat o en grup.

- Eines didàctiques: “Cadascun dels elements individuals que formen part d'un material didàctic (...). Sovint, aquestes eines poden ser utilitzades en diferents propostes didàctiques. En aquest sentit, és interessant presentar-les també aïllades i oferir-les al professorat perquè les faci servir en diferents contextos educatius”. Exemples d'eines didàctiques serien la reproducció d'un document, una fitxa d'anàlisi de documents, un qüestionari sistematitzat, pautes per a la realització d'una activitat, un mapa conceptual, un enllaç a un lloc web, etc.

Els materials i activitats didàctiques s'han d'elaborar conjuntament entre els arxivers i els professionals de l'educació. En aquest sentit creiem que us serà molt útil com a guia i pauta per aquest treball col·laboratiu l'article citat de Pilar Reverté (P. Reverté. “L'elaboració de materials didàctics amb fonts d'arxiu”. *Lligall*, p. 205-219).

Pel que fa a les eines didàctiques, els arxivers pel nostre compte en podem elaborar, seleccionant i proposant documents d'arxiu que siguin susceptibles de formar part de materials i activitats didàctiques. Però, cal tenir molt present que no hem de partir d'un document que, com a arxivers, ens agradi sinó que hem de pensar primer en la proposta didàctica que desitgem impulsar. Tal com us hem esmentat anteriorment és vital que els documents d'arxiu puguin generar empatia als alumnes sinó no serveixen com a eina didàctica. En aquest sentit us recomanem que consulteu la secció “Documents d'arxiu recomanats per a la didàctica i la difusió” del nostre web, per a guiar-vos en la tria i selecció d'aquests documents.

Finalment, us volem fer una darrera recomanació. Quan endegueu la creació de materials i activitats didàctiques les hauríeu d'oferir i organitzar per a “(...) un sector escolar reduït i d'acord amb les demandes rebudes. Poc a poc l'oferta es pot anar ampliant fins arribar a fer-la extensiva a tots els nivells educatius, inclosos els universitaris (...). Encara que la finalitat última del servei didàctic sigui la de formar alumnes, el principal centre d'interès han de ser els professors, donat que solament mitjançant ells, i després d'haver-se guanyat la seva confiança, es podrà arribar als escolars” (G. Tribó. *Enseñar a pensar históricamente*, p. 135).

Pautes i recomanacions de difusió als arxius

És fonamental que els arxivers obrim i difonem al màxim els nostres fons d'arxiu. En aquest sentit us voldríem donar algunes pautes bàsiques i recomanar-vos la lectura de la secció “Pautes i recomanacions de didàctica als arxius”, perquè encara que la difusió sigui encaminada a un públic adult, familiar o post-escolar, les persones no deixem mai de seguir unes pautes emotives i identificatives amb la nostra realitat. I el que us desgranem en aquella secció us pot ser útil.

Així mateix, tal com diu Gemma Tribó, cal elaborar i dissenyar les activitats de difusió en una planificació integral, de manera que les publicacions, cursos, exposicions, conferències i el servei didàctic tinguin el màxim de connexions i relacions entre sí i amb la comunitat a la qual es dirigeixen, per tal d'aconseguir la col·laboració i la complicitat dels ciutadans (G. Tribó. *Enseñar a pensar històricamente*, p. 93-94).

Difusió i didàctica

Una activitat de difusió pot ser també una activitat didàctica si respon a uns plantejaments d'objectius i segueix una metodologia pedagògica. Així aquest tipus d'activitats didàctiques també poden anar dirigides a persones adultes que desitgen formació relacionada a allò que un arxiu pot oferir: coneixement històric, recursos metodològics per a la gestió de fons d'arxiu d'entitats o de particulars, coneixement de genealogia, etc.

Cal tenir present que no totes les activitats de difusió són activitats didàctiques. Per exemple, una exposició de documents és directament una activitat de difusió dels fons de l'arxiu, i només esdevindria una activitat didàctica si es dirigís a l'assoliment d'aprenentatges curriculars o formatius.

Oferta d'activitats de difusió

Sempre que sigui possible, quan es planifiqui una activitat de difusió des de l'arxiu, com ara una exposició sobre un tema amb fons documentals de l'arxiu, caldria pensar en com pot aprofitar aquest esforç la comunitat educativa de l'entorn i cercar la complicitat dels mestres i professors per tal de dissenyar alguna activitat didàctica orientada als seus alumnes.

Per a la realització d'activitats de difusió, els arxius haurien de tractar d'incloure-les dins d'una programació anual, tot dividint-les en activitats puntuals, temporals o permanents. Cadascuna d'aquestes activitats haurien de tenir unes finalitats clares destinades a un públic concret (famílies, gent gran, associacions/entitats culturals, interessats en la genealogia, etc.) o general.

Documents d'arxiu recomanats per a la didàctica i la difusió

Els documents d'arxiu que usem per a la didàctica a l'alumnat i per a la difusió a la ciutadania han de generar empatia sinó no serveixen per a aquestes finalitats. Això s'aconsegueix si els destinataris per als quals hem pensat difondre i fer comprendre aquella documentació s'hi poden identificar amb la informació i/o la història que se'n desprèn. Aquesta identificació es pot donar per proximitat geogràfica (els documents parlen del poble, el barri o un indret especial per a aquelles persones), per proximitat sentimental (documents on surten avantpassats), per simpatia envers l'edat o el gènere (documents on surten nens destinats per a escolars o documents on es reflecteix les condicions de vida de les dones per a un públic femení), per posar alguns exemples. De tot plegat n'hem de despendre que no tots els materials i activitats de didàctica i de difusió serviran per a tot tipus de públics.

Educació primària i educació secundària

En el que respecta a l'alumnat també us voldríem diferenciar les característiques que han de tenir els documents usats per a la didàctica a l'educació primària i a l'educació secundària. Segons Gemma Tribó “és recomanable que a primària treballem majoritàriament amb fons relacionats amb la vida quotidiana (oficis, sanitat, escolarització) i amb documents que continguin il·lustracions, poca informació escrita i fàcil d'analitzar (escuts, fotografies, dibuixos, programes de festes, cartes, bans, etc.)” (G. Tribó. *Enseñar a pensar històricamente*, p. 110).

Pel que fa als períodes històrics i els continguts curriculars, segons la mateixa autora “des d'un punt de vista educatiu, com més antics siguin els documents més dificultats d'adaptació didàctica ens oferiran i ens exigiran esforços supletoris: paleografia, llatí, heràldica, etc. Així doncs, encara que puguem realitzar investigacions escolars sobre l'edat mitjana, allò més realista és utilitzar fons contemporanis (...)” (G. Tribó. *Enseñar a pensar històricamente*, p. 111). A més, l'ús de documentació produïda durant l'època contemporània té una altra avantatge i és que respon als continguts curriculars de secundària: des de la revolució industrial, les transformacions agràries, els canvis demogràfics, els canvis polítics, les guerres, etc. L'únic handicap és que els arxivers haurem d'anar en compte de dissociar les dades personals en aquells casos que es puguin vulnerar la protecció d'aquestes dades, de la intimitat i de l'honor de les persones.

Específicament pel que fa al currículum de ciències socials de secundària hi ha tot un seguit de sèries documentals que poden ser usades (G. Tribó. *Enseñar a pensar històricamente*, p. 111):

- Per a reconstruir l'estructura econòmica d'una població es poden usar diferents sèries municipals de caire fiscal: cadastre, amillament, consums, cèdules, llistes de contribuents, registres industrials i comercials.
- La vida política local es pot descobrir gràcies als llibres d'actes de l'Ajuntament, les comissions de govern, les resolucions d'alcaldia, els bans, els decrets, els resultats electorals.
- La relació entre el poder local i el poder estatal es pot entreveure gràcies a la correspondència, el servei militar, els reclutaments extraordinaris, la documentació de les juntes locals de defensa, etc.
- L'evolució demogràfica es pot seguir gràcies als censos, padrons d'habitants i registres de població.
- El creixement urbà es pot recercar gràcies al buidatge de les llicències d'obres, l'estudi dels plans d'urbanisme i els de infraestructures municipals.

- La sanitat es pot investigar mitjançant els informes mèdics, els informes de beneficència i l'evolució de la xarxa d'abastiment d'aigua i el clavegueram.
- La vida associativa i cultural es pot refer amb l'hemeroteca, els programes de festa major, de teatres, de corals, de cinemes, de partits polítics, d'entitats culturals i organitzacions sindicals.

Formació professional

En determinades titulacions de formació professional hi ha una total coincidència entre la pràctica arxivística i els currículums d'aquests estudis. Tals són els casos dels cursos de gestió administrativa del cicle mitjà; els títols d'administració i finances, i de secretariat del cicle superior; o el grau formatiu superior en documentació sanitària (A. Altamirano i altres. "Materials didàctics no historicistes. La proposta de l'Arxiu Municipal de Viladecans". *Lligall*, p. 212-213). Per a l'alumnat provinent d'aquestes titulacions es poden dissenyar tallers de gestió documental que respondran plenament a les seves demandes formatives. Així mateix aquests tallers es poden oferir als usuaris dels múltiples cursos, i programes de formació, impartits des de les àrees de promoció econòmica dels ajuntaments.

A l'arxiu municipal de Viladecans es duu a terme un taller de gestió documental, amb dues parts ben diferenciades (A. Altamirano i altres. "Materials didàctics no historicistes. La proposta de l'Arxiu Municipal de Viladecans". *Lligall*, p. 214). En la primera, de caire teòric, es dona a l'alumnat tot un seguit de materials referits a terminologia i normativa arxivística; i en la segona part es duu a terme la part pràctica en la que es treballa la identificació, l'ordenació i la classificació dels documents de diferents expedients tipus; en funció de les fases d'inici, tramitació, resolució i notificació. Aquests expedients treballats sempre són fruit de procediments administratius reglats, tals com els expedients d'obertura d'activitats industrials reglamentades, els de llicències d'obres o els de serveis socials (en els quals sempre s'hauran dissociat les dades personals).

Documentació que per sí sola respon a tota una bateria de preguntes que es poden usar per a la recerca escolar i per a les activitats de difusió

Sèries dels fons de l'administració local

Actes del Ple

- Com es va viure al poble aquell esdeveniment o període tan important a nivell de país? Perquè l'Ajuntament va decidir fer allò tan rellevant pel poble?

Padrons d'habitants

- Com eren les famílies? Quins oficis existien? Quin nivell d'analfabetisme hi havia? Quina era la distribució de les classes socials pels barris de la població?
- Quina és la genealogia de la meua família?

Resums dels amillaraments

- Quines persones posseïen la terra del poble? Quins cultius predominaven? Quin tipus de bestiar es criava?

Programes de Festa Major

- Com es divertia la gent? Quina música estava de moda? Quins esports es practicaven? A quina hora començava i acabava la festa?
- Què es pensa del propi poble? A través dels escrits dels “prohoms” que solien escriure cròniques sobre la població en els programes, any a any
- Quines indústries hi ha al poble? Quins comerços? Quines relacions comercials es detecten? Tot a través de la publicitat
- Com ha evolucionat el disseny gràfic? Per als amants de l’educació artística...

Fotografies que poden provenir de diferents tipus de fons

- Fotografies familiars: Com ha anat canviant la moda? Com eren els casaments?
- Fotografies escolars: Com era l'edifici i com eren els alumnes de la teva escola?
- Retrats: Quins eren els ideals de bellesa? En les fotografies de parella hi havia romanticisme?
- Reportatges de caire periodístic: Com va ser aquell esdeveniment tan conegut?
- Fotografia artística: com han anat canviant els ideals artístics?

Recursos didàctics existents a Catalunya

Volem mostrar-vos els recursos didàctics que ofereix el Departament d’Ensenyament de la Generalitat de Catalunya a la comunitat educativa però, sobretot, explicar-vos quina utilitat poden tenir per als arxius que desitgen endegar un servei didàctic o volen oferir experiències didàctiques:

Centres de Recursos Pedagògics

N’hi ha 75 repartits per tot Catalunya, són els serveis educatius de proximitat. A ells hi poden recórrer els mestres i professors per rebre assessorament i suport en recursos didàctics i en projectes educatius. Poden ser uns bons aliats amb els arxivers, perquè coneixen els centres educatius de la zona, els projectes que duen a terme i el possible encaix amb les propostes didàctiques que poden sorgir d’un arxiu i, per últim i no menys important, coneixen de primera mà els mestres i professors més actius i interessats en desenvolupar projectes didàctics i en poden fer el contacte amb els arxivers.

Camps d’Aprentatge

N’hi ha 16 i ofereixen als centres docents de primària i de secundària la possibilitat de desenvolupar treballs d’estudi, basats en l’observació i l’experimentació, en estades de dos a cinc dies, en un medi singular de Catalunya. Els arxius hi poden proposar activitats, per

exemple el camp d'aprenentatge de La Noguera està treballant conjuntament amb l'arxiu comarcal i els materials els dissenyen des del mateix camp d'aprenentatge.

Centre de Suport a la Innovació i la Recerca Educativa

El seu web, anomenat ARC, ha esdevingut en els darrers temps l'espai online on la comunitat educativa catalana troba i comparteix materials i experiències didàctiques. Aquí els arxius hi poden penjar les seves propostes didàctiques.

Formació en didàctica dels arxius

Us mostrem la formació existent a Catalunya en didàctica aplicada al món dels arxius:

Jornades Educació i Arxius

Grup Educació i Arxius de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona.

Formació destinada a arxivers i a docents. De caire bianual, es duen a terme durant dos dies en els que s'ofereixen conferències, experiències didàctiques dels arxius, tallers pràctics i taules rodones on es debaten diferents aspectes de la didàctica aplicada als arxius.

Conferència Educació i Arxius

Grup Educació i Arxius de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona.

Formació destinada a arxivers i a docents. De caire bianual, es duu a terme en una tarda en què s'ofereix una conferència relacionada amb la didàctica aplicada als arxius.

Postgrau Educar fora de l'Aula

Escola de Formació Contínua. Fundació Universitària del Bages.

Formació destinada a mestres, educadors/es i persones que duen a terme activitats didàctiques per a nens i nenes. És un postgrau pensat per a aquelles persones que vulguin ampliar la seva trajectòria professional cap a la creació de projectes educatius, com els que es poden fer en arxius.

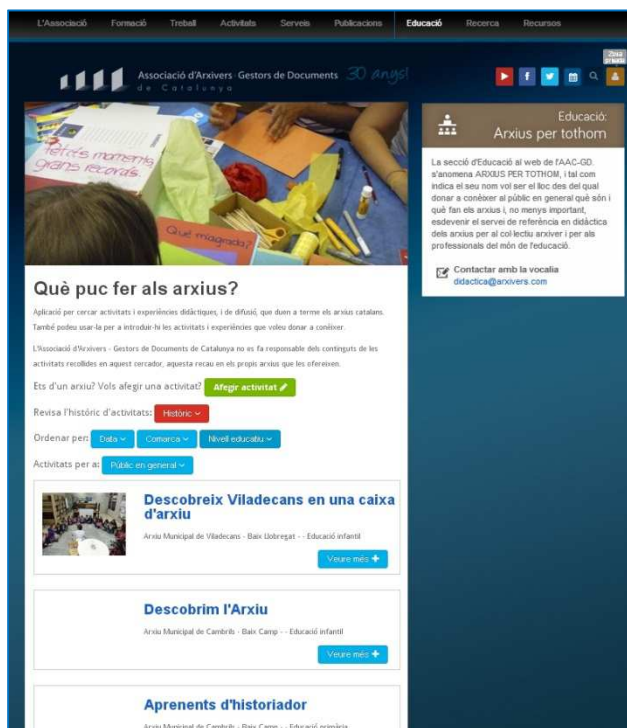
Formació inicial

Les diverses universitats catalanes en la formació inicial de mestres, d'Educació Primària i d'Educació Infantil, i en el màster de formació de professors d'Educació Secundària, formen als futurs docents ensenyant-los a fer propostes de recerques escolars temàtiques utilitzant fonts documentals d'arxiu (local, comarcal, parroquial, privat,..). Aquest procés formatiu es fa des de la didàctica específica de les Ciències Socials, i de manera més concreta en l'àmbit de la didàctica de la Història. En la didàctica del patrimoni cultural, l'arxiu es presenta com una institució que pot oferir recursos documentals per a dissenyar materials didàctics per a l'aprenentatge de l'entorn i per a l'aprenentatge de la Història.

Què puc fer als arxius?

L'Associació d'Arxivers – Gestors de Documents de Catalunya ha obert al seu web un nou aplicatiu, “Què puc fer als arxius?” ([http://www.arxivers.com/index.php/educacio/que-puc-](http://www.arxivers.com/index.php/educacio/que-puc-fer-als-arxius)

[fer-arxius](#)), que té la voluntat d'esdevenir aparador de les activitats de didàctica i de difusió dutes a terme pels arxius, i punt de trobada entre arxivistes i docents.

El seu funcionament és senzill, amable i intuïtiu. Té dos formularis interconnectats entre sí; un per a introduir-hi dades i l'altre per a fer-hi cerques. La introducció de dades va a càrrec dels arxivistes, els quals hi poden ressenyar les dades bàsiques de cada activitat que volen donar a conèixer; per tal d'identificar, situar i datar les activitats, i, més específicament, descriure'n els continguts o temes, el seu desenvolupament, què s'aprèn amb ella i el nivell educatiu a què va destinada.

La cerca és molt simple i es pot dur a terme mitjançant cinc opcions: l'ordenació de les activitats per comarques, per la data en què es duen a terme, pel nivell educatiu de les mateixes (educació infantil, educació primària, ESO, batxillerat, formació professional o educació per a adults), per la selecció de les activitats pensades per al públic en general, i finalment per la consulta de l'històric d'activitats passades.

En el web de l'Associació d'Arxivistes – Gestors de Documents de Catalunya es pretén oferir una guia dels primers passos que ha de dur a terme un arxiver per a desenvolupar polítiques didàctiques i de difusió, i per a plantejar el seu treball col·laboratiu amb els professionals de l'educació. Així mateix s'hi pot trobar l'aplicatiu “Què puc fer als arxius?” que s'ha concebut per a mostrar la potència i la varietat d'activitats que ofereixen els arxius als infants, als joves i a tota la ciutadania.

BIBLIOGRAFIA

ALTAMIRANO CARDOSO, Antonia; CALDERÉ BEL, Xavier; GONZÁLEZ VERA, Àngels; LUENGO CARRASCO, Manuel. “Materials didàctics no historicistes. La proposta de l’Arxiu Municipal de Viladecans”. *Lligall*. Barcelona, 2013, núm. 36, pàg. 212-213

REVERTÉ VIDAL, Pilar. “L’elaboració de materials didàctics amb fonts d’arxiu”. *Lligall*. Barcelona, 2012, núm. 33 i 34, pàg. 207-208

TRIBÓ TRAVERIA, Gemma. *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona: ICE Universitat de Barcelona, Editorial Horsori, 2005,

WEBGRAFIA

Associació d’Arxivers – Gestors de Documents de Catalunya. Secció d’Educació
<http://www.arxivers.com/index.php/educacio>

La memòria històrica local: l'esdevenir dels últims alcaldes republicans

Sebastiana Bote Rebollo

INS Terra Roja de Santa Coloma de Gramenet

sbote@xtec.cat

RESUM

L'àmbit temàtic on s'engloba és el del patrimoni cultural a partir de les fonts d'arxiu. Amb aquesta experiència es tracta de: 1) crear empatia entre els joves estudiants i uns esdeveniments ocorreguts després de l'entrada de les tropes franquistes a la nostra localitat; 2) intentar motivar-los per portar a terme una recerca amb fonts primàries; 3) treballar per una col·laboració arxiu-docent més estreta i 4) recuperar la nostra memòria històrica. Les eines utilitzades sempre han estat fonts primàries i la tasca del docent és guiar l'alumnat en el seu camí prenent que arribin per si mateixos, com a persones amb un nivell de maduresa, a conclusions que els portin a ser uns bons ciutadans, respectar les opinions d'altres i viure democràticament per tal que fets com els estudiats no tornin a repetir-se mai més. En aquesta tasca emprarem documentació que forma part de la memòria històrica que es pot consultar a la web de l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet.

PARAULES CLAU

Fonts primàries, arxius, patrimoni cultural, memòria històrica, metodologia activa

ANTECEDENTS

Com a colomenca sempre m'ha interessat la recerca històrica de la localitat on vaig passar la meva infantesa i on actualment treballo. Penso que la nostra tasca com a docents de ciències socials és fomentar l'empatia cap a fets històrics que van tenir lloc en els marges del nostre municipi, ja que és molt important comprendre les nostres arrels per tal de saber cap a on ens dirigim. Es tracta de construir des d'allò més particular a allò més general. No mantenir-se aïllat i immutable als esdeveniments històrics, ja que en som uns actors importants de la història.

Moltes vegades els alumnes veuen la història com una cosa passada que s'ha d'aprendre sense pensar que els seus avant-passats en varen ser part i que la història ens ensenya a aprendre de les experiències i decisions preses amb anterioritat. Els encerts i/o desencert d'aquells homes que ens van precedir en el temps.

Malgrat aquestes anotacions ens trobem davant una història dels vencedors i un silenci a la tasca portada a terme per aquells mal anomenats vençuts. Però què no van perdre tots a la guerra civil?. En l'actualitat disposem de documentació que ens pot apropar a aquells personatges i a les seves vivències. De manera que la col·laboració dels arxius i dels familiars van fer possible el rescat i la conservació de documents.

En la meua tasca he rebut col·laboració tant de l'Ajuntament que en la seva pàgina web posa a l'abast del ciutadà documents escanejats sobre la nostra memòria històrica, com de l'arxiu municipal situat a la torre Balldovina on he pogut remenar fulls part de la nostra història, portar a un grup reduït d'alumnes per tal d'enfrontar-se amb les fonts primàries i portar a terme una recerca diferent on són els propis deixebles qui treuen les seves pròpies conclusions i tracten amb respecte les fonts primàries que es posen al seu abast.

Després d'haver realitzat una recerca als arxius he constatat que per una banda, molta

documentació va ser destruïda durant la Guerra Civil, la majoria en el moment de l'entrada de les tropes franquistes al municipi, fet que marcava l'exili cap a França de molts colomencs, entre ells dirigents destacats de l'esquerra, que fugien dels nacionals, així com de les seves represàlies; i per una altra banda, que durant aquest període no va existir una premsa local pròpia en el municipi amb què poder contrastar les informacions.

Malgrat tot, l'enorme tasca realitzada pel grup d'estudis de la ciutat –Àgora-, per tal de rescatar la memòria històrica de la mateixa i l'obra de José Berruezo m'han servit de base per a les explicacions prèvies a la pràctica.

CONTEXTUALITZACIÓ

El meu centre està situat a Santa Coloma de Gramenet, a la serra d'en Mena, dins del barri del raval, en una zona limítrof amb Badalona i al costat de Sant Adrià del Besòs. La tipologia de l'alumnat és de màxima diversitat cultural i estem immersos en projectes que millorin el rendiment acadèmic dels nostres alumnes.

La forma de treballar que es planteja des de la directiva del centre passa pel treball competencial i la potenciació de les actituds individuals de l'alumnat, les capacitats dels quals són molt diferents.

D'aquesta manera podem constatar dos fets primordials a l'etapa d'ESO: primer, la majoria dels nostres alumnes no estan acostumats a utilitzar el llenguatge escrit de forma estructurada per tal d'expressar les seves idees o inquietuds; i segon, el fenomen multicultural tan enriquidor necessita d'un temps per poder donar fruits en aquest sentit.

Mentre que al Batxillerat els alumnes ja han assolit les competències, la maduresa i l'autonomia que els ha de caracteritzar al llarg de la seva trajectòria acadèmica.

Els grups de Batxillerat als quals va adreçada aquesta activitat afortunadament està format per nois i noies que tenen gran interès a treure el màxim partit dels estudis, que inusualment són madurs i implicats en la feina tal com es pot constatar amb les tres matrícules assolides enguany.

EL TREBALL EN FONTS PRIMÀRIES

El treball de fonts primàries digitalitzades posa a l'abast dels nostres estudiants una eina fonamental en l'anàlisi dels fets, facilitant l'accés a la informació i al seu context de creació. En els nostres dies la informació és fàcilment accessible gràcies a les noves tecnologies, la internet és emprada com a eina didàctica en els nostres centres i el departament aposta per ella com a eina d'aprenentatge de les noves generacions. En aquesta tasca ens adonem que les noves tecnologies estan transformant el nostre espai-temps, les nostres relacions i el nostre fer diari dins de l'ensenyament. Se'ns ha obert tot un nou horitzó de llenguatge virtual, que ens ofereix com avantatges la immediatesa de la informació i una gran quantitat de documents al nostre abast que mai hauríem pogut imaginar. Però a la vegada se'ns presenta un greu inconvenient pels joves: la tria de materials de qualitat.

En la nostra activitat utilitzen "l'hemeroteca de l'Ajuntament de Santa Coloma", on troben els nostres alumnes uns documents relacionats amb les sentències de mort dels 17

colomencs afusellats al Camp de la Bota, entre ells en Celeste Boada i Salvador alcalde de Gramenet del Besòs durant l'octubre de 1936 i el maig del 1938.

NOMBRE	EDAD	PROFESIÓN	AFILIACIÓN	ACUSACIÓN	EJECUCIÓN
Pedro Alfaro Sarasa	37	Tornero	CNT	ADH (Patrullero y chófer del Comité)	12/06/1940
Esteban Barrot Brell	42	Jornalero	CNT	REB (Patrullero)	06/07/1940
Pedro Blasco Pascual	26	Albañil	CNT	ADH (Patrullero)	29/07/1942
Celeste Boada Salvador	37	Campeño	ERC	REB (Comite. Alcalde. Miembro de una delegación que fue a la URSS)	18/10/1939
Manuel Campeny Pueyo	22	Ferroviano	UGT	REB (Pte. Local Juventudes Antifascista)	29/07/1940
Juan Campos Miñarro	44	Jornalero	CNT	REB (Patrullero)	06/07/1939
Santiago Diego Clavero	55	Albañil	CNT-FAI	REB	26/03/1939
Pelayo Jiménez Palacios	29	Quirador	CNT	REB (Alterna Patrullas y Frente de Guerra)	14/11/1940
Eduardo Grau Estiarte	40	Sastre	ERC	ADH. (Patrullero. Capitán del EPR)	08/07/1943
Juan Hernández Lizán	35	Pescadero	CNT	Robo a mano armada	25/02/1946
Hilario Martínez Alarcon	42	Jornalero	CNT	ADH (Patrullero)	04/06/1943
Pascual Miralles Soler	50	Mecánico	CNT	REB (Patrullero)	02/08/1939
José Muro Arias	48	Jornalero	CNT	REB (Patrullero)	25/10/1939
Juan Pablo José	48	Zapatero	CNT	REB (Patrullero)	08/08/1939
Juan Pla Aulet	45	Lampista	UGT	REB (Presidente Comité)	04/11/1939
Alberto Riquelme Almarcha	41	Albañil	CNT	REB (Patrullero)	04/11/1939
Lorenzo Ros Paysa	53	Carpintero	CNT	REB (Patrullero)	28/05/1939

Font:

Corbalán Gil, Joan. Justicia, no venganza. *Los ejecutados por el franquismo en Barcelona (1939-1952)*.

A més a més el seu afusellament, dut a terme el 18 d'octubre de 1939 al Camp de la Bota, ha estat inclòs en la causa que Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) presentarà davant la Justícia argentina. Es tracta d'una querrela, que prepara el diputat Joan Tardà, contra l'Estat Espanyol per l'assassinat del president català Lluís Companys, dos diputats i 45 alcaldes afusellats¹³.

Malgrat tot, donem preferència a l'arxiu físic del Museu on els nostres alumnes poden utilitzar materials inèdits en la seva investigació que els ajudin a resseguir la tasca objectiva de l'investigador i preguntar-se sobre la forma d'actuar d'aquells personatges que conformen la nostra història més recent. Hem d'afegir que la consulta a l'arxiu administratiu de l'Ajuntament s'ha ajornat per falta de temps, ja que l'horari era de matí i suposava la pèrdua d'hores d'altres assignatures tan importants per als alumnes de segon de batxillerat que tenen com a objectiu final la superació de les PAU. Quant a les fonts orals hi ha una manca important, ja que els familiars dels vençuts van marxar del municipi i només tenim testimonis indirectes.

IMPORTÀNCIA DE LA MEMORIA HISTÓRICA

L'aprovació de la Llei de memòria històrica – Llei 52/2007- el desembre de 2007 ha obert una nova etapa en la reparació i reconeixement de les víctimes de la Guerra Civil i el franquisme. El Govern a arrel d'aquesta legislació tracta de fer efectius els nous drets reconeguts a les víctimes, contribuir a tancar ferides i eliminar qualsevol element de divisió o fragmentació entre la ciutadania. Aquesta Llei facilita l'accés dels ciutadans a la informació que sobre ells o els seus familiars guardin els arxius, registres o fons documentals públics. També insta a recopilar i difondre informació històrica i dels documents relatius a la Guerra Civil, l'exili i la dictadura. Per últim, amb aquesta Llei es garanteix el decret a l'accés a

¹³Gramenet 2.0, dimecres, 15 de juliol de 2015

aquesta informació i la protecció, la integritat i la catalogació dels documents. Tràmit aquest últim que es troba en procés al nostre municipi on la figura de l'arxiver no està subscripta i els responsables de l'arxiu són dos historiadors molt implicats i col·laboradors¹⁴. Per altra banda, des de l'inici d'aquesta norma legislativa, més de 950 persones han rebut la declaració de reparació i reconeixement personal, un títol de desgravi per a qui fou perseguit i condemnat per raons polítiques, ideològiques o de creences religioses durant la contendinga nacional.

En la tasca de recuperació tenen molt a dir les comunitats autònomes gràcies a la configuració territorial i política del nostre territori. Així, algunes comunitats autònomes, com la catalana, abans inclús de l'aprovació de la Llei, han portat a terme iniciatives per a divulgar els principis i els valors que fomenta la norma, així com per a rehabilitar a les persones que van veure inculcats els seus drets durant la guerra i posterior repressió política.

El Sr. Pablo de Greiff, relator especial sobre la promoció de la veritat, la justícia, la reparació i les garanties de no repetició, assenyalava que la fortalesa de les institucions democràtiques no pot ser mesurada adequadament per la seva capacitat per a silenciar o deixar de banda alguns temes referents als drets fonamentals, si no tot el contrari, per a gestionar-los efectivament, encara que siguin complexes i incòmodes¹⁵.

PAPER DE L'EDUCACIÓ EN LA RECUPERACIÓ DE LA MEMÒRIA HISTÒRICA

En aquesta trajectòria cap a la democratització i no repetició d'actituds no democràtiques l'educació és un instrument molt important. La utilització d'un sistema d'indagació per a la formació de ciutadans amb hàbits d'anàlisi i raonament crítics és fonamental per tal d'aconseguir aquest objectiu.

Les reformes de la LOGSE de 1990 i de 2006 van consolidar un nou model interpretatiu que incorporava referències a la repressió franquista, inclouen alguns tipus de víctimes que no figuraven amb anterioritat. Alguns manuals, malgrat tot, feien encara referència a dades globals, mantenint la idea de una responsabilitat simètrica.

De forma general, els programes i manuals actuals han donat prioritat a la construcció d'un pensament històric, a l'anàlisi acadèmic i a l'argumentació basada en investigacions històriques recent

LA FUNCIÓ DELS ARXIUS EN LA MEMÒRIA HISTÒRICA

Els arxius tenen una funció central en la promoció del dret a la veritat. Com a centres de documentació faciliten l'accés tant a investigadors com a particulars. Segons la Llei 52/2007

¹⁴ Disponible a: <http://www.memoriahistorica.gob.es/index.htm>

¹⁵ Assemblea General de l'ONU, 22 de juliol de 2014.

es garanteix el dret d'accés als fons documentals dipositats en els arxius públics i l'obtenció de les còpies que es puguin sol·licitar.

LES VÍCTIMES

En les transicions, és indispensable per tal de consolidar la democràcia i la reconciliació promoure una concepció àmplia de víctima, que aconseguixi abastir un univers complet de les mateixes sense distinció sobre la base de la seva afiliació política, el seu posicionament o el del seu perpetrador. Espanya ha realitzat molts esforços per a reparar discriminacions inicials pròpies del règim franquista.

SENTÈNCIES

La primera nota de l'Advocacia General de l'Estat, de 3 de novembre de 2004, sobre la possible revisió-nul·litat de sentències dictades durant la Guerra Civil i el període franquista, ofereix una anàlisi d'antecedents i de dret comparat, esmentant el cas alemany. Per a les conclusions, si bé invoca els principis de seguretat jurídica, de cosa jutjada i de no retroactivitat com una gran dificultat, no descarta opcions per a la nul·litat de les sentències, sinó que al contrari planteja dues alternatives que han de ser considerades amb detall.

L'única condemna revisada pel Tribunal Suprem el 2007, cas de l'execució de Ricardo Puente Rodríguez, en virtut de vici de forma flagrant. Mentre altres s'han evitat recolzats pel principi de seguretat jurídica i no tenint en compte els drets de les víctimes, el dret a la justícia i els principis del "debido proceso".

La Llei 52/2007 declara el caràcter injust i la il·legimitat de les condemnes i sancions dictades per motius polítics, ideològics o de creença per les jurisdiccions especials durant la Guerra Civil i per qualsevol tribunal u òrgan penal o administratiu durant la dictadura. La norma també estableix que les víctimes d'aquestes injustícies podran sol·licitar l'emissió de Declaracions de reparacions i reconeixement personal.

El Relator Especial el 2014 veia amb bons ulls les Proposicions no de Llei que volien l'anul·lació de sentències que van portar a execucions sumaríssimes d'importants figures polítiques com Lluís Companys, Manuel Carrasco i Formiguera, etc. Però emfatitzava que la nostra missió era recompensar a totes les víctimes sense distinció.

En commemoració del 75è aniversari de l'entrada de les tropes franquistes a Santa Coloma, 27 de gener de 2014, es van publicar alguns testimonis sobre com havia anat l'empresonament, judici sumaríssim i posterior execució del Celestí Boada que va ser denunciat per un veí seu del carrer Major sobre una relació falsa amb dues morts.

"Just davant de la casa de l'alcalde Boada, es va allotjar el comandant italià i tres oficials que dirigien les tropes. "Els soldats eren molt joves, uns mocosos, als quals es veien sorpresos pels aplaudiments d'una part de la població, que va sortir al carrer per celebrar que s'havia

acabat la guerra, sense ser conscients del que vindria “, sosté Joan Llobet, de 88 anys¹⁶ veí de la localitat que va viure en primera persona aquests fets.

Fins al Camp de la Bota, van conduir dues vegades a Celestí Boada (pagès de 37 anys, casat i amb dos fills) després d’haver estat condemnat a mort. Va presenciar 2 afusellaments, fins que el dia 19 octubre 1939 li va tocar a ell per haver defensat l’alcaldia de Santa Coloma quan la guerra ja estava perduda. Hi va haver una delació, però ni la mateixa Falange va poder acusar-lo de cap delictes. Tot i això, el van afusellar de matinada, a la platja que avui cobreix el ciment de la plaça del Fòrum, com si es tractés d’una làpida¹⁷.

Font: Arxiu Municipal. Fotografia i sentència de mort del Celestí Boada.

Mentre l’altre alcalde, en José Berruezo, anarcosindicalista, anava camí de l’exili francès on va acabar en un camp de concentració del que va poder sortir per a deixar un llibre de memòries i reivindicar la tasca que es va fer durant la república.

El monument de la torre Balldovina recorda els exiliats que van acabar en els camps de concentració d’Argelès-sur-Mer, Saint Cyprien, Barcarès o Ribesaltes. Allà hi ha un monument que recorda als republicans que a la II Guerra Mundial van caure a les urpes dels nazis. Un total de 7.000 espanyols van acabar al camp d’extermini de Mauthausen (Austria). “Espanya no els va reconèixer com a ciutadans i els alemanys els van posar l’estrella d’apàtrides, amb una “s” al mig, de Spanier”¹⁸.

Com a homenatge a la figura de l’alcalde republicà mort, en Jordi Dalmau i la Lídia Górriz, dos artistes colomencs van realitzar una escultura de ferro que envoltava una olivera a la

¹⁶ Disponible a: <http://www.gramenet20.com/avui-es-compleixen-75-anys-de-entrada-de-les-tropes-franquistes-a-santa-coloma/>

¹⁷ Disponible a: <http://www.gramenet20.com/avui-es-compleixen-75-anys-de-entrada-de-les-tropes-franquistes-a-santa-coloma/>

¹⁸ Disponible a: <http://www.gramenet20.com/avui-es-compleixen-75-anys-de-entrada-de-les-tropes-franquistes-a-santa-coloma/>

Rambla del Fondo de la localitat. Amb aquesta obra mostraven el seu compromís vers la ciutat i la recuperació de la memòria històrica.

⊥ Els escultors amb la seva obra.

Font: http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=2239645

Segons els artistes “La ics és un símbol polièdric. El món és rodó però els grans misteris de la vida s'amaguen darrere una ics. Una ics representa un enigma, una incertesa, un interrogant. Com el que va posar fi a la vida de Celestí Boada (1902-1939), dirigent d'Esquerra Republicana de Catalunya, sense judici, una ics se'l va emportar a la tomba. La ics també simbolitza una acció: eliminar, suprimir. Però, és que es pot esborrar la memòria?

No és una sinó dues les ics que formen l'escultura de la parella d'artistes Dalmau i Górriz. L'una al costat de l'altra representen el segle XX, el segle de Celestí Boada. A prop, sobre l'herba, s'alça la petita placa commemorativa que emula un tímida u de segle XXI. Una tímida esperança. L'una davant l'altra protegeixen l'olivera i alhora emmarquen un parèntesi, metàfora del passat més fosc de la història recent d'aquest país”.

Després d'aquest recorregut hem posat en coneixement del lector els eixos del nostre treball d'empatia cap a la història local més propera. El primer, la recerca de materials digitalitzats a la web de l'ajuntament; segon, recerca a l'arxiu; i tercer, conclusions i cloenda davant de l'escultura-homenatge.

UNITAT DIDÀCTICA: EL DEVENIR DELS ÚLTIMS ALCALDES REPUBLICANS

El treball competencial

El encara vigent DECRET 142/2008, de 15 de juliol, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments del batxillerat. En el seu art. 3 esmenta, entre d'altres, com a objectiu d'etapa el desenvolupament de les capacitats que els permetin: a) exercir una ciutadania democràtica i una consciència cívica responsable que contribueixi a la construcció d'una societat justa; b) consolidar la maduresa personal, el seu esperit crític i resolen conflictes de forma pacífica; g) usar amb solvència i responsabilitat les tecnologies de la informació i la comunicació.

La competència en recerca està íntimament relacionada amb les competències comunicatives i de tractament i gestió de la informació, ja que inclou el desenvolupament de

la creativitat i l'esperit de recerca, que equival a imaginar i formular-se preguntes, planificar la metodologia de recerca, actuar, avaluar i autoavaluar-se. Així com extreure'n conclusions.

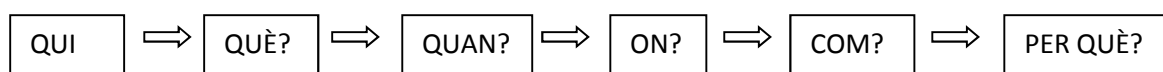
Cal, doncs, que els procediments lligats a la recerca, formulació d'hipòtesis o d'objectius, tractament de la informació obtinguda, argumentació i interpretació, redacció de conclusions en funció de la hipòtesi i els objectius i exposició oral o escrita de resultats siguin presents i s'exercitin. Cosa que intentem fer amb aquesta i altres activitats proposades durant el curs. El procés creatiu també participa de la competència en recerca, ja que les activitats creatives es construeixen des de la memòria d'allò viscut i experimentat prèviament, que és el que permet assentar els processos creatius i cercar nous camins.

Així mateix, l'enfocament competencial subratlla que el principal mecanisme de fixació del que s'aprèn és la vivència de la seva utilitat. S'aprèn el que funciona a la pràctica, el que és útil i vàlid per a la construcció de la pròpia vida. L'assoliment de competències bàsiques és fonamental per a una educació millor i de qualitat. En la nostra tasca d'educadors tenim la responsabilitat de les noves generacions. D'unes generacions que siguin competents i autònomes a l'hora d'enfrontar-se al món exterior. Nosaltres els oferim eines per a poder desenvolupar les seves capacitats.

Nosaltres desenvoluparem en la unitat didàctica que presentem les següents:

- Competència digital
- Competència d'aprendre a aprendre
- Competència d'autonomia i d'iniciativa personal
- Competència social i ciutadana.

En treballar les competències ens proposem donar resposta als següents interrogants:

Intentem enriquir les unitats didàctiques:

- Buscant feines properes a l'entorn de l'alumnat que els permeti ser part del procés d'aprenentatge i facilitin la seva implicació a la Memòria històrica.
- Despertant l'interès i la motivació dels nostres alumnes recreant el temps passat.
- Afavorint l'esperit crític i observador del alumnes cercant informació per analitzar i treure conclusions.
- Facilitant el debat a l'aula.

En treballar la competència d'aprendre a aprendre ens interessa no només donar continguts sinó eines i que l'alumne sàpiga identificar els diferents tipus de fonts.

El treball a l'àrea de CCSS considera el coneixement i comprensió del nostre passat com un element primordial per al procés de socialització dels nostres alumnes, ja que els ajuda a construir la seva pròpia identitat. Moltes vegades, almenys sempre que es pugui, seria bó que les fonts escrites poguessin contrastar-se amb fonts orals. Malgrat que no sempre és possible com és el cas que ens pertoca.

Els reptes que assumeix la incorporació de les TIC a l'àmbit escolar són:

- Posar al nostre abast documentació històrica sense necessitat de desplaçar-nos
- Crear materials per a treballar els documents quan utilitzen espais interactius
- Permetre la publicació de treballs
- Permetre la interactuació en xarxa des de punts distants.
- Permetre estar al dia quant a recerca històrica.

Quant a la gestió de l'aula el professor intentarà que el treball sigui autònom i només intervindrà per tal de guiar la tasca del seus deixebles en els següents punts:

- Cerca d'informació pautada per tal de fer una selecció de materials apropiats.
- Treball individual on l'alumne/a interioritza tot allò que ha après sobre el tema segons els materials trobats.
- Treball en petit grup -4 o 5 alumnes- per debatre i preparar l'exposició.
- Treball en gran grup -grup classe- on es desenvoluparà un debat on s'empraran eines democràtiques a l'hora d'expressar les seves opinions.

Quant a la feina a l'arxiu:

- Empatitzar amb la feina de l'arxiver.
- Aprendre a treballar a l'arxiu municipal.
- Tenir cura i respecte pels documents que s'han de tractar.
- Ser objectius i neutres a l'hora d'apropar-nos a les fonts primàries.
- Treure conclusions, sobre la hipòtesis de treball prèvia, després del tractament dels textos.

La metodologia

S'intenta emprar una metodologia activa, participativa, integral, progressiva i socialitzadora basada en Freinet que aportarà una pedagogia basada en l'aprenentatge a través de la cooperació en el treball i la motivació per l'esforç. "Doncs bé, a l'hora d'ensenyar i d'aprendre -és a dir, a l'hora de fer competents els alumnes en els aprenentatges escolars- resulta que l'estructura més eficaç, la que els fa més competents, és l'estructura cooperativa"¹⁹. Ja Piaget (1969), afirmava que la cooperació entre iguals és la més apta per afavorir l'intercanvi d'idees i la discussió, és a dir, totes les conductes que poden arribar a educar una ment crítica, objectiva i discursiva.

¹⁹PUJOLÀS, P.: "Cooperar, col·laborar, competir". *Escola Catalana*, núm. 462. abril 2011

En aquesta experiència ens proposem apropar l'alumne de segon de batxillerat a uns fets que van passar a la nostra localitat, apropar-los a les fonts documentals primàries que es troben a l'arxiu i buscar fonts orals per a reforçar el seu procés d'aprenentatge i tenir una visió el més objectiva possible.

En aquesta tasca valorem dues coses: l'esforç d'uns alumnes que es troben a final d'etapa i la feina desenvolupada per les institucions sobre aquest tema.

L'avaluació

L'instrument d'avaluació de les competències serà l'aportació conclusiva dels alumnes i el seu procés de maduració que podrem observar a l'hora de tractar el tema i fer alguna esmena dins dels temes que formen part del currículum d'història d'Espanya.

L'activitat serà qualificada amb un 10% com a màxim de la nota final. D'aquesta manera intentem tant aconseguir la implicació i la motivació de l'alumnat com que prengui un paper actiu en el seu propi procés d'aprenentatge.

L'avaluació educadora ha d'afavorir el procés personal de construcció del saber i promoure recursos adaptats a les diferències individuals per tal d'evitar el bloqueig i els conflictes que es poden generar en el procés d'ensenyament-aprenentatge d'ajuda en el desenvolupament personal de l'adolescent amb aquesta experiència intentem que els aprenentatges siguin pràctics i no abstractes. Per tal que l'alumnat aprofundeixi en la nostra matèria, donin sentit a la teoria i fomentin l'esperit crític.

Desenvolupament i valoració de la unitat

Hem pogut constatar que els alumnes s'impliquen molt més a les activitats que consideren properes i en les qual pot veure el seu propi progrés. El tema incita a la reflexió i la recerca de material sobre els dos personatges triats, però també per tal que l'alumne/a pugui comprendre que la història no ha de amagar-se, no ha de ser la dels vencedors sinó que ha de ser una cosa més complexa que abasti els diferents punts de vista dels actors sense distinció de qualsevol mena.

El plantejament partia d'una introducció al tema en què es llençaven unes preguntes de reflexió als alumnes, per a posteriorment investigar qui van ser els personatges i com va transcórrer la seva vida després de l'entrada dels nacionals. Ells esbrinaren que mentre el Celestí Boada va ser executat segons consta en els documents, en José Berruezo va poder exiliar-se i viure molts anys a França.

Dins del treball proposat es donarien les següents etapes: 1) presa de contacta amb l'arxiu digital local; 2) recerca sobre els dos personatges a través de la premsa i llibres; 3) visita a

l'arxiu del Museu Torre Baldovina i 4) cloenda davant del monument-homenatge a Celestí Boada.

En la visita al Museu podem trobar un arxiu en construcció, però els responsables ens faciliten molt amablement les eines per a poder treballar en grups de 4 o 5 alumnes màxim. La consulta es fa al primer pis –sala de consulta general-. Els alumnes veuen com els documents estan apilats en caixes d'oficis des de 1937 i es planteja el treball dins de les instal·lacions de dues maneres diferents: un grup d'alumnes –sota la vigilància del personal del museu i la professora- remenen documents de l'època en busca de resposta a les preguntes llançades a classe i un altre revisa un document prèviament seleccionat. La utilització d'aquestes fonts queda registrada en una butlleta de recerca on es posa el nom, el tema d'investigació i el material consultat.

Tot i que aquesta proposta surt del departament de ciències socials amb l'objectiu de fer més propera l'assignatura a alumnes del batxillerat científic es podria treballar transversalment amb els departaments de Llengua catalana i Visual i Plàstica.

L'experiència comença a la classe però es desenvolupa fora d'horari escolar –dimecres tarda- com a activitat voluntària, ja que el temari és molt extens i no podem perdre moltes hores lectives.

La valoració feta tant pels alumnes com per la professora ha estat positiva per la satisfacció personal en veure uns alumnes tan implicats en la investigació de la memòria històrica i perquè s'ha aconseguit restablir una part d'aquesta memòria, accedir fàcilment a l'arxiu i treballar per tal que la “barbàrie no es torni a repetir mai més”.

BIBLIOGRAFIA

BERRUEZO SILVENTE, J.: *Por el sendero de mis recuerdos*. Centro de Estudios Histórico-sociales de Santa Coloma de Gramenet, 1987.

FERRERES, P.; MARÍN, D.: “Entrevistamos en el exilio al último alcalde republicano de Santa Coloma”. *Gramma* 19. 16 de juny de 1981.

GALLARDO, J.J.: “Represión franquista a Santa Coloma. Colomenses en la cárcel modelo”. *Revista de Historia Local Ágora*, Ed. Grupo de Estudios Históricos Gramenet del Besòs, Santa Coloma de Gramenet. Marzo, 1997.

PAGÈS, A.: “La fragilitat simbòlica i el temps a venir”. *Revista Blanquerna*. Gener 2013. núm. 28. pàg. 10

PUJOLÀS, P.: “Cooperar, col·laborar, competir”. *Escola Catalana*. Abril 2011. Núm. 462.

REVERTE, P.; CASAS, C.: “Models per dissenyar propostes didàctiques d'aula utilitzant les tecnologies de l'aprenentatge i el coneixement i les fonts primàries”. ICE-UAB. Barcelona, 2011. III Jornades d'Educació i Arxius.

RUÍZ SANTÍN, X.: “La repressió franquista a Santa Coloma. El cas de Celestí Boada”. *Revista de Historia Local Ágora* 2. Ed. Grupo de Estudios Históricos Gramenet del Besòs, Santa Coloma de Gramenet, desembre de 1995.

WEBGRAFIA

<http://www.memoriahistorica.gob.es/index.htm>

<http://www.gramenet20.com/avui-es-compleixen-75-anys-de-lentrada-de-les-tropes-franquistes-a-santa-coloma/>

http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=2239645

<http://www.gramenet.cat>

La Maleta didàctica Macosa

Isabel Boj Cullell*

Núria Castellano Solé*

Eva Poblador Relancio*

Georgina Castells Sala*

*Equip didàctic d'Schola. Didàctica Activa S.L

scholactiva@scholactiva.com

RESUM

A principis dels anys 90, va tancar a Barcelona MACOSA, una de les empreses siderometal·lúrgiques més importants de Poblenu. Havia iniciat la seva activitat a mitjans del segle XIX i va ser propietat durant bona part de la seva existència de la família Girona.

Tot i ocupar més de 9 illes de l'eixample, en l'actualitat no hi ha rastre de la seva presència, només resta el testimoni de la Torre de les Aigües del Besòs.

Tanmateix, el col·lectiu d'ex-treballadors, conscients de la importància de la lluita obrera de la que en van ser protagonistes durant la dictadura franquista i de les fites obtingudes, van mobilitzar-se per aconseguir preservar la memòria de MACOSA.

El Districte de Sant Martí a través de la Direcció de Serveis a les Persones i al Territori del Districte de Sant Martí, l'Ajuntament de Barcelona i l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí, responsables de l'edició i producció de la Maleta, van ser sensibles a les demandes dels treballadors i un any mes tard, Schola. Didàctica Activa lliurava una maleta didàctica pensada pels alumnes d'Educació Secundària i Batxillerat.

La seva materialització ha estat possible gràcies a la col·laboració de totes les parts implicades, especialment la dels ex-treballadors que en el decurs de diferents reunions, van aportar tota la informació necessària. També volem agrair a Carme Méndez de la Direcció de Serveis a les Persones i al Territori del Districte de Sant Martí i a Maria Raya de l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí les directrius marcades i el suport constant a l'hora de crear aquest material didàctic.

La maleta aporta tota mena d'informació documental, gràfica, fotogràfica i audiovisual.

El material seleccionat permet reconstruir els fets i interpretar els documents a través d'una proposta d'activitats que recorre a diferents estratègies d'investigació.

Amb aquesta comunicació, volem presentar l'experiència en quant a la recerca realitzada, els criteris didàctics en els que ens hem regit i la problemàtica al voltant de posar a l'abast del professorat un material d'aquestes característiques.

PARAULES CLAU

Patrimoni industrial, MACOSA, fons documentals, fonts orals, maleta didàctica.

INTRODUCCIÓ

La maleta didàctica de MACOSA pretén acostar els docents i els alumnes una fàbrica cabdal en el desenvolupament de Poblenu i de la història de la industrialització a Catalunya. Els més de 150 anys d'història d'aquesta empresa, han produït molta documentació de tot tipus, de la qual n'hem fet una selecció per tal de poder explicar no només la història i evolució de la fàbrica sinó els processos industrials que s'hi desenvolupaven, els productes, la fàbrica en cada context econòmic i polític, les condicions de treball i l'impacte que va tenir en el territori.

Aquest treball és fruit de la recerca de diferents arxius a nivell local (Arxiu de Sant Martí, Arxiu Històric del Poblenou) i nacional (Arxiu Nacional de Catalunya), així com de diferents institucions com l'arxiu històric de Comissions Obreres. Però una part important de la documentació és la història viva que ens han transmès alguns dels obrers que van treballar i viure a la fàbrica. Els testimonis escrits i orals que han aportat ajudaran a entendre què va ser i què va representar MACOSA per als seus obrers i ens proporcionarà fonts primàries per desenvolupar diferents línies de recerca.

La llarga trajectòria de la fàbrica permet desenvolupar molts aspectes. Malauradament, tot i ser una empresa cabdal, no ha estat mai estudiada en profunditat en totes les seves dimensions. És per això que, amb la informació disponible i en funció del que estableix el currículum d'Educació Secundària Obligatòria i el de Batxillerat, hem dividit la documentació en tres grans dossiers: la història del municipi de Sant Martí de Provençals i de la fàbrica (dossier 1), l'estructura de la fàbrica i els productes que es fabricaven (dossier 2) i el món obrer a MACOSA (dossier 3). A aquests tres dossiers informatius se li afegeix la guia d'ús de la maleta didàctica, les fitxes seleccionades i la reproducció de 80 documents.

Tot i que resulta complex poder incloure reproduccions dels productes que MACOSA va produir, dins la maleta didàctica s'ha afegit una reproducció de l'únic element que encara resta dempeus i que va ser un dels símbols de l'arquitectura fabril: la Torre de les Aigües, espai museïtzat. A més, hi haurà unes mostres de minerals relacionats amb els processos duts a terme a la fàbrica com magnetita i hematite i una caixa buida que fa referència a l'amiant, un mineral molt tòxic que encara avui està matant a ex-treballadors i veïns de la zona.

LA MALETA MACOSA

La documentació que es pot trobar en la maleta té un doble objectiu: d'una banda, pretén explicar la història de la fàbrica, de les persones que hi van treballar i del barri en el que es va ubicar. D'altra banda, posarà en contacte l'alumnat amb fonts primàries per tal d'iniciar-se en el treball de recerca científica.

El primer objectiu s'assolirà amb la lectura i investigació dels documents seleccionats, depenent de la temàtica escollida. Tenint en compte que moltes vegades els documents que s'han reproduït fan esment d'un fet molt concret, en el dossier també es faciliten recursos on-line (webs d'hemeroteques, arxius per descarregar, consulta de fonts d'imatges a la xarxa,...) per tal de poder ampliar algun aspecte a nivell general.

Per tal de poder extreure el màxim d'informació possible adaptada al nivell educatiu dels alumnes, amb cada document s'adjunta una proposta d'activitat relacionada que abasta diferents matèries (història, tecnologia, economia, etc...). Hi ha documents que es treballen de forma individual i d'altres que es poden relacionar amb altres documents o fonts

d'informació i que poden ser usats en diferents tipologies d'activitats o disciplines. Però és important tenir en compte que una mateixa font o document pot contenir informació sobre diferents aspectes.

És per això que, a més de les propostes concretes de treball per a cada document, s'ha de tenir en compte l'anàlisi formal del document. Per exemple, en el cas de les fotografies, s'hauria d'indicar el nom de la imatge, la data, el lloc, la temàtica o els elements que es poden copsar.

Seguidament ja es podrà passar a desenvolupar la proposta concreta de l'activitat. Pel que fa als documents escrits, és important destacar quin tipus de document és (notícia de premsa, document de la fàbrica, document personal, informatiu,...) i l'anàlisi tècnica i formal com s'ha fet en el cas de la fotografia.

La documentació que s'adjunta té la característica de ser molt variada, tant pel que fa al suport (entrevistes en vídeo, documentació, reproduccions,...) com pel format (notícies de diaris, fotografies, plànols, contractes,...). En la selecció s'ha tingut en compte els tres blocs temàtics desenvolupats en els dossiers, la varietat de formats, la relació amb el currículum educatiu i l'interès que pot despertar en l'alumnat.

A l'hora de fer-ne ús, el propi alumnat podrà ampliar el fons documental a l'abast, ja que per una banda, encara es conserven alguns vestigis arquitectònics de la fàbrica recentment museïtzats (la Torre de les Aigües). A més, una passejada pel barri permetrà trobar indicis de la presència de l'empresa en el nom dels carrers o en la planificació d'alguna de les illes de les cases. Finalment, la integració dels antics treballadors en la xarxa social del barri són una font d'història oral que val la pena tenir en compte.

SUGGERIMENT D'ÚS DE LA MALETA DE MACOSA

Per tal de poder utilitzar els documents inclosos en la maleta, cal que el docent faci una lectura del dossier corresponent. En cadascun dels dossiers s'ha resumit els aspectes més importants de la temàtica que es treballarà. Per tal que sigui fàcil poder relacionar el document reproduït amb la informació que se'n pot extreure, intercalat en el text general, hi ha la referència al document numerat que hi ha a la maleta.

El contingut del text s'ha incorporat a la redacció general de manera resumida: per tant, no cal llegir-se tots els documents per tal de saber si poden ser adients. També s'ha incorporat a peu de pàgina la referència d'algun llibre o web que poden ajudar a complementar la temàtica tractada. Al final de cada capítol hi ha la proposta didàctica o activitat del document que pertoca.

Tots els documents els podeu trobar en un llistat en el que figura el número del document, la descripció del document i el dossier al que pertany.

OBJECTIUS I CRITERIS PEDAGÒGICS***Objectius curriculars de les matèries de Ciències Socials i Geografia i Història d'Educació Secundària i continguts que treballa la maleta MACOSA***

Objectius curriculars	Maleta MACOSA
Comprendre el territori com a resultat de les interaccions al llarg del temps entre els grups humans i els recursos disponibles, valorant les conseqüències econòmiques, socials, polítiques i mediambientals que se'n deriven i la necessitat de garantir la sostenibilitat.	L'impacte de la fàbrica en el barri a nivell urbanístic i les conseqüències mediambientals i de salut que va suposar es podran copsar en alguns dels documents.
Identificar i localitzar en el temps i en l'espai els processos i esdeveniments rellevants de la història del món, posant èmfasi en Europa, Espanya i Catalunya.	Els 150 anys d'història de MACOSA ens permetran elaborar un eix cronològic.
Valorar el patrimoni cultural com a herència i llegat dels grups humans i manifestació de la seva riquesa i diversitat.	Els vestigis de la fàbrica esdevenen arqueologia industrial testimoni de l'activitat de MACOSA
Expressar i comunicar els continguts de la matèria de forma personal i creativa, seleccionant i interpretant dades i informacions expressades per mitjà de llenguatges diversos (lingüístics, numèrics, gràfics, multimèdia i audiovisuals) i reflexionant sobre el propi procés d'aprenentatge.	La varietat de format en els documents també permet expressar el resultat de les activitats de diferent manera.
Utilitzar les llengües com a eina per construir coneixement, per comunicar-lo i compartir-lo amb els altres, a partir del desenvolupament de les competències lingüístiques pròpies de la matèria (descripció, explicació, justificació, interpretació i argumentació).	El foment del diàleg i del debat forma part de la proposta concreta de la maleta.
Utilitzar de manera responsable i creativa les TIC i altres mitjans d'informació i comunicació com a eines per obtenir i processar informació diversa per a la resolució de demandes específiques, aplicant instruments d'anàlisi de les fonts utilitzades.	Per tal d'ampliar coneixement és important la recerca a través de la xarxa.
Distingir els trets fonamentals de les societats democràtiques i valorar les consecucions de la democràcia i la vigència dels drets humans individuals i col·lectius i de les llibertats.	El pas per la dictadura franquista mostrarà als alumnes com la reivindicació laboral anava de la mà de la reivindicació social i política.
Participar de forma cooperativa en l'elaboració, realització i avaluació de projectes rellevants a partir del plantejament d'interrogants i problemes en relació a la recuperació de la memòria històrica, la conservació del patrimoni natural i cultural i la vida social de l'entorn.	Els testimonis orals formen part d'aquest procés de recuperació de la memòria històrica.

Competències pròpies de les matèries de Ciències Socials i Geografia i Història i contribució a les competències bàsiques I

Competència conviure i habitar el món	Maleta MACOSA
<p>Percebre, comprendre, representar i interpretar l'espai real i virtual, per situar-s'hi, orientar-s'hi i desplaçar-s'hi utilitzant croquis, plànols, mapes i d'altres representacions cartogràfiques.</p> <p>Desenvolupar un pensament crític i creatiu, analitzant els problemes socials rellevants i proposant solucions i alternatives a través del diàleg, l'empatia i la cooperació.</p> <p>Produir textos orals i escrits, en diferents suports, per comunicar i compartir idees i coneixements relatius a les ciències socials.</p>	<p>Les activitats que es desenvolupen a partir de la maqueta ens ajuden a representar el que és i el que era Macosa.</p> <p>La maleta de Macosa ens ofereix la possibilitat d'aprendre les aplicacions del pensament crític i creatiu.</p> <p>La realització d'algunes de les propostes permetran aprofundir sobre la vida al voltant de la fàbrica.</p>
Competència comunicativa	Maleta MACOSA
<p>Elaborar el discurs propi de les ciències socials a partir de les competències lingüístiques, per donar sentit a la informació i construir coneixement.</p> <p>Decodificar i utilitzar diferents tipus de llenguatges (icònics, simbòlics, cartogràfics, audiovisuals, informàtics, etc) per comprendre i interpretar la realitat.</p> <p>Utilitzar adequadament el vocabulari propi de les ciències socials per a la construcció d'un discurs científic, precís i rigorós.</p> <p>Adquirir habilitats comunicatives en situacions d'interacció oral, d'exposició i comunicació de resultats i de debats oberts o reglats.</p> <p>Desenvolupar una actitud activa en relació a la conservació i preservació del patrimoni cultural, contribuint a donar-lo a conèixer.</p>	<p>La lectura dels documents de la maleta ens acostarà al llenguatge usat en moments històrics diferents i podrem expressar-ho a través d'explicacions i imatges.</p> <p>Els diferents documents que formen part de la maleta permeten conèixer la història de la fàbrica des de la diversitat de fonts.</p> <p>L'apropament a un període de la història recent ens permet utilitzar vocabulari que defineix el període tot construint un discurs basat en l'experiència i el coneixement.</p> <p>Els debats fomentaran el diàleg i el respecte.</p> <p>El coneixement comporta respecte i valoració.</p>

Competències pròpies de les matèries de Ciències Socials i Geografia i Història i contribució a les competències bàsiques II

Les competències metodològiques	Maleta MACOSA
<p>Buscar, obtenir, seleccionar, organitzar i interpretar la informació a partir de fonts diverses (directes i indirectes, escrites, gràfiques, audiovisuals, i amb diferents suports, especialment els relacionats amb les TIC).</p> <p>Distingir entre informacions rellevants i anecdòtiques i entre informacions objectives i subjectives, per copsar la intencionalitat dels missatges.</p> <p>Contrastar la informació a partir de fonts diverses, comparant-la per tal de desenvolupar un pensament crític i creatiu.</p> <p>Utilitzar els nombres i el càlcul (la proporcionalitat, els percentatges, les taxes, els índexs, etc.), aplicats a la cronologia i l'anàlisi de fenòmens.</p> <p>Recollir, interpretar i comunicar informació de taules i gràfics.</p>	<p>Els documents de la maleta estan seleccionats segons els diferents suports.</p> <p>Cal aprendre a seleccionar i a trobar el que és més rellevant.</p> <p>Es pot comparar la informació que proporcionen els documents que genera la fàbrica amb la premsa del moment.</p> <p>Entrar en contacte amb les dades estadístiques per tal d'extreure'n conclusions.</p> <p>Es reflexionarà sobre les dades que proporcionen els documents.</p>
Les competències personals	Maleta MACOSA
<p>Posar-se en contacte amb universos de coneixement variats, per tal de replantejar-se idees prèvies.</p>	<p>La documentació generada pels amos, els treballadors i la premsa permetrà tenir diferents punts de vista.</p>

Objectius d'aprenentatge en el currículum de les matèries d'Història i Història del món contemporani de Batxillerat susceptibles de ser treballats a la maleta MACOSA

Objectius curriculars	Maleta MACOSA
Realitzar activitats d'indagació i síntesi en què s'analitzi, contrasti i integri informació diversa, valorar el paper de les fonts i els diferents punts de vista dels historiadors, i comunicar el coneixement històric adquirit per mitjà de diversos suports i amb el rigor intel·lectual requerit.	La varietat de format en els documents també permet expressar el resultat de les activitats de diferent manera.
Seleccionar, analitzar i interpretar informació històrica de fonts directes i indirectes, valorar les diverses interpretacions historiogràfiques i realitzar algunes activitats d'indagació i síntesi per obtenir conclusions raonades sobre alguns aspectes de l'evolució històrica de Catalunya i Espanya, aplicant la terminologia apropiada.	Els 150 anys d'història de MACOSA ens permetran elaborar un eix cronològic.
Mantenir una actitud solidària davant els conflictes de la societat actual, tot rebutjant les desigualtats i la intolerància i valorant la pau, els drets humans i la democràcia com a drets fonamentals de tots els éssers humans.	Alguns dels documents ens mostren la defensa dels drets col·lectius, tant a nivell laboral com polític.
Desenvolupar un pensament crític i creatiu, analitzant els problemes socials rellevants i proposant solucions i alternatives a través del diàleg, l'empatia i la cooperació.	El foment del diàleg i del debat forma part de la proposta concreta de la maleta.

Competències pròpies de les matèries d'Història i Història del món contemporani i contribució a les competències bàsiques a Batxillerat

Competència en la dimensió temporal	Maleta Macosa
Conèixer, identificar i aplicar a les informacions i fonts històriques les convencions cronològiques habituals, les formes de la seva representació i les categories temporals del temps històric (successió, durada, simultaneïtat i ritme).	Els documents de la maleta permeten connexions entre el present i el passat recent. També permeten relacionar els fets que es produeixen en un àmbit local amb situacions més generals.
Competència en la crítica de les fonts històriques	Maleta Macosa
Analitzar diverses fonts històriques i introduir-se alhora en el mètode de l'historiador intentant establir fets i interpretacions del passat a partir del contrast i comparació de fonts.	La maleta MACOSA conté un bon recull de fonts històriques, principalment primàries que permeten el desenvolupament d'un treball de recerca.
Competència social i cívica	Maleta Macosa
Desenvolupar la facultat de formar-se una consciència històrica, sentint-se participants de la construcció de la realitat social mitjançant les diferents generacions, i de tenir interès a preservar les memòries plurals dels diferents protagonistes del passat.	L'aproximació al passat a través de la maleta MACOSA, permet entendre el valor i la importància tant de preservar el passat com de la petjada deixada per les generacions antigues. A més, afavoreix la percepció del canvi, no només en l'entorn urbà, sinó també en el social i especialment l'evolució de les societats vers un món més equitatiu.

CONCLUSIONS

Existeixen dos exemplars de la Maleta Macosa. Una es troba a l'Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí i l'altra es troba al Centre de Recursos Pedagògics de Sant Martí.

La Maleta es va presentar en públic en un acte organitzat pels ex-treballadors de MACOSA. De seguida se la van fer seva i ens han expressat varies vegades la seva satisfacció per la feina realitzada. Tant el Districte de Sant Martí com l'Arxiu Municipal de Sant Martí han mostrat també la seva satisfacció pel producte final. Ens consta que la maleta es va presentar al CRP de Sant Martí, estem a l'espera de poder contactar amb el professorat interessat.

Durant mes d'un any hem reunit esforços per crear un material que posi en valor una gran indústria desapareguda però que va incidir de gran manera en la fesomia i desenvolupament social, econòmic i cultural d'un gran barri de Barcelona. En aquesta maleta MACOSA, hem volgut explicar la història de l'empresa (Can Girona) des de l'inici de la industrialització fins a la fi de la presència de la indústria metal·lúrgica a la ciutat de Barcelona. La desaparició de MACOSA representa la pèrdua del màxim exponent de la indústria del Poblenou, l'antic "Manchester Català".

Però Can Girona no només ha estat una de les més grans indústries de la ciutat, també va ser un exemple de l'organització i mobilització del moviment obrer que mogut per un sentiment de lluita i per un interès comú, per la complicitat, el compromís i la companyonia, va aconseguir no només que se'ls reconegués la necessitat de millorar les condicions de treball sinó la dignitat com a homes i com a ciutadans.

Ara només ens queda fer arribar aquest exemple al professorat perquè se'n faci ressò i utilitzi el material recopilat. Només d'aquesta manera podrem preservar la memòria desapareguda del barri i per la part de les autores millorar la feina realitzada.

BIBLIOGRAFIA

Fanés, F. *La vaga de tramvies del 1951*, Editorial Laia, Barcelona, 1977.

Gabriel, P. "Can Girona/MACOSA: La difícil història d'un moviment obrer sovint invisible" a *150 anys d'història de la Maquinista Terrestre i Marítima, S.A. i de MACOSA: de la revolució industrial a la revolució tecnològica*, Dos Punts Documentació i Cultura, Barcelona, 2009, p.138-139.

Huertas, J.M *La gent i els barris de Sant Martí*. Ajuntament de Barcelona. Districte de Sant Martí. Barcelona. 2001.

Nadal, J i Tafunell, X. *Sant Martí de Provençals. Pulmó Industrial de Barcelona. 1847-1992*. Ed. Columna, Barcelona, 1992.

Pérez, J. "Las elecciones sindicales en Vizcaya en la década de los sesenta: la ruptura del control sindical" a *Vasconia*, 25, 1998, p. 327.

Ramos, G. i S. Bengoechea, "La patronal catalana y la huelga de 1902" a *Historia social*, 5, 1989, p. 78.

Vilanova i Simó, “Rehabilitació del conjunt de la Torre de les Aigües del Besòs i l’antiga Casa de Vàlvules (1880-1882)”, *Col·legi d’Arquitectes de Catalunya i Agrupació d’Arquitectes per a la defensa i la intervenció en el patrimoni arquitectònic*.

VV.AA. *Els barris de Barcelona*. Volum IV. Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana. Barcelona 2000.

Els documents d'arxiu per a l'estudi de l'art

Galadriel Canle Martínez

Arxiu Nacional de Catalunya – Servei Didàctic

galacanle@gmail.com

RESUM

L'obra d'art pot ser estudiada i treballada des de diferents perspectives i en totes elles les fonts d'arxiu són valuoses per a conèixer en major profunditat la creació artística. En primer lloc, podem estudiar l'obra a través de la disciplina de la història de l'art; és a dir, aquella que té com a objecte d'estudi la pròpia obra i, per tant, la seva descripció i anàlisi. En segon lloc, també pot ser considerada coma font iconogràfica per a la història i pot arribar a ser un document històric de cabdal importància. Finalment, també pot ser observada des de la seva concepció coma patrimoni artístic. Tenint en compte aquestes possibilitats, des del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya hem dissenyat tres propostes didàctiques on s'analitza documentació del Fons de la Junta de Museus de Catalunya (ANC1-715) que es conserva a l'ANC. Les propostes componen un itinerari didàctic que, vinculat al currículum i treballant les competències, tracta diferents aspectes del projecte que el 1919 va signar la Junta per tal de salvaguardar les pintures murals romàniques catalanes.

PARAULES CLAU

Patrimoni artístic, font iconogràfica, document d'arxiu, fonts primàries

INTRODUCCIÓ

L'obra d'art com a objecte d'estudi de la Història de l'Art

La Història de l'Art estudia i analitza les creacions artístiques produïdes al llarg del temps. Aquestes són interrogades pels historiadors de la disciplina des d'un punt de vista teòric i estètic amb l'objectiu d'estudiar les característiques tècniques, formals i funcionals de la peça per tal d'interpretar-la de forma detallada i crítica. De forma general, podríem classificar les diverses creacions artístiques en: pintura, escultura i arquitectura. Però, també, s'haurien d'incloure altres manifestacions artístiques que, en moltes ocasions, estan íntimament lligades a les anomenades anteriorment. Algunes d'elles serien: els mosaics, els gravats, el dibuix, els relleus, les miniatures, els cartells publicitaris o les fotografies.

El mètode iconogràfic estableix tres nivells d'aproximació a l'obra d'art. Segons la lectura de l'obra de Panofsky (1972) *Estudios sobre iconología*, el primer d'aquests nivells és el preiconogràfic, que es fonamenta en la identificació i descripció més pura i elemental de les formes basades en una interpretació natural d'allò que es veu a la peça. El segon nivell és l'iconogràfic i s'ocupa del significat secundari de l'obra. És a dir, es tracta d'identificar els continguts temàtics d'aquesta; per la qual cosa, necessitem tenir uns coneixements previs, com ara coneixença de les fonts literàries, les fonts textuais, les costums, les tradicions o domini sobre els tipus iconogràfics (símbols, al·legories). Per últim, trobem el nivell iconològic o iconogràfic més pur consistent en la interpretació del contingut de l'obra i els seus símbols.

A l'assignatura d'Història de l'Art de Segon de Batxillerat es segueix el model de Panofsky quan s'ensenya a l'alumnat a comentar i analitzar l'obra seguint unes pautes. Aquestes s'inicien amb la presentació de l'obra on s'inclou la documentació general i les dades de catalogació. A continuació es realitza l'anàlisi formal on es descriuen els elements plàstics, la composició, la perspectiva, l'expressivitat i el moviment. Per tant podríem parlar d'un primer apropament a l'obra que es correspon amb el nivell preiconogràfic que establí Panofsky (1972). A continuació es procedeix a l'explicació dels continguts que hi apareixen; és a dir es passa a un anàlisi a nivell iconogràfic. Per últim, trobem una interpretació d'aquests continguts. Per realitzar-la es parteix del context històric, de la vida i obra de l'autor i les seves influències i de l'estil dins del qual es pot classificar; arribant, finalment, a la significació de l'obra; és a dir, a l'assoliment del nivell iconològic.

Per tant, per a la correcta interpretació d'una obra d'art necessitem de les fonts d'arxiu per a identificar tots aquells elements que varen influenciar a l'obra en el seu moment d'execució. Estem parlant d'aquells documents que permeten entendre en major profunditat la vida i obra del autor de la peça que estem estudiant, així com de la mateixa peça; és a dir, quina va ser la seva funció originària, quin ha estat el seu recorregut des dels seus orígens, quins han estat els seus propietaris o quines tasques de salvaguarda o conservació s'hi han practicat.

Per entendre bé l'obra, cal tenir present el context històric perquè aquest influencia al creador i a la seva creació, deixant-hi la seva empremta. Les fonts d'arxiu ens permetran assolir aquest coneixement i ens permetran estudiar-la amb més detall i, així, interpretar-la amb major precisió.

Aquesta mateixa relació la podem trobar a la inversa. És a dir, quan pensem en la recerca des de la disciplina històrica utilitzem l'obra d'art no com a objecte d'estudi, sinó com a font d'informació. En resum, un historiador ha de tenir en consideració les imatges produïdes durant el període històric que estudia i investiga; així com, un historiador de l'art ha de tenir en compte el context històric en el qual s'han donat les imatges que està estudiant.

L'obra d'art com a font iconogràfica per a la Història

Per tant, tal i com exposa Castiñeiras (2005), l'obra d'art desperta interès no només als historiadors de l'art, sinó que també el suscita a d'altres disciplines humanístiques diferents a aquesta; especialment, la històrica. El contingut que es deriva de l'anàlisi de l'obra a nivell iconogràfic és producte d'una època determinada i, per tant, un reflex d'una determinada societat i cultura. Si considerem l'obra d'art com a font d'informació, estaríem parlant d'una font iconogràfica per a la recerca històrica.

Aguaded y Martínez-Salanova (1998) reconeixen la mateixa utilitat que Castiñeiras (2005) a les fonts iconogràfiques a l'hora de fer recerca. És a dir, consideren que són una font d'informació rellevant per a l'estudi de problemàtiques derivades de las Ciències Socials i els seus objectes de recerca. Ja que l'art pot oferir aquell testimoni que els documents textuais i altres fonts no hagin copsat.

Burke (2001) exposa a la seva obra *Visto y no visto*, que l'art no reflexa la realitat de forma objectiva i que per això, en moltes ocasions, la pot arribar a distorsionar. Per tant, aquells historiadors que utilitzin l'art com a font d'informació hauran de tenir presents les intencions dels pintors, fotògrafs, patrons i clients per interpretar degudament el seu missatge. Ja que els autors són testimonis de certs fenòmens d'interès pel seu estudi; com ara determinades mentalitats, ideologies i identitats.

Tenint en compte les idees exposades amb anterioritat, podem considerar l'obra d'art com a document (*docere* significa "ensenyar") tot acceptant la definició proporcionada per Arenas (2006) del terme: "Un documento es la objetivación de un conocimiento en un soporte material escrito, grabado, pintado o programado, que permite transmitirlo ofreciendo la prueba acreditativa del contenido".

L'obra d'art com a document permet conèixer les diverses perspectives d'un període històric: des de la seva societat a les seves idees polítiques i filosòfiques, les diverses teories estètiques, la religió, l'educació, les modes, les costums i les tradicions. Per exemple, l'art pot ser d'especial interès per aquells historiadors que vulguin centrar la seva recerca en la història del vestit o la història de la tècnica, ja que la imatge mostra visualment aspectes i detalls que en el cas de les fonts textuais serien difícils de captar.

Si volem utilitzar l'obra d'art com a font d'informació per a la recerca històrica tindrem diferents possibilitats per a la seva observació. Cal recordar que no només podem trobar obres d'art als museus, a les esglésies o a les galeries; sinó que també les podem trobar formant part dels fons d'arxiu. Els cartells publicitaris, les fotografies, les miniatures, les caricatures, els dibuixos, els gravats, els ex-libris i les pintures són alguns exemples de les tipologies de diferents obres d'art que podem trobar a un arxiu i que poden ésser font iconogràfica per a la nostra investigació.

L'obra d'art com a patrimoni artístic

L'obra d'art també es pot analitzar des d'una perspectiva patrimonial. És a dir, podríem considerar que el que és objecte d'estudi per a la Història de l'Art i font iconogràfica per a la Història és, al mateix temps, patrimoni cultural i artístic. El concepte de patrimoni és una construcció social que depèn de cadascuna de les societats i èpoques i pot ésser analitzat des de diferents perspectives. Ballart (2006) li atribueix els següents valors:

- El valor d'ús.
- El patrimoni s'avalua segons el seu ús, funció i la seva capacitat per satisfer una necessitat material o de coneixement.
- El valor formal
 - o El patrimoni és apreciat per l'atracció que desperta donada la seva forma i qualitats sensibles.
- El valor simbòlic-significatiu

- Segons Ballart (2006), s'entén el patrimoni com a “vehículo de alguna forma de relación entre la persona o personas que los produjeron o los utilizaron y sus actuales receptores”. És a dir, el patrimoni és interpretat com a canal de comunicació entre el passat i el present.

Per conèixer en profunditat com una obra d'art ha arribat a ésser considerada com a patrimoni i entendre-la com a tal, es recomana fer recerca amb documents d'arxiu. El patrimoni no és estàtic sinó que és quelcom viu i, per tant, els documents poden ésser d'especial interès per reconèixer l'evolució de l'element patrimonial al llarg de la seva vida i entendre com es va construir la seva concepció com a patrimoni.

La salvaguarda del patrimoni artístic a la documentació de l'Arxiu Nacional de Catalunya

Des del Servei Didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya es presenten tres propostes didàctiques relacionades amb el fons de la Junta de Museus, conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC1-715). La Junta des de la seva creació al 1902 fins a l'actualitat ha vetllat per a la conservació del patrimoni artístic català. La documentació pertanyent a aquest Fons pot ésser d'interès per a conèixer aspectes concrets de les obres d'art i, també, totes aquelles accions que la Junta va dur a terme per tal de protegir el patrimoni artístic en diferents conflictes; com ara, amb motiu de la Guerra Civil. Un dels seus projectes més emblemàtics de salvaguarda del patrimoni va ésser la gestió del projecte de 1919 sobre l'adquisició i trasllat de les pintures murals romàniques catalanes. La idea del projecte s'origina davant de l'arrencament, mitjançant la tècnica de l'*strappo*, de les pintures murals de l'església de Santa Maria del Mur per ser adquirides per un col·leccionista privat. És en aquest moment que la Junta de Museus i Joaquim Folch i Torres es plantegen la possibilitat d'arrencar les pintures murals romàniques restants per tal de protegir-les de l'espoli i salvaguardar-les.

L'estudi de la documentació relacionada amb aquest projecte ha donat fruit a tres propostes sobre la qüestió que, en el seu conjunt, conformen un itinerari didàctic vinculat a la història de l'art, la història i el patrimoni artístic. Tal i com s'ha explicat amb anterioritat, les fonts d'arxiu contenen informació específica que permet conèixer un mateix objecte des de diferents punts de vista.

Per tant, les propostes didàctiques dissenyades permeten conèixer les obres artístiques com a pintures murals romàniques pertanyents a un episodi concret en la Història de l'Art. Però també, permeten estudiar un fet determinat a la història, com és la gestió del projecte de salvaguarda dirigit per la Junta de Museus. I, d'altra banda, aprofundir en la construcció d'un element patrimonial artístic, com són les pintures romàniques catalanes exposades a l'actualitat al Museu Nacional d'Art de Catalunya. Per tant, permeten seguir diferents línies de recerca i diferents maneres d'interrogar el document.

Les tres propostes dissenyades s'adrecen a l'alumnat de 4rt d'ESO i Batxillerat i són les següents:

1. *El dilema de l'Strappo*. Basada en l'observació i l'anàlisi del document on s'explica el projecte d'adquisició i trasllat dels principals exemplars d'aquestes pintures al Museu d'Art i d'Arqueologia de Barcelona. El projecte formà part del conjunt d'informes de la Comissió d'Art Medieval i Modern de la Junta de Museus Barcelona sobre la salvaguarda de les obres pictòriques. A més de tractar els diferents arguments a favor i en contra de l'arrencament de les pintures com a mesura de conservació es treballa una habilitat cognitivo-lingüística fonamental com és la tècnica de composició de textos argumentatius.

2. *Salvem les pintures murals romàniques!* (Fotografia 1) Tracta sobre el procediment i tècnica emprada per dur a terme l'arrencament de les pintures a partir de l'anàlisi de documents. Les activitats permeten a l'alumnat conèixer les dificultats en la pràctica d'aquesta tècnica i els seus avantatges i desavantatges com a mètode de conservació del patrimoni artístic.

3. *El valor del romànic*. L'alumnat reflexiona entorn als diferents valors del romànic (econòmic, artístic, cultural) i la necessitat de la seva preservació. Les diferents valoracions es realitzen seguint el document del *Dictamen Tècnic* redactat per la Junta de Museus de Barcelona al 1919.

METODOLOGIA

Disseny de tres propostes didàctiques amb fons d'arxiu sobre el patrimoni artístic

A continuació es detalla la metodologia emprada en l'elaboració del material didàctic sobre les tasques de salvaguarda del patrimoni artístic realitzades per la Junta de Museus de Catalunya des de l'any 1919 al 1923.

Programació

- Estudi de la documentació del Fons de la Junta de Museus de Catalunya (ANC1-715) amb l'objectiu d'elaborar propostes didàctiques relacionades amb l'estudi del patrimoni, paral·lelament a una anàlisi del currículum escolar per tal de determinar els punts d'enllaç

Portada del dossier de la proposta *Salvem les pintures romàniques!*

de

la

Fotografia 1: Arxius Nacional de Catalunya. Blog SDANC-Recursos. <http://bit.ly/1aKkNk8>

- Selecció dels documents atenent als objectius plantejats i per la seva qualitat didàctica.
- Feta la selecció dels documents es va iniciar el disseny de les activitats que, per la seva complexitat, es va decidir, finalment agrupar-les en tres propostes que conformen un itinerari de manera que, cadascuna d'elles té una entitat pròpia i pot ser treballada individualment, o bé es poden treballar totes elles com una seqüència didàctica.
- Cerca de d'informació i bibliografia.

Disseny

Seguint els criteris establerts pel servei didàctic, aquestes propostes presenten les característiques següents

- Parteixen de la formulació d'una o unes preguntes d'inici a les quals caldrà donar resposta al final de l'activitat amb l'ajut dels documents.
- S'organitzen les activitats de manera que es vagi guiant el procés per possibilitar que l'alumne construeixi el seu propi coneixement.
- Plantegen activitats que guiïn l'alumnat a la cerca d'informació per assolir l'objectiu de la unitat didàctica: tant del context d'allò que s'investiga, com d'aquella informació que pugui estar relacionada amb el cas plantejat.
- Inclouen el treball d'habilitats cognitivo-lingüístiques i comprensió lectora.
- Presenten una activitat final en la qual l'alumnat pot extreure conclusions i redactar un text explicatiu que doni resposta a la pregunta o objectiu plantejat.
- S'acompanyen de orientacions didàctiques per al professorat (nivell, etiqueta curricular, competències, descripció de l'activitat, recomanacions, possibilitats diferents d'utilització, criteris d'avaluació...).
- Materials per aplicar directament a l'aula per part de l'alumnat

Difusió

Finalment, s'ha procedit a la seva difusió mitjançant la publicació de les propostes al Blog SDANC RECURSOS de l'Arxiu Nacional de Catalunya (disponibles a: <http://bit.ly/1JBqXzi>), a l'Aplicació de Recursos al Currículum del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya (disponibles a: <http://bit.ly/1bLXo2v>) i al cercador ANC@ula (disponibles a: <http://bit.ly/1FyDsvP>).

OBJECTIUS I COMPETÈNCIES

Les competències que les activitats presentades treballen específicament són les següents:

- Tractament de la informació i competència digital
- Competència comunicativa
- Autonomia i iniciativa personal
- Aprendre a aprendre

Els objectius generals que comparteixen cadascuna de les propostes didàctiques de l'itinerari són:

- Valorar el patrimoni artístic català.
- Conèixer la important tasca de salvaguarda del patrimoni històric i artístic de la Junta de Museus de Barcelona durant el govern de la Mancomunitat de Catalunya.
- Conèixer les pintures murals romàniques catalanes i aprofundir en la història de l'art català.
- Aprofundir en el projecte realitzat entre el 1919 i el 1923 per la Junta de Museus de Barcelona consistent en salvaguardar les pintures romàniques.
- Relacionar la informació procedent fonts primàries i de fonts secundàries.
- Promoure l'observació i l'anàlisi de fonts com a font d'informació i el desenvolupament i l'aplicació del pensament científic per interpretar-les i per assolir la formació del propi coneixement.
- Aprendre a treballar les fonts des d'una mirada específica.
- Aprendre a citar documents d'arxiu.

CONCLUSIONS

L'art no només és objecte d'estudi per a la disciplina de la història de l'art; sinó que és una font important a tenir en compte en la recerca històrica com a font iconogràfica o com a objecte patrimonial artístic. En cadascuna de les visions que s'adoptin per al seu anàlisi, la documentació d'arxiu serà una font valuosa per a conèixer en major profunditat l'objecte d'estudi.

Si la recerca està vinculada a la història de l'art i estudiem algunes de les seves creacions artístiques, és molt útil anar a buscar aquells documents que testimonien el procés de creació de l'obra d'art o, bé, aquells que reflecteixen algun moment de la seva vida. Si es vol conèixer amb major profunditat tots aquells factors que varen envoltar l'obra cal buscar els documents que parlen d'ella: des de la seva creació fins a l'actualitat. Ja que, així, podrem aprofundir en la història i l'anàlisi de l'obra creada. Si la investigació està relacionada amb la disciplina històrica l'obra d'art passa a considerar-se una font iconogràfica. Com a historiadors caldrà tenir en compte aquestes fonts que, en moltes ocasions es troben als arxius. Si volem estudiar la construcció de l'art com a patrimoni artístic, serà fonamental poder realitzar un seguiment documental de la vida de la peça. La mirada sobre una determinada obra d'art canvia al llarg del temps i, per aquest motiu, és recomanable fer un seguiment de les diferents visions que durant la història s'ha tingut d'ella.

Com s'ha comentat anteriorment, el Fons de la Junta de Museus (ANC1-715) és especialment interessant per aprofundir en les diferents accions executades per la Junta per tal de protegir el patrimoni artístic a Catalunya. Aquí s'exemplifica la importància de l'ús de fons d'arxiu per realitzar recerca en tots els àmbits anteriorment descrits. En primer lloc, es podrà aprofundir en la Història de l'Art Medieval; concretament, en l'art romànic català. La documentació d'arxiu utilitzada en el disseny de les activitats permet conèixer els primers

estudis realitzats pels estudiosos en la matèria d'Art Romànic, el llistat de pintures romàniques catalanes conservades i, també, comparar l'art romànic català amb el d'altres territoris. En segon lloc, es podrà conèixer una de les accions portades a terme per la Junta de Museus i que formen part de la seva història com a institució. El projecte per salvaguardar de les pintures és un fet històric que permet conèixer un període històric determinat, com és el de la institució de la Mancomunitat de Catalunya. En tercer lloc, les propostes didàctiques presentades mostren com neixen les pintures romàniques en la seva concepció com a patrimoni artístic català i quines dificultats es varen generar en la seva posada en valor. Tots ells són aspectes que permeten conèixer la vida de les obres i, per tant, faciliten el seu anàlisi.

El patrimoni documental permet conèixer uns fets històrics protagonitzats per unes obres d'art que, al mateix temps, són patrimoni artístic i, a més, posar-lo en valor. Els documents d'arxiu emprats per a l'elaboració de les activitats tenen un gran potencial per aconseguir-ho, ja que mostren els objectius, les dificultats i els resultats d'un projecte institucional per a intentar protegir el patrimoni català i el seu valor identitari. Analitzant les actuacions davant de la preocupació de la pèrdua d'un conjunt d'obres pictòriques singulars podem entendre el valor patrimonial que actualment se'ls hi atorga a les pintures murals romàniques. Ja que, aprofundint en l'origen del projecte, els dubtes dels membres de la Junta entorn el projecte, els estudis previs a l'arrencament i les dificultats tècniques i econòmiques, l'alumnat pot endinsar-se en un moment històric en la salvaguarda del patrimoni. Amb les activitats didàctiques dissenyades, l'alumne aprèn de forma guiada uns fets històrics que conformaren les bases d'actuacions posteriors i fonamentaren la construcció del concepte de patrimoni; així com també, la importància de la seva salvaguarda, conservació i restauració.

BIBLIOGRAFIA

AGUADED, I; MARTÍNEZ-SALANOVA, E. *Medios, recursos y tecnología didáctica para la formación profesional ocupacional*. Huelva: FACET, 1998, pàg.61-87.

ARENAS, J.F. *Introducción a la conservación del patrimonio y técnicas artísticas*. Barcelona: Ariel, 2006, pàg.13.

BALLART, J. *El patrimonio histórico y arqueológico: valor y uso*. Barcelona: Ariel, 2006.

BURKE, P. *Visto y no visto. El uso de la imagen como documento histórico*. Barcelona: Crítica, 2001, pàg.37.

CASTIÑEIRAS, M.A. *Introducción al método iconográfico*. Barcelona: Ariel, 2005, pàg.15-38.

PANOFSKY, E. *Estudios sobre iconología*. Madrid: Alianza, 1972, pàg.13-26.

Treballem amb fonts d'arxiu: La Il·lustració i la Revolució americana

Mª Carmen Gómez Vallecillos

Jesuïtes Gràcia - Col·legi Kostka

Grup de treball DidDoc

mcarmen.gomez@fje.edu

RESUM

La proposta pretén que els/les alumnes facin la feina d'historiador/a i aprenguin el mètode científic i les possibilitats que ofereix la consulta de documents d'arxiu com a font històrica. La proposta apropa a l'alumnat a les fonts històriques primàries, concretament, documents amb gran transcendència històrica com poden ser la *Declaration of independence* i *The United States Constitution*, textos d'obres de pensadors de la Il·lustració i la *Constitución Española* del 1978. L'alumnat s'aproparà al pensament de l'Il·lustració i reflexionarà sobre la idea de canvi i de continuïtat històrica a partir de les idees que apareixen en els documents: identificació dels canvis ideològics respecte de l'Antic Règim i quines d'aquestes idees il·lustrades conformen el model d'organització política de Catalunya i Espanya al moment actual. Donat que alguns dels documents amb els que es treballa estan escrits en anglès és una activitat interdisciplinària que combina la recerca històrica amb l'aprenentatge de la llengua anglesa.

PARAULES CLAU

Documents d'arxiu, fonts primàries, treball cooperatiu, TIC, interdisciplinarietat, Il·lustració.

INTRODUCCIÓ

El coneixement històric s'aconsegueix de diferents maneres a les escoles però, de vegades, abusem de recursos no crítics, rutinaris, memorístics, com poden ser el simple coneixement del fet o la repetició de dades. Cal introduir metodologies més adequades que facin més comprensiu i rigorós el treball històric i que, alhora, ajudin a l'alumnat a assolir diferents competències molt necessàries en el món que els ha tocat viure.

Per aprendre Història cal fer recerca històrica aplicant una metodologia científica i aquí és on apareix el document històric, les fonts primàries i les fonts d'arxiu. Treballant amb fonts primàries aconseguim una llarga llista d'objectius: participació i implicació de l'alumnat, aprenentatge significatiu, desenvolupament de l'esperit crític i de la capacitat de raonament sobre els fets, desenvolupament de la capacitat d'anàlisi i de síntesis i el desenvolupament de competències.

El treball amb fonts històriques és imprescindible per l'estudi de la Història com a un dels mètodes més rigorosos i pràctics per assolir el coneixement històric.

Actualment disposem d'eines tecnològiques que ens faciliten l'accés als fons documentals de molts arxius del món. Hem d'aprofitar aquestes eines i apropar als/les nostres alumnes a aquestes fonts de coneixement. Si ho fan treballant en grups cooperatius utilitzant recursos TIC, com el drive, sites, Power Points i d'altres, aconseguirem despertar l'interès dels/les nostres alumnes per l'aprenentatge de la Història. L'alumnat aprèn a aprendre, genera coneixement i és el protagonista del procés d'ensenyament - aprenentatge.

DESENVOLUPAMENT

La proposta que presentem s'ha realitzat durant el curs 2014-2015 a l'Escola Jesuïtes Gràcia - Col·legi Kostka de Barcelona i l'han treballat els alumnes de 4rt d'ESO a la matèria de C. Socials durant sis hores de classe. Aquesta proposta també podrien treballar-la alumnes de 1er de Batxillerat a la matèria d'Història del Món Contemporani.

Continguts:

Els continguts que es treballen són:

- Les idees de la Il·lustració i alguns pensadors representatius: J. L. Locke, Voltaire, Montesquieu i Rousseau
- La Independència dels EEUU
- La Constitució dels EEUU

Objectius:

Els objectius plantejats a la proposta didàctica són els següents:

- Analitzar a partir de fonts d'arxiu i, en particular, de textos, els principis ideològics de la Il·lustració que queden recollits en els documents americans analitzats.
- Comparar els dos documents dels arxius americans i identificar les idees de la Il·lustració que es repeteixen.
- Identificar els autors dels dos documents.
- Reflexionar sobre la idea de canvi i de continuïtat històrica a partir de les idees que apareixen en els documents: identificar els canvis ideològics respecte de l'Antic Règim i quines d'aquestes idees il·lustrades conformen el model d'organització política de la nostra societat

Competències i subcompetències

Les competències i subcompetències proposades a les activitats són les següents:

COMPETÈNCIES	SUBCOMPETÈNCIES
Social i ciutadana	<ul style="list-style-type: none"> • Cooperació i convivència • Identificació de la relació multi causal d'un fet històric i les seves conseqüències. • Identificació de canvis i de continuïtats històriques
Aprendre a aprendre	<ul style="list-style-type: none"> • Capacitat de planificació de les tasques per a la realització de projectes • Treball amb fonts històriques (recerca científica) • Argumentació de les anàlisis fetes i de les conclusions obtingudes • Domini de les tècniques TIC,s per a l'obtenció, selecció, estructuració i presentació de les informacions
Comunicativa	<ul style="list-style-type: none"> • Comprensió informació textual en diferents idiomes: català, castellà i anglès.

	<ul style="list-style-type: none"> • Expressió escrita • Expressió oral
Autonomia i iniciativa personal	<ul style="list-style-type: none"> • Autonomia i creativitat en enfrontar-se a situacions problemàtiques • Planificació i realització de l'activitat

Descripció de la proposta

Per realitzar les activitats proposades cal que, prèviament, s'hagi treballat el tema de l'Antic Règim. L'activitat està pensada perquè es treballi en parelles utilitzant eines TIC,s com el drive que els permet treballar conjuntament amb el mateix document.

L'alumnat ha de fer d'historiador i, a partir de la informació que ofereixen les fonts textuais, extreure informació i arribar a conclusions sobre el tema. Tota la informació recollida es redactarà, es trauran conclusions i es posarà en comú a mida que es vagi desenvolupant el treball del tema.

Per desenvolupar l'activitat seguirem la dinàmica següent:

- Per començar i després de fer les parelles de treball, l'alumnat exposarà amb una pluja de idees el que saben sobre el tema
- A continuació, introduïrem el concepte *Il·lustració*. El situarem cronològicament i espacialment. Indicarem quines són les característiques generals d'aquest corrent filosòfic, polític i social.
- Seguidament, els/les alumnes faran una fitxa biogràfica de cadascun dels pensadors il·lustrats proposats i, ajudats de la lectura de textos, identificaran idees il·lustrades d'aquests autors. Podem proposar que cada parella esculli una frase significativa d'un o més pensadors, la copiïn en una cartolina de colors, mida foli i l'enganxin al suro de la classe. Poden fer una reflexió escrita i en veu alta sobre el que significa la frase i com es pot aplicar a la realitat actual.
- Després, entraran als arxius dels EEUU i llegiran la *Declaration of independence* i *The United States Constitution*.
- A partir de la lectura comprensiva dels textos faran una feina d'anàlisi, de comparació i interpretació de la informació que ofereixen els documents.
- També elaboraran unes taules biogràfiques per aproximar-se a la figura dels personatges que van protagonitzar els fets històrics de la Revolució Americana i que signen els documents consultats.
- Per acabar, llegiran alguns articles de la *Constitución Española* de l'any 1978 i els proposarem que comparin l'aplicació dels conceptes *sobirania, poder legislatiu, poder executiu, sufragi i declaració de drets* en diferents moments històrics com poden ser l'Antic Règim, amb el pensament de la Il·lustració, la Revolució Americana i al model polític actual a Espanya.
- Reflexió sobre el que han après treballant amb fonts d'arxiu.

RESULTATS

Després de realitzar aquesta activitat a classe durant el curs 2014-2015 podem afirmar que hem aconseguit els objectius que ens havíem proposat inicialment. L'alumnat ha llegit, analitzat i comparat idees extretes de documents d'arxiu i de textos extrets de fonts primàries. Han identificat als personatges signants dels documents i per acabar, han reflexionat sobre la idea de canvi i de continuïtat històrica a partir de les idees recollides als documents treballats. Han vist com les idees de la Il·lustració quedaren recollides tant al document de Declaració de Independència dels EE UU com a la redacció de la Constitució Americana i que han arribat fins a l'actualitat amb la Constitució Espanyola del 1978.

Respecte de les competències treballades amb les activitats proposades han assolit les subcompetències proposades de les competències Social i Ciutadana, Aprendre a Aprendre, Comunicativa i la d'Autonomia i iniciativa Personal:

- Han treballat de manera cooperativa
- Han identificat la relació multi causal d'un fet històric i les seves conseqüències.
- Han Identificat canvis i continuïtats històriques
- Han planificat i repartit les tasques
- Han treballat amb fonts històriques (recerca científica)
- Han argumentat les anàlisis fetes i les conclusions obtingudes
- Han utilitzat recursos TIC com el Site, el Drive i el Power Point
- Han treballat la comprensió lectora i l'expressió escrita i oral tant en català com en castellà i en anglès
- Han desenvolupat l'autonomia i la creativitat en enfrontant-se a situacions problemàtiques
- Han realitzat l'activitat

Respecte de l'avaluació, hem constatat que amb aquesta metodologia tots els/les alumnes han progressat, han avançat competencialment i han après, de manera que no hi ha alumnes suspesos. Tots/es s'han implicat en el procés d'una manera responsable a nivell individual i de parella, han tingut una actitud protagonista, activa i crítica i han crescut tant a nivell personal com intel·lectual.

DISCUSSIÓ

Els documents d'arxiu també formen part del patrimoni cultural dels pobles i aquests documents d'arxiu han ajudat a conformar la identitat dels pobles i de les nacions.

Les idees també són patrimoni i les idees de la Il·lustració són patrimoni del món occidental i del món en conjunt.

Quan els alumnes llegeixen la *Declaration of independence* i *The United States Constitution* i la *Constitución Española* del 1978 i analitzen les idees que recullen els textos descobreixen que el nostre model polític democràtic és fill dels revolucionaris americans i del pensament i

de les idees de la Il·lustració. Veuen que al segle XVIII, la societat occidental va trencar amb unes estructures que ja no responien a les necessitats de les persones d'aquell moment i que aquelles estructures que van néixer d'aquelles revolucions han anat conformant el pensament polític i social del món occidental durant els últims dos-cents cinquanta anys.

Treballar l'evolució del pensament polític i de les estructures socials a partir de les fonts d'arxiu pot ser un recurs que estimula a l'alumnat per l'aprenentatge de la Història. Treballant amb fonts d'arxiu amb grups cooperatius treballen competències i desenvolupen l'aprenentatge significatiu en el que l'alumne aprèn a aprendre. L'alumnat no acumula ni memoritza continguts sinó que investiga fent l'anàlisi de diferents fonts primàries de manera que aprèn a mida que se li ensenya a aprendre i a generar coneixement. També és una eina perquè l'alumnat pugui establir les relacions existents entre els coneixements que va adquirint amb la recerca i la realitat que l'envolta de manera que l'alumnat descobreix com la Història explica el present.

L'ús, per tant, de documents d'arxiu per l'estudi de la Història és una magnífica eina per l'aprenentatge i també per al coneixement del patrimoni cultural i la necessitat de preservar-lo.

Els documents produïts pels alumnes, un recurs didàctic de primer ordre

Maria Jurado Vergara; Sònia Puente Reverté

Mestres d'Educació Infantil de l'escola pública Marta Mata de Viladecans. Membres del grup DidDoc.

mariajuve@gmail. com; spuente@xtec.cat

RESUM

A l'escola Marta Mata de Viladecans conservem part dels documents produïts pels alumnes amb la finalitat d'utilitzar-los en els cursos posteriors, ja que considerem que aquests materials poden esdevenir un bon recurs didàctic per tota la comunitat educativa.

En aquesta comunicació es presenta la metodologia emprada amb els nostres alumnes de P5 que han treballat diversos temes utilitzant documents elaborats per altres alumnes de P3, P5 i 5è de primària de cursos anteriors.

El fet de recuperar el relleu d'investigacions realitzades per d'altres alumnes, amb anterioritat, permet continuar la recerca per part del nou grup, aprofundint cada cop més en la mateixa. El treball internivell afavoreix la motivació de tot l'alumnat implicat en l'activitat i el fet d'haver de transmetre unes conclusions, els obliga a reflexionar i a responsabilitzar-se dels aprenentatges.

Els documents que es generen a partir de les activitats que es realitzen, quan s'utilitzen com a recurs didàctic a l'abast de l'alumnat, esdevenen també un fort element motivador que els fa veure la importància de la feina ben feta, donat que el fruit del seu treball deixa una empremta que pot ser seguida per futurs investigadors.

PARAULES CLAU

Investigació, arxiu escolar, internivell.

INTRODUCCIÓ

“Obrir una caixa de documents, en un arxiu, és com obrir una porta que ens permet traslladar-nos en el temps”²⁰

Abans d'iniciar qualsevol investigació amb els nostres alumnes, anem amb ells a l'arxiu escolar amb l'objectiu de recuperar el resultat d'investigacions dutes a terme en promocions anteriors i fer-les servir com a recurs a partir del qual reprendre la recerca. Els alumnes es fan conscients que prenen el relleu de la investigació i es reforça la idea que la investigació en cadena suposa les autèntiques recerques que fan els investigadors, en el sentit que no es comencen cada vegada des de zero.

Aquest traspàs d'informació es pot enriquir tot fomentant el treball internivell. D'aquesta manera es posen en contacte els alumnes que van crear aquell material amb els que desitgen recollir el testimoni de la seva recerca, la qual cosa permet recórrer a les fonts orals en comptes de limitant-nos a l'anàlisi de les fonts documentals. Quan es fa així, aquesta metodologia aporta també avantatges per als alumnes més grans, ja que perquè uns infants

²⁰ GRUP DidDoc, El patrimoni documental com a recurs educatiu. 2013

puguin explicar les conclusions de la seva investigació a un altre grup-classe, prèviament han d'haver fet un treball de síntesi i de consolidació de coneixements, imprescindible per adaptar el seu discurs a l'edat dels infants als quals va dirigida l'exposició. Això implica el treball de valors com la responsabilitat, l'esforç, la perseverança, la unió d'esforços per a assolir una fita comuna, entre d'altres.

El treball internivell, i cooperatiu possibilita l'aprendre a demanar ajuda, saber ajudar, saber relacionar-se amb els altres i, en conjunt, aprendre a pensar i a comunicar, una de les capacitats a adquirir durant l'etapa d'Educació Infantil. Així mateix, permet desenvolupar competències bàsiques de l'alumnat, principalment, la competència social i ciutadana, i la d'aprendre a aprendre.

DESENVOLUPAMENT

Durant el curs 2014-2015 hem desenvolupat, amb els infants de P5, tres tipus d'activitats fent servir de diferent manera els documents de l'arxiu escolar .

La primera consisteix a fer servir el dossier de l'univers d'un grup de P5 d'una promoció anterior com a base a partir de la qual iniciar la nostra investigació sobre aquest tema. Amb l'ajut del mestre, els infants busquen el dossier i el fullegen.

1. Nens/es de P5 del curs 2014-2015 treballant sobre el dossier digitalitzat del projecte de l'univers del curs 2012-2013

Autoria: Maria Jurado

2. Nens/es de P5 del curs 2014-2015 mirant el dossier en paper del projecte de l'univers del curs 2012-2013

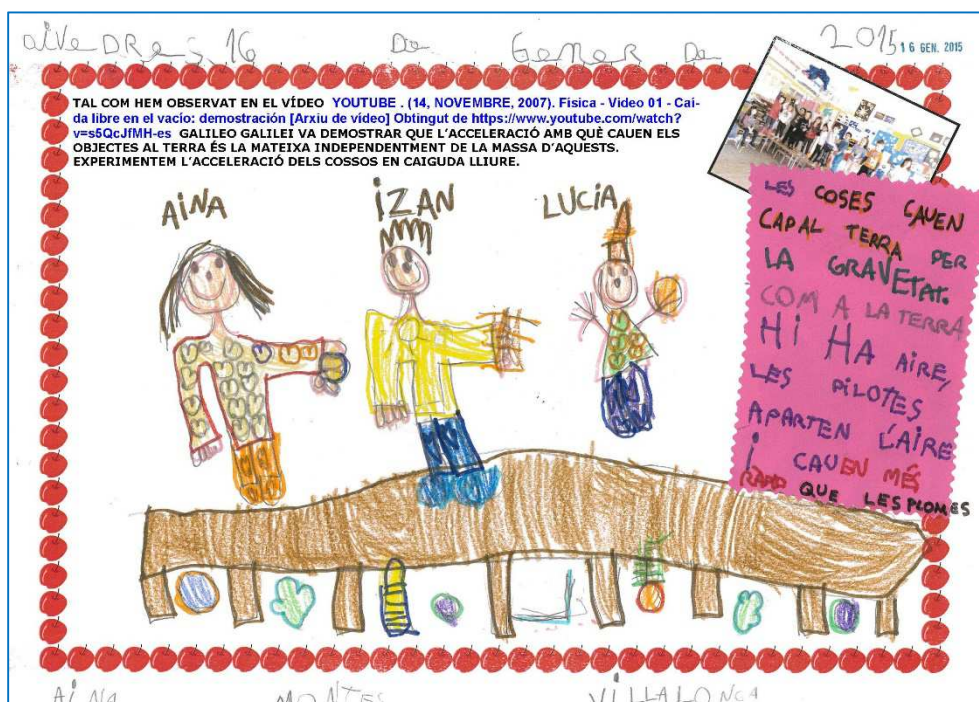

Autoria: Sònia Puente

Quan s'aprofita un dossier d'una promoció anterior de seguida ens adonem que cal que les fonts estiguin ben citades²¹.

²¹Blog DidDoc. Disponible a: <http://grupdidoc.blogspot.com.es/p/procediments.html> Consulta 05/06/2015

En la següent imatge es fa evident la necessitat de citar correctament el vídeo de la caiguda dels cossos de Galileo Galilei per tal de poder-lo recuperar.

Fitxa elaborada per una alumna de P5.

En la segona experiència, els alumnes de P5 van explicar els coneixements adquirits a través d'un projecte de treball que van realitzar quan feien P3, a un grup de P4 que començava la investigació entorn del personatge d'Spiderman. Els nens/es van recuperar els seus dossiers de treball de P3 i amb la guia de la mestra van anar sintetitzant els coneixements recollits en els àlbums de treball, tot elaborant un document nou que serviria com a suport gràfic per poder transmetre els coneixements apresos als companys/es de P4.

Finalment, dins del projecte de la Prehistòria, l'alumnat de 6è de Primària va explicar les conclusions de la seva investigació als alumnes de P5.

De les tres experiències, desenvoluparem aquesta tercera, pel valor afegit que comporta el fet que els alumnes dels diferents nivells entrin en contacte i pel repte que van haver d'afrontar els nens/es de sisè a l'hora d'adaptar les seves explicacions als alumnes de P5, donada la diferència d'edat tan gran.

Quan les classes de P5 van començar a treballar la prehistòria, l'alumnat de sisè que el curs anterior havia estudiat aquest tema, es va oferir a fer-nos un traspàs de la seva investigació.

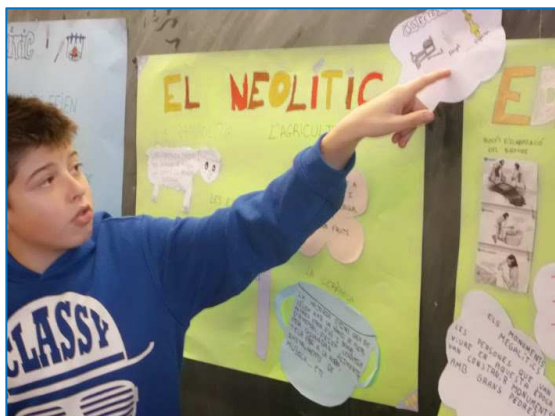
Per tal de preparar l'activitat, els alumnes de 6è van recuperar la documentació d'arxiu que tenien tant a casa com a l'escola, sobre el projecte de la Prehistòria realitzat a 5è. Organitzats en petits grups cooperatius, van recopilar el material més rellevant del curs anterior (murals, fotografies en format digital, etc.) i, amb la guia del mestre, van elaborar un nou material de suport per l'explicació que havien de realitzar als alumnes de P5.

Aquest procés de selecció i síntesi va resultar molt important ja que va permetre reforçar els aprenentatges realitzats per part dels alumnes de 6è que van actuar com a grup d'experts.

Els nens/es de P5 ja havien treballat el Paleolític i el Neolític, per la qual cosa, l'exposició dels companys/es de 6è va servir per consolidar els coneixements adquirits sobre aquestes etapes de la Prehistòria. A més, els nens/es de Primària van introduir els petits en l'Època dels Metalls, que encara no havien començat a estudiar.

Acabada l'explicació, els alumnes de sisè, organitzats per grups, amb el suport dels mestres, van realitzar un taller sobre pintura rupestre. Aquest taller va consistir, en primer lloc, en una presentació dels materials a utilitzar i del procediment a seguir. Organitzats per parelles formades per un alumne de sisè i un altre de P5 van realitzar una pintura elaborada amb pigments naturals.

3. Infant de sisè explicant un mural

Autoria: Sònia Puente

4. Alumnat de sisè fent servir imatges digitals

Autoria: Maria Jurado

5. Nen de P5 elaborant un pigment natural amb un infant de 6è

Autoria: Maria Jurado

6. Parella d'alumnes de P5 i 6è col·laborant en la preparació d'un pigment

Autoria: Anna Bonet

7. Parella internivell P5-6è resseguint el contorn de les mans

Autoria: Anna Bonet

8. Alumnes de P5 i 6è elaborant una pintura d'estil rupestre

Autoria: Sònia Puente

Finalment, en una altra sessió, els alumnes de P5, en grups cooperatius, fent servir el material de l'arxiu de l'escola cedit per l'alumnat de Primària, com una font més entre d'altres, van elaborar un dossier que recollia els coneixements apresos sobre l'Edat dels Metalls. Abans de dividir el treball per grups, en gran grup es va analitzar el material i tota la informació de que es disposava per tal de classificar-lo en sub-temes. Cada grup cooperatiu es va encarregar d'elaborar un nou document que sintetitzés la informació del seu sub-tema. Quan a l'educació infantil treballem per grups cooperatius, la mestra va passant pels diferents grups per fer un seguiment i orientació del treball de cada equip.

9. Infants de P5 treballant en grups cooperatius.

Autoria: Maria Jurado

10. Infants d'un grup cooperatiu exposant els resultats de la seva feina als companys/es

Autoria: Sònia Puente

La documentació elaborada per cada grup cooperatiu es va fer servir com a suport visual perquè els infants d'aquell grup de treball exposessin als companys/es dels altres grups les conclusions de la seva feina. Amb tots aquests fulls originals es va realitzar un àlbum per la classe, que es va fotocopiar per cada nen/a. En aquesta còpia es va afegir un full d'autoavaluació individual realitzat un cop acabat el procés. El dossier original ha passat a formar part del fons d'arxiu escolar i així podrà ser utilitzat en cursos posteriors.

11. Full de treball realitzat per un grup de tres alumnes que van desenvolupar la pregunta "Què construïen amb pedres?"

NOMS: DANIELA, LARA I ANA

TEMA: QUÈ CONSTRUÏEN AMB PEDRES?

CONSTRUÏEN (MEGÀLITICS) MONUMENTS QUE ERAN UNES PEDRES QUE SERIEN PER MARCAR (INDICAR) ALTRES TERRITORI I MENHIRS A ON ARRIBAVA EL SEU POBLES FINS A ON ARRIBAVA EL SEU VEN ALS SEUS MONUMENTS.

Els menhirs marcaven els límits territorials d'un poble o eren el centre de cerimònies religioses.

A l'edat dels metalls es van fer grans monuments megalítics, sovint de caràcter funerari.

METALLS
Als dòlmens hi dipositaven els difunts.

Edat dels metalls

11

12. Full de treball realitzat per un grup de tres alumnes que van desenvolupar la pregunta "Què van inventar?"

NOMS: RAUL, GISEL A I PAULA ILL

TEMA: QUÈ VAN INVENTAR?

LA RODA ELS VA AJUDAR A TRANSPORTAR COSES QUE PESAVEN MOLT.

QUÈ VAN INVENTAR?
RODA, VELA.

ARADA

5

RESULTATS

Amb aquesta experiència hem pogut comprovar que els nostres alumnes han millorat el resultat dels seus aprenentatges en diferents aspectes.

Cada infant de P5 es va veure recolzat per un company/a de sisè que li va oferir una atenció individualitzada i un protagonisme que el va ajudar a sentir-se acollit. En aquest sentit, prendre el relleu d'una investigació a partir dels documents que formen part de l'arxiu escolar, juntament amb el traspàs d'informació entre infants de diferents edats, contribueix al desenvolupament emocional i afectiu, social i cognitiu dels infants, tot proporcionant-los un clima i entorn de confiança on se senten acollits i amb expectatives d'aprenentatge. Aquesta, justament, és una de les finalitats de l'Educació Infantil.

A continuació, veurem quines han estat algunes de les millores que hem assolit en l'aprenentatge en relació a les capacitats que els infants han d'anar assolint al llarg de l'etapa de l'educació infantil, tal com s'especifica en el Currículum d'Educació Infantil (2009).

1. Aprendre a ser i actuar de forma cada vegada més autònoma.

A través d'activitats com les exposades, s'ajuda els infants a assolir progressivament seguretat afectiva i emocional i anar-se formant una imatge positiva d'ells mateixos i dels altres.

2. Aprendre a pensar i a comunicar.

Amb aquesta experiència, s'ha afavorit la capacitat dels alumnes de pensar, ja que havien d'anar relacionant la nova informació explicada pels nens/es més grans de l'escola, amb els seus coneixements previs. També se'ls ha ajudat a crear nous coneixements a partir de la interacció amb aquests companys/es de sisè, ja que els han introduït en l'Etapa dels Metalls, la qual cosa els ha possibilitat el plantejament de noves hipòtesis que els havien de permetre continuar la investigació.

El llenguatge oral que han fet servir els infants de cicle superior de Primària, acompanyat dels murals que han emprat com a suport visual, les imatges i els documents audiovisuals, ha permès els infants de P5 progressar en la comunicació en general. A l'hora de reflectir els coneixements adquirits, a través de l'elaboració del dossier, els infants de P5 han mostrat que han après a expressar-se mitjançant diferents llenguatges. D'una banda el llenguatge verbal, per escriure les explicacions; d'una altra banda el plàstic, a través dels dibuixos i imatges que acompanyen el text; i finalment, l'oral, a l'exposar el resultat del seu treball als companys/es de la classe.

3. Aprendre a descobrir i tenir iniciativa

L'exposar davant del grup pot suposar un repte difícil d'afrontar per aquells infants més tímids. Aquests tipus d'activitats afavoreixen la iniciativa per afrontar determinades situacions de la vida quotidiana. Val a dir que la relació d'un a un entre els nens/es de P5 i els de sisè ajuda a que l'infant petit se senti menys cohibit a l'hora d'expressar-se que si ho hagués de fer davant del grup sencer de nens/es de primària. D'altra banda, l'exposició del treball en grup cooperatiu a la resta de companys/es de la pròpia classe l'ajuda a anar adquirint seguretat i confiança en un mateix. Per tant, amb aquesta metodologia ens ha

estat fàcil treballar aquesta capacitat.

4. Aprendre a conviure i habitar el món

El treball en grups cooperatius i internivell afavoreix la convivència en la diversitat, fent possible l'avenç en la relació amb els altres i en l'adquisició d'estratègies per la resolució pacífica de conflictes, d'una forma més efectiva de la que ofereix el treball individual.

Aquesta proposta didàctica recolza un dels principals principis metodològics de l'educació infantil, el treball de forma globalitzada. Especialment, prenen força els continguts de dues de les tres àrees de coneixement, la Descoberta de l'entorn i la d'Intercomunicació i llenguatges. Però també, la Descoberta d'un mateix i dels altres.

Quant a l'àrea de Descoberta de l'entorn posa el pes en l'acció de potenciar la curiositat i la iniciativa. La metodologia utilitzada en l'experiència que us presentem, ha aprofitat la curiositat espontània dels nens/es convertint-la en iniciativa a l'hora de formular preguntes, plantejar hipòtesis i expressar opinions, així com també ens ha permès ajudar a millorar el raonament dels infants tot fent-los analitzar de forma progressiva un mateix tema d'estudi.

Pel que fa a l'àrea de Intercomunicació i llenguatges, aquesta integra continguts tant de procediments com d'habilitats, coneixements i actituds, que aconsegueixen una triple funció comunicativa, lúdico-creativa i representativa. En aquest sentit, val a dir que els continguts que els infants de sisè comuniquen oralment, són evocats per part dels infants de P5 a través de la representació escrita, gràfica i oral. En aquest treball s'ha potenciat el gaudi, però també l'esforç i la satisfacció pel treball realitzat. D'aquesta manera, l'exposició de la feina als companys/es, a més d'estar carregada de contingut de llenguatge verbal, esdevé un moment gratificant.

Per últim, l'àrea de Descoberta d'un mateix i dels altres subratlla que la descoberta d'un mateix va estretament relacionada amb la descoberta de l'altre, en el sentit que la construcció de la pròpia identitat, el propi autoconcepte, es construeix a partir de la imatge que ens retornen els altres de nosaltres mateixos. Aquesta visió nostra que tenen els altres conforma la nostra autoestima. És per aquesta raó que és important que els infants, quan presenten el resultat del seu treball puguin estar segurs que es tracta d'una bona feina i que, per tant, serà ben valorada pels companys/es.

El fet de donar pautes clares sobre la metodologia correcta a emprar en cadascuna de les fases del treball, els ha donat seguretat per presentar els resultats, així com també els ha ajudat a formar-se un criteri per valorar els dels altres.

DISCUSSIÓ

L'arxiu escolar és útil per al propi centre, donat que documenta l'activitat duta a terme pels alumnes i per tant, és indicatiu de la forma de treballar. A més, pel que fa als alumnes, pot esdevenir un recurs didàctic de gran valor, donat que l'ús per part d'uns alumnes del material elaborat per d'altres, esdevé un element molt motivador. D'una banda, per als infants que han elaborat aquell document i de l'altra, pel nou alumnat, que pren consciència que aquella investigació que està desenvolupant, pot servir de punt de partida, en cursos posteriors, per la que realitzin d'altres nens/es.

Permet recuperar les millors experiències realitzades en cursos anteriors i mostrar-les com a models positius als alumnes.

Facilita l'establiment de vincles sòcio-afectius entre els alumnes de diferents nivells, amb conseqüències molt positives per al clima de centre.

Reforça la idea de la construcció col·lectiva del coneixement, a la qual poden contribuir amb la seva aportació personal (per a la qual cosa és fonamental reconèixer l'autoria de les diferents aportacions).

Finalment, ens ha facilitat el treball dels continguts curriculars i les capacitats que han de desenvolupar els nens i les nenes durant l'etapa i ens ha permès l'assoliment de gran part dels objectius que marca el currículum.

Per tant, és vital que l'escola prengui consciència de la importància de deixar una còpia dels treballs dels nens/es al centre i que aquest disposi d'un espai on estiguin ben organitzat.

A la nostra escola, donada l'escassetat d'espai físic, aquest recull s'està començant a organitzar de forma digital i és per això que hem inclòs l'organització del nostre Arxiu Digital com un dels projectes de la nostra Programació General; tot un repte que valorem que val la pena emprendre i per l'assoliment del qual ens serà molt útil comptar amb les recomanacions que de ben segur ens podran fer des dels arxius.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ. DIRECCIÓ GENERAL DE L'EDUCACIÓ BÀSICA I EL BATXILLERAT. *Currículum d'Educació Infantil*. Barcelona. 2009.

Blog DidDoc. <http://grupdiddoc.blogspot.com.es/>. Consulta 17.4.2015

Blog DidDoc. <http://grupdiddoc.blogspot.com.es/p/procediments.html> . Consulta 05/06/2015

YOUTUBE . (14, NOVENBRE, 2007). Física - Video 01 - Caída libre en el vacío: demostración [Arxiu de vídeo] Obtingut a: <https://www.youtube.com/watch?v=s5QcJfMH-es>

El paper de l'arxiu en l'escola del segle XXI

Maria Dolores Martos Gómez

Departament d'Ensenyament

mmartos@xtec.cat

RESUM

Reflexiona sobre l'evolució de l'arxiu escolar en el període més recent de la nostra democràcia, dóna a conèixer el Sistema d'Arxius de Catalunya (SAC) al món educatiu, dóna raons per organitzar correctament els fons educatius i ofereix unes orientacions de millora de la gestió documental i de l'arxiu a fi d'ajudar a trobar-li el lloc que li correspon en l'escola del segle XXI.

INTRODUCCIÓ

L'abundància d'escrits i reflexions sobre el nostre sistema educatiu que es troben a la xarxa contrasta amb l'escassa literatura que hi ha sobre l'arxiu escolar. Si fem una cerca en Google amb les paraules "sistema educatiu a Catalunya", podem obtenir al voltant de 30.000.000 d'entrades, però si la fem amb les paraules "gestió d'arxius escolars", la cerca minva considerablement i la majoria d'entrades no són rellevants, és a dir, la informació que ens retorna l'eina no s'ajusta a la demanda feta al cercador. Aquest reduït nombre d'estudis, així com les mancances de coneixements tècnics per gestionar els fons educatius que alguns centres venen manifestant des de fa algun temps, justifica la necessitat de potenciar l'arxiu oferint estratègies i recursos que ajudin a garantir-ne una bona organització.

El sistema d'arxius que s'ha anat dissenyant a casa nostra des de 1985 ha esdevingut un model reeixit (Domingo i Matas, 1995) ja des dels inicis. En l'actualitat, Catalunya té un sistema d'arxius (SAC) molt ben definit, dins del qual estan inclosos els arxius escolars, amb un desplegament normatiu molt extens i una regulació molt acurada de com s'han d'organitzar, però tot i així, costa que les escoles incorporin, en el seu dia a dia, aquest tractament tècnic de la documentació.

L'arxiu escolar hauria de ser, sense cap mena de dubte, un element cabdal per al centre educatiu, ja que la seva bona organització ajuda a millorar el funcionament global del centre i és la clau per conservar la seva memòria històrica. L'arxiu escolar ben organitzat també permet la preservació dels processos de construcció de la identitat d'una de les institucions més importants de la nostra societat democràtica i, si els seus fons estan tractats arxivísticament, podran formar part del patrimoni documental del país i podran restar al servei dels ciutadans.

Si mirem enrere i ens situem als inicis de l'actual període democràtic, recordarem que les escoles no generaven ni el gran volum de documents que produeixen en l'actualitat ni els diferents formats i suports que usem avui en dia de manera habitual.

Aquest article té diverses fites: conèixer l'evolució que ha experimentat l'arxiu escolar en els

darrers 30 anys, per entendre millor el model actual; donar a conèixer el Sistema d'Arxius de Catalunya (SAC) al món educatiu i reflexionar sobre la necessitat d'organitzar correctament els fons documentals generats pels centres i, per últim, oferir unes orientacions de millora de la gestió documental i de l'arxiu a fi d'ajudar a trobar-li el lloc que li correspon en l'escola del segle XXI.

BREU REPÀS A L'EVOLUCIÓ DE L'ARXIU ESCOLAR

El sistema educatiu de nivell no universitari que s'aplica actualment a casa nostra poc té a veure amb el que s'impartia als inicis de la nostra democràcia. Des d'aleshores fins a arribar a la configuració del model actual, han intervingut diversos factors d'extraordinària transcendència, no solament per a l'educació, sinó també per a la societat en general.

En primer lloc, podríem dir que les polítiques educatives desenvolupades en el primer període democràtic van donar lloc a una successió de reformes educatives²², enteses en part pels canvis que ha anat experimentant la nostra societat i en part per raons d'oportunitat política, que van aportar diferents punts de vista sobre els pilars de l'educació²³. Potser el canvi més important, que va afectar també a la gestió documental i, de retruc, als arxius escolars, va ser la reforma sobre les grans línies d'organització del sistema educatiu.

En aquest sentit, la LODE (1985)²⁴ i la LOGSE (1990)²⁵, van aportar modificacions pedagògiques i organitzatives profundes en els centres educatius, que van comportar canvis estructurals importants. El de més transcendència, potser, va ser el traspàs de competències i responsabilitats des de l'àmbit de decisió de l'administració educativa a l'àmbit de decisió dels centres educatius, dotant-los de major autonomia pedagògica i organitzativa. Aquesta nova concepció de l'educació va ocasionar un augment progressiu de la producció documental dels centres educatius i va anar creixent la inquietud sobre com se n'havia d'organitzar. Aquesta preocupació per la quantitat de documents que els centres havien d'elaborar al llarg del curs va quedar reflectida en alguna publicació de l'època (Palacios Garrido, 1994).

Un altre factor, de rellevància capital per a la nostra societat, ha estat la irrupció de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) a partir d l'últim quart del segle XX, donant lloc a l'aparició d'un nou univers de relacions, en el qual, la transmissió de dades i la comunicació entre les persones s'hi han tornat més fàcil que mai.

Pel que fa a l'escola, la producció documental ha patit una veritable revolució, sobre tot durant la primera dècada del segle XXI. Les aplicacions informàtiques que el centre usa per comunicar-se amb la administració li ajuden a tenir organitzada bona part de la informació

²²Des de 1980 hi ha hagut una reforma educativa cada cinc anys.

²³Les funcions del sistema educatiu sobre les finalitats de l'educació, sobre l'escolaritat mínima, sobre les competències bàsiques.

²⁴Art. 15. Llei orgànica 8/1985, de 3 de juliol, de regulació del dret a l'educació (LODE).

²⁵Art. 2.3.f i art. 57.4. Llei orgànica 1/1990, de 3 d'octubre, d'ordenació general del sistema educatiu (LOGSE).

que gestiona, però, tot i així, els documents electrònics han inundat l'arxiu. Hores d'ara, a l'escola, els documents en suport paper i altres suports analògics conviuen amb els electrònics, i, en moltes ocasions, els uns i els altres formen part d'un mateix procediment administratiu. És per aquest motiu que recentment ha sorgit la necessitat de saber com gestionar correctament aquest nou format híbrid que presenta l'arxiu actual dels centres.

Les accions per part de l'Administració per tal de regular la gestió de la documentació electrònica les podem agrupar així:

- Un primer conjunt força recent²⁶ de normativa que regula la gestió de documents electrònics i d'arxiu dels Departaments i ens de la Generalitat.
- La construcció d'una plataforma tecnològica pròpia, tot i que haurem d'esperar algun curs per posar-la en pràctica. L'objectiu d'aquest gestor documental corporatiu serà facilitar l'accés als sistemes de tramitació electrònica dels departaments per a garantir, de forma eficient i normalitzada, el tractament dels documents electrònics a partir del model de gestió documental predefinit i comú, implementat en el sistema de gestió documental corporatiu.
- La redacció d'unes orientacions, per part del Departament d'Ensenyament, sobre com arxivar la documentació electrònica²⁷. Es poden trobar a la Intranet.

²⁶La normativa sobre la documentació electrònica és la següent:

- ORDRE CLT/172/2014, de 14 de maig, per la qual s'aprova el protocol de gestió de documents electrònics i arxiu de la Generalitat de Catalunya. (DOGC 6640 de 10 de juny de 2014).
- *Guia d'implementació d'un projecte de gestió documental en un entorn electrònic* (Arxivística i gestió documental Eines Núm. 6, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni. Subdirecció General d'Arxius i Museus. Aquesta guia és un conjunt d'instruccions, recomanacions i recull de bones pràctiques que té com a finalitat principal ser una eina útil per aplicar les directrius que estableix l'Ordre CLT/172/2014, de 14 de maig, per la qual s'aprova el Protocol de gestió de documents electrònics i arxiu de la Generalitat de Catalunya.
- En línia:
[http://cultura.gencat.cat/web/.content/dgpc/arxius_i_gestio_documental/07_marc_normatiu/legislacio_de_catalunya/instruccions_GD/Guia-implantacio-documentalV506DEF.pdf]
- Instrucció 3/2015 de 26 de febrer de 2015, per la qual s'aprova l'instrument tècnic Quadre de Tipus Documentals del Protocol de Gestió de Documents Electrònics i Arxiu de la Generalitat de Catalunya i s'estableixen directrius per a la seva gestió i actualització.
- Annex 1 de la Instrucció 3/2015 de 26 de febrer de 2015, per la qual s'aprova l'instrument tècnic Quadre de Tipus Documentals del Protocol de Gestió de Documents Electrònics i Arxiu de la Generalitat de Catalunya i s'estableixen directrius per a la seva gestió i actualització

²⁷En línia:

[<http://educacio.gencat.cat/portal/page/portal/EducacioIntranet/Inici/AdministracioElectronica/GestioDocumentacioElectronica>]

EL SISTEMA D'ARXIUS DE CATALUNYA (SAC) I ELS ARXIUS DEL DEPARTAMENT D'ENSENYAMENT

L'article 16 de la Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents precisa que el Sistema d'Arxius de Catalunya (SAC):

“és el conjunt d'òrgans de l'Administració i d'arxius que, amb normes i procediments garanteixen, d'acord amb els seus valors, la gestió, la conservació, la protecció, la difusió correctes de la documentació de Catalunya, i l'accés a aquesta documentació”.

Els arxius de la Generalitat de Catalunya formen part del SAC d'acord amb el seu article 20.1, i queden enumerats en l'article 26:

“Constitueixen els arxius de la Generalitat:

a) L'Arxiu Nacional de Catalunya,

b) L'Arxiu del Parlament de Catalunya

L'Arxiu del Síndic de Greuges

L'Arxiu de la Sindicatura de Comptes

L'Arxiu del Consell Consultiu i els arxius de les altres institucions de la Generalitat no dependents de la seva Administració

c) Els arxius centrals administratius dels Departaments de la Generalitat, de les delegacions territorials del Govern, de les empreses, entitats i ens dependents de la Generalitat i de les entitats de dret públic vinculades a la Generalitat.

d) La Xarxa d'Arxius Comarcals

e)...”

Els tipus arxius de la Generalitat i els criteris bàsics d'organització queda determinat pel Decret 76/96, de 5 de març, pel qual es regula el sistema general de gestió de la documentació administrativa i l'organització dels arxius de la Generalitat de Catalunya. (DOGC 2180 d'11-03-1996).

Aquest decret estableix tres tipus d'arxius, d'acord amb el cicle de vida de la documentació administrativa: **arxius de gestió, arxius centrals administratius i arxius històrics**

Els arxius de gestió són aquells que acullen la documentació activa de la unitat, és a dir la documentació produïda o rebuda per a la realització de les seves activitats i que s'utilitza habitualment. La documentació ha de romandre a l'arxiu de gestió durant un termini de cinc anys des de la seva generació o recepció, excepte en aquells supòsits que, passat aquest termini, encara estigui activa. (Article 9).

Els arxius centrals administratius acullen la documentació semiactiva, que utilitza de forma freqüent el departament o ens que l'ha generada o rebuda. Com a norma general aquesta documentació **ha de romandre** en aquest arxiu **fins al quinzè any** d'haver estat generada o rebuda. (Article 10).

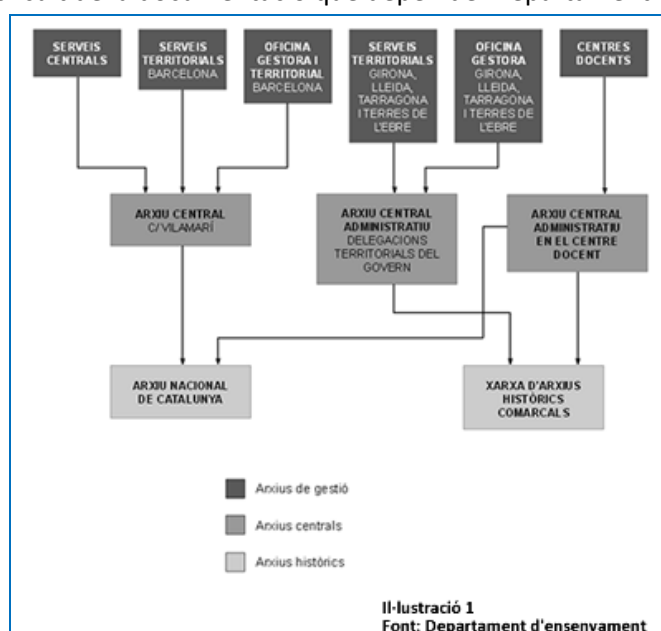
Els **arxius històrics** són els que acullen la documentació semiactiva **d'utilització administrativa molt infreqüent** i la **documentació històrica** que, transcorreguda la seva vigència administrativa i prèvia aplicació d'avaluació i tria corresponent, **s'ha de conservar permanentment**. La documentació **ha de romandre** en fase semiactiva com a màxim **fins als 30 anys** d'haver estat generada o rebuda pel departament o ens corresponent. (Article 11)

Pel que fa a la documentació produïda o rebuda pels centres educatius el **circuit que ha de seguir** és el següent:

Els centres educatius **actuaran d'arxiu de gestió i d'arxiu central** de la seva documentació i transferiran els fons de més de 15 anys i que tinguin la consideració de conservació permanent, a l'arxiu que li correspongui de la Xarxa d'arxius històrics comarcals, en funció de la comarca on estigui situat el centre. Actualment hi ha un arxiu històric a cada comarca menys a l'Alta Ribagorça i Les Garrigues.²⁸

Els centres educatius de la comarca del Barcelonès hauran de transferir la seva documentació històrica a l'Arxiu Nacional de Catalunya.²⁹

Esquema del circuit de la documentació que depèn del Departament d'Ensenyament:

L'ARXIU DEL CENTRE EDUCATIU AVUI: UNA SINGULARITAT DINS DE LA COL·LECTIVITAT

Dins del conjunt del sistema educatiu, la institució escolar es conforma com la unitat encarregada d'impartir el currículum educatiu a una porció de la població, normalment la que viu al seu entorn, i per a dur-lo a terme compta amb un equip de professors i un projecte educatiu que marca els objectius i l'orientació del centre.

²⁸ Disponible a: <http://xac.gencat.cat>

²⁹ Disponible a: <http://anc.gencat.cat>

Tot i que les funcions i les activitats de tots els centres docents estan regulades per la mateixa normativa, i que la documentació que evidencia la seva activitat té un caràcter tipificat, l'autonomia per aplicar les seves pròpies decisions pedagògiques, organitzatives i econòmiques, fa que el contingut de la documentació produïda o rebuda en l'exercici de les seves competències, no només sigui singular, sinó que també tingui un interès extraordinari per al conjunt del propi sistema educatiu i per al conjunt de la societat.

Per què ha d'existir un arxiu organitzat a les escoles?

Les raons que han de motivar l'existència d'un arxiu organitzat a les escoles les podem trobar en els àmbits normatiu, organitzatiu, econòmic, educatiu, social, i cultural.

Des del punt de vista normatiu

- Perquè la legislació sobre arxius estableix que els organismes públics estan obligats a organitzar i a conservar els documents que generen en l'exercici de les seves activitats.³⁰
- Perquè els arxius són unes de les fonts primàries i primordials d'informació de preservació de la memòria històrica de Catalunya.
- Perquè la documentació produïda pels centres educatius forma part del patrimoni documental de Catalunya.

Des del punt de vista organitzatiu

- Perquè l'arxiu organitzat afavoreix el funcionament global del centre i millora la gestió de tots els àmbits de treball: redueix les pèrdues, millora la cerca de documents, augmenta l'eficàcia en la gestió i garanteix la conservació.
- Perquè afavoreix la transparència administrativa.

Des del punt de vista econòmic

- Perquè un arxiu organitzat redueix costos materials i humans en estalviar temps en la recuperació de la informació i en usar uns equipaments adients (mobles arxivadors i material d'arxiu) per allotjar la documentació.

Des del punt de vista educatiu

- Perquè es pot aprofitar com a recurs didàctic, ja que la consulta dels seus fons pot esdevenir la font primària més propera amb la qual l'alumnat pot començar a fer estudis i treballs.

Des del punt de vista social

- Perquè un arxiu organitzat ofereix garantia democràtica al ciutadà.

Des del punt de vista cultural

- Perquè permet conèixer la història del centre i els processos a partir dels quals va anar construint la pròpia identitat.

³⁰L'article 7.1 de Llei 10/2001

- Perquè pot esdevenir un recurs per al coneixement del patrimoni cultural de Catalunya.
“Els documents que es creen avui són la informació del demà”³¹

Quina documentació ha de formar part de l'arxiu escolar d'avui

Quan pensem en l'arxiu escolar ens venen al cap, de forma espontània, aquests grups de documents: els expedients dels alumnes, la documentació econòmica, els documents de gestió del centre i la correspondència, i creiem que aquesta es la única documentació del centre que s'ha d'organitzar, però la realitat és una altra.

“L'arxiu escolar està compost pel **conjunt de documents**, en qualsevol format o suport, **produïts o rebuts pel centre educatiu** en l'exercici de les seves activitats administratives i educatives”.

Per entendre millor quins documents han d'integrar l'arxiu escolar els podem agrupar segons la naturalesa per a la qual han estat creats, i en podem fer-ne, com a mínim nou grups: els set primers corresponen a funcions i activitats comunes a qualsevol organització i els dos últims corresponen a les funcions i activitats pròpies del món educatiu. Són els següents:

1. Documents relatius a l'**organització general del centre**, com per exemple documents dels òrgans de govern del centre: Consell Escolar, càrrecs directius i claustre i dels càrrecs de coordinació.
2. Documents relatius a la **gestió de la informació i la comunicació** del centre, com per exemple el registre d'entrades i de sortides de correspondència, la gestió de la pàgina web del centre, la gestió de la biblioteca, etc.
3. Documents derivats de les **relacions externes** del centre amb altres administracions, organismes o entitats públiques o privades i els actes protocol·laris, com per exemple: documents de la jornada de portes obertes, homenatges, premis, etc.
4. Documents relatius a la **gestió dels recursos humans**, com per exemple les dades de contacte del professorat, les relacions laborals, situacions administratives, les dades de la formació permanent, la prevenció de riscos laborals, etc.
5. Documents relatius a la **gestió econòmica** del centre, com per exemple el pressupost, els llibres de registre comptable, la documentació bancària del centre, etc.
6. Documents relatius a la **gestió dels béns mobles**, és a dir, documents derivats de l'adquisició, inventari i conservació dels materials i equipament del centre: mobiliari, material d'oficina, maquinari i programari informàtic, etc., com per exemple les garanties dels equips, els manuals d'ús, l'inventari dels béns mobles, etc.
7. Documents relatius a la **gestió dels béns immobles**, és a dir, documents sobre la utilització, la conservació i l'adequació de les instal·lacions del centre docent, com per exemple: el pla d'evacuació del centre, l'assegurança de l'edifici, documents que generin les obres de conservació o millora del centre, etc.

³¹Preàmbul de la Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents

8. Documents relatius a la **gestió acadèmica**, com per exemple: documents del procés de preinscripció i matriculació, els expedients dels alumnes, ajuts i beques, actes d'avaluació, etc.
9. Documents relatius a l'**organització de la docència**, és a dir, documents relatius a la gestió educativa i al desenvolupament del currículum a l'aula, com per exemple: el projecte educatiu de centre, el projecte lingüístic i tots els projectes estratègics, d'innovació, de qualitat, d'impuls, etc., que el centre tingui en marxa. També tots els documents d'organització de l'aula, materials didàctics elaborats pel centre i aquells que reflecteixen l'activitat a l'aula i la producció dels alumnes: treballs de classe, murals, reportatges d'activitats, etc.

L'organització de l'arxiu escolar

Un arxiu estarà ben organitzat si crea una estructura que tingui en compte el tractament tècnic de com a mínim aquests 9 grups de documents. Aquesta estructura ha de complir amb dos principis bàsics de l'arxivística: respectar el principi de procedència i respectar l'ordre original en què es va crear la documentació, reconstruint l'arxiu a partir de les relacions que es van produir, de manera natural, entre els documents durant el seu cicle vital.

L'arxiu o fons està format per:

- **Sèries documentals** constituïdes per un conjunt de documents produïts o rebuts per una oficina o unitat orgànica en compliment de les seves funcions pel fet de ser el resultat d'un mateix procés de formació o de classificació, o de la mateixa activitat, perquè tenen una mateixa tipologia; o per qualsevol altra relació derivada de la seva producció, recepció o ús. Aquests documents o conjunt d'expedients són arxivats, conservats, utilitzats, valorats, transferits o eliminats com a una unitat.
- **Expedients** o conjunt ordenat de documents administratius en qualsevol suport referits al procediment d'un assumpte concret. Els expedients formen part de les sèries documentals.
- **Document administratiu** document oral, escrit, sonor o visual en qualsevol suport, produït o rebut pel centre en el desenvolupament de les seves funcions.

En l'organització d'un arxiu intervenen diverses fases: classificació, ordenació i arxivament o instal·lació. Tot i que aquests termes s'utilitzen de manera indistinta en el llenguatge col·loquial, des del punt de vista arxivístic hi ha importants diferències que val la pena conèixer.

Classificar vol dir agrupar la documentació per grups o classes diferents entre sí, de tal manera que quedin integrats formant part de l'estructura global de l'arxiu. La classificació sempre és anterior a l'ordenació i ve determinada pel mateix procés de producció documental, és un procés natural. La classificació consisteix a assignar als documents el codi que els identificarà dins del seu grup o sèrie documental i el codi de procedència.

L'article 7.1 de Llei 10/2001, d'arxius i documents, determina que totes les administracions i entitats titulars de documents públics han de disposar d'un únic sistema de gestió documental que abasti la producció, la tramitació, el control, l'avaluació, la conservació dels documents i l'accés, i en garanteixi el tractament correcte durant el seu ús administratiu en les fases activa i semiactiva.

En aquest sentit el Departament d'Ensenyament ha elaborat un quadre de classificació i altres documents amb orientacions, adreçats als centres educatius per tal d'ajudar-los en la posada en marxa d'un sistema de gestió documental i d'arxiu.³²

Ordenar vol dir disposar la documentació d'una manera concreta dins dels subconjunts que hem fet en classificar. L'ordenació s'ha de fer dins de les sèries, els expedients i els documents ja classificats. Es poden triar diferents formes d'ordenar-los, en funció del tipus de documentació de què es tracti:

1. **Cronològica:** És la més usada en el centre educatiu. Se sol aplicar per ordenar les actes de les reunions dels departaments o cicles i seminaris, la correspondència, documentació econòmica, actes d'avaluació, etc.
2. Ordenar descrivint una **seqüència natural**, és a dir, seguint l'ordre dels moments de la gestió que els va originar. S'aplica molt als expedients que tenen un procediment llarg o complex, per exemple el procés de matriculació, la preparació de les jornades de portes obertes, etc.
3. **Ordenació alfabètica.** Se sol aplicar als expedients dels alumnes, expedients de personal i a tots els expedients que es poden ordenar de forma nominal.
4. **Numèrica:** Se sol aplicar també als expedients dels alumnes, als documents comptables, etc.
5. **Geogràfica.** Sèries, expedients i documents referits a llocs geogràfics: ciutats, barris, carrers.

L'ordre cronològic anual seria l'ordenació lògica per guardar la documentació generada pel centre un cop classificada i ordenada. L'ordenació per anys acadèmics (de setembre d'un any en concret fins a l'agost de l'any següent) s'aplicarà a la documentació acadèmica i d'organització del centre i la documentació econòmica caldrà disposar-la per anys naturals tal i com indiquen els pressupostos del Departament d'Ensenyament.

La instal·lació o arxivament de la documentació en suport paper

Per a una bona instal·lació i conservació dels documents tant actius com semiactius s'ha de tenir en compte les característiques de la documentació i triar el material d'arxiu i el

³²Els centres interessats a consultar aquesta documentació la poden sol·licitar a l'Arxiu Central del Departament d'Ensenyament.

mobiliari més adient. Hi ha molts sistemes per poder guardar la documentació, però els més indicats són els que s'expressen a continuació:

La documentació activa s'aconsella que els expedients estiguin en carpetes penjants identificades i ordenades pel seu codi de classificació.

La documentació semiactiva s'aconsella guardar-la en caixes d'arxiu i aquestes instal·lar-les en prestatgeries, armaris arxivadors o armaris mòbils.

El tractament de la documentació electrònica

Sabem que els documents electrònics estan subjectes a la mateixa obligatorietat de gestió i de conservació que la documentació en paper, i actualment, a les escoles, aquesta documentació creix de forma exponencial.

Tal com s'ha dit anteriorment, es poden consultar a la Intranet del Departament d'Ensenyament, unes orientacions de com gestionar i arxivar la documentació electrònica que va generant l'administració³³. La informació s'estructura en dos apartats :

- *Quina documentació cal arxivar.* Inclou les tipologies de documents electrònics que s'han d'arxivar, recomanacions generals i conceptes i terminologia que cal tenir en compte.
- *Pas a pas per arxivar documents electrònics a la xarxa,* on s'exposa el procediment per a gestionar i arxivar els documents administratius en format electrònic.

A més a més d'aquestes orientacions ofertes pel Departament, val la pena recollir a continuació algunes indicacions bàsiques sobre com gestionar la documentació electrònica en els centres educatius.

Les unitats de xarxa:

Per assegurar la seva organització i conservació a curt i mitjà termini, s'aconsella estructurar els directoris de l'ordenador de la secretaria o de la unitat de xarxa del centre, reproduint la codificació del Quadre de classificació de l'arxiu del centre, fent l'arbre de carpetes i subcarpetes que identifiqui cada expedient i que englobi una determinada tipologia documental.

Caldrà guardar solament els documents definitius i eliminar tots els esborranys, versions anteriors, documents de treball, etc.

El correu electrònic:

Caldrà pensar també en fer una estructura de carpetes en el compte del correu electrònic

³³La pagina web on figuren les instruccions és la següent:

[<http://educacio.gencat.cat/portal/page/portal/EducacioIntranet/Inici/AdministracioElectronica/GestioDocumentacioElectronica>]

corporatiu del centre i separar els missatges que constitueixen documents d'arxiu dels missatges informals que no proporcionin evidències de la gestió del centre. També caldrà col·locar els possibles documents adjunts, sempre que siguin els originals, tant rebuts com enviats a la carpeta corresponent de la unitat de xarxa.

Llocs web:

Els llocs web són un recurs informatiu de primer ordre que testimonia la imatge, les activitats i dona a conèixer la vida del centre més enllà de les seves parets físiques. Les eines 2.0 han aportat una manera senzilla i nova de publicació a Internet i han facilitat la de creació de llocs web. En l'actualitat cada centre pot tenir presència abundant a la xarxa des de diverses eines: Web o blog institucional, webs o blogs de cicles, de departaments, de cursos, xarxes socials, etc. Caldrà establir un sistema per conservar, en lloc segur, la informació que transmet a la xarxa. Les estratègies de conservació han d'adequar-se al tipus de lloc web que es pretén preservar:

- Si es tracta de llocs web formats per pàgines estàtiques, caldrà fer còpies de seguretat de forma periòdica.
- Si es tracta de webs dinàmiques com a blogs fets en Wordpress o Blogger es poden obtenir còpies de seguretat en format XML. Caldrà fer-ne també una còpia de forma periòdica.
- Si es tracta d'altres pàgines dinàmiques caldrà, com a mínim, tenir guardats els documents que es publiquin en aquest lloc.

No hi ha una solució genèrica per guardar la informació web. La millor opció dependrà de l'anàlisi de les circumstàncies particulars, tenint en compte que l'òptim és la utilització combinada de les estratègies anteriorment exposades i realitzar còpies del lloc amb regularitat.

ESTRATÈGIES I RECURSOS PER ORGANITZAR L'ARXIU ESCOLAR ACTUAL

Correspon a la Secretaria del centre i més directament al personal administratiu el manteniment de l'organització de l'arxiu, no obstant, des de l'equip de direcció es poden impulsar algunes accions per assegurar-ne un bon desenvolupament de la tasca. A continuació es relacionen algunes estratègies i recursos a tenir en compte:

1. Incloure la tasca d'organització de l'arxiu en el pla anual del centre, i destacar cada curs la millora d'alguna part de l'arxiu.
2. Destinar un espai físic per allotjar la documentació semiactiva del centre d'ús infreqüent.
3. Demanar formació específica en organització d'arxius per a les persones encarregades de la seva organització.
4. Demanar la col·laboració del coordinador TIC pel que fa a l'elaboració d'una estructura de carpetes electròniques en la unitat de xarxa del centre i també pel que fa a les còpies de seguretat.

5. Establir canals de comunicació entre les persones que gestionen la informació del centre (web/s, biblioteca, etc.) i l'arxiu, a fi de fer arribar la documentació que generi la seva gestió.
6. Establir els canals de comunicació necessaris entre el professorat, cicles o seminaris i l'arxiu per tal de poder ingressar la documentació més pedagògica i didàctica.
7. Establir un sistema de consulta al professorat per a ús didàctic d'alguna part de fons.
8. Destinar un petit pressupost per a material d'arxiu i d'emmagatzematge d'arxius tant en format paper com en format electrònic.

CONCLUSIONS I REPTES DE FUTUR

En aquests darrers 30 anys les administracions catalanes han dotat al país d'un sistema d'arxius genuí i innovador, emparat per un bon desplegament normatiu donant així resposta a les exigències de la societat moderna.

Els centres educatius formen part del Sistema d'Arxius de Catalunya, però encara mostren mancances en els coneixements tècnics necessaris per a la gestió i conservació dels seus fons documentals.

Les noves tecnologies han contribuït a millorar les gestions administratives, però han complicat l'organització dels documents que les evidencien, ja que han aportat nous formats i una gran dificultat per conservar els documents originals en formats electrònics.

Per tenir un arxiu organitzat que inclogui tota la documentació que genera el centre, caldrà aplicar-li un tractament tècnic que en garanteixi tant l'ús administratiu en les fases activa i semiactiva, com la conservació en la fase històrica, però també serà molt important l'establiment de coordinacions entre diversos perfils de l'escola i l'arxiu, sota les directrius d'un pla de treball anual que guiï les actuacions.

Com a conclusió final podem dir que hem de continuar esmerçant esforços perquè l'arxiu escolar esdevingui la unitat del centre que permeti a l'escola del segle XXI, la nostra escola, formar part d'una administració pública transparent i democràtica al servei dels ciutadans.

BIBLIOGRAFIA

DOMINGO, Joan; MATAS, Josep (Coordinació). *Els arxius: l'experiència catalana*. Barcelona: Associació d'Arxivers de Catalunya, 1995.

Guia d'implementació d'un projecte de gestió documental en un entorn electrònic (Arxivística i gestió documental. Eines Núm. 6). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2015 [En línia:

http://cultura.gencat.cat/web/.content/dgpc/arxius_i_gestio_documental/07_marc_normatiu/legislacio_de_catalunya/instruccions_GD/Guia-implantacio-documentalV506DEF.pdf

MARTOS GÓMEZ, M. Dolores. "Vers la conservació de la memòria històrica de la Reforma educativa" en *Lligall, Revista Catalana d'Arxivística*, Associació d'Arxivers de Catalunya. Barcelona, 1995, núm. 10., 1995.

[En línia: <http://www.arxivers.com/index.php/documents/publicacions/revista-lligall-1/lligall-10-1/846-04-vers-la-conservacio-de-la-memoria-historica-de-la-reforma-educativa-1/file>]

Palacios Garrido, J.A. (1994). Documentos que hay que elaborar a lo largo del curso en los colegios públicos de Educación Primaria. *Escuela Española*, Madrid, núm. 3182, p. 17-23.

Deu Arxius, cinc idees i varies solucions: recull de les tendències més innovadores per al desenvolupament del patrimoni cultural

Carla Ollé Vera

Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona

carla.olve@gmail.com

RESUM

L'ús del patrimoni documental és un recurs imprescindible en el currículum acadèmic de les escoles. Fins al moment, un dels vehicles per a difondre'n el seu ús han estat els serveis didàctics, un servei educatiu ofert pels arxius. No obstant això, gran part de les escoles desconeixen aquest servei i obliden que el patrimoni documental és un recurs essencial dins l'aprenentatge dels seus alumnes.

En aquesta mateixa línia, els canvis tecnològics i socials dels últims anys han provocat que moltes de les activitats plantejades dins del servei didàctic quedin desfasades o obsoletes a gust dels seus usuaris. És per això que es planteja fer un *benchmàrquing*, un mètode d'observació i comparació de les millors idees relacionades amb l'ús del patrimoni documental dins el servei didàctic de diferents arxius nacionals del món. Aquesta observació ens aportarà un llistat de les millors idees dutes a terme fins al moment, les quals ens serviran com a punt de partida per a millorar els serveis didàctics dels arxius de Catalunya.

PARAULES CLAU

Arxius Nacionals, Benchmàrquing, Educació, Patrimoni documental, Serveis didàctics

INTRODUCCIÓ: PERSPECTIVA HISTÒRICA DE LA DIDÀCTICA AMB FONTS D'ARXIU

En els últims deu anys hi ha hagut un canvi positiu en la concepció dels arxius. Si abans els arxius eren concebuts com centres d'ús intern i de difícil accés, avui dia han adquirit una nova percepció per a la societat. L'arxiu és ara un indret accessible i útil per a qualsevol persona i un recurs capaç de desenvolupar activitats que li permetin participar activament en la difusió del coneixement, sobretot en aquells aspectes relacionats amb la recuperació del patrimoni cultural. Els inicis d'aquest canvi es remunten a l'any 1985, moment en què es va aprovar la primera llei d'arxius i la situació dels arxius catalans va experimentar un canvi. Pilar Reverté (2004) presenta aquests canvis com un plantejament de noves formes de planificació dels serveis que ofereixen i, en conseqüència, noves funcions bàsiques que els arxius han d'exercir. Els serveis didàctics són un clar exemple d'aquesta evolució, els quals han contribuït a remodelar visions antigues i obsoletes. Malgrat la seva poca visibilitat han fet una funció múltiple: per un costat, han potenciat l'aplicació de la didàctica amb fonts d'arxiu, per l'altre han esdevingut l'eina capaç de promoure el coneixement i el respecte cap al patrimoni i, al mateix temps, han estat l'empenta que ha ajudat a millorar l'ensenyament de la història i despertar l'interès pel patrimoni cultural a la societat. No obstant això, veiem que existeix una preocupació per millorar la funció cultural i educativa dels arxius. Ramon Alberch (2004) ens parla «d'una feble connexió entre el món educatiu i l'arxivístic» i Gemma Tribó (1997) es recolza «d'experiències poc estables» i d'una «precarietat en la relació Arxiu-Escola».

Avui dia, i d'acord amb aquesta definició, no podem obviar que molts problemes del passat encara persisteixen en el present i la necessitat de crear un servei didàctic a l'alçada de les necessitats i expectatives dels usuaris és tot un repte. Encara disposem de condicions poc adequades i recursos obsolets respecte a l'oferta de serveis didàctics que s'observa en altres països del món.

MARC TEÒRIC I OBJECTIUS DE L'ESTUDI

Així doncs, són molts autors els que han coincidit afirmant durant dècades que les possibilitats d'explotació cultural dels recursos informatius que contenen els arxius són immenses i essencials en l'educació i la cultura d'una regió. Els documents d'arxiu són una font infinita d'informació que pot ser treballada i estudiada de maneres molt diferents. Tal és així que, quan observem les diferents propostes d'activitats didàctiques que proposen diferents arxius del món, no en trobem cap d'igual. El patrimoni documental, ja sigui a través del seu suport com del contingut informatiu que aporta, reflecteix la diversitat dels pobles, les cultures i els idiomes, passant a ser part del patrimoni de la humanitat. Maria Calzada (2009) explica que el treball amb fonts d'arxiu és una eina important i imprescindible per a millorar la didàctica de la història, i que, per tant, tots els elements de la història poden ser treballats amb les fonts primàries. Així doncs, l'ús de les fonts primàries és un recurs que ofereix nombroses oportunitats per a atraure i captivar l'interès dels alumnes cap a l'aprenentatge de la història.

En aquest article es vol realitzar un llistat de les cinc tendències més potents i innovadores observades en arxius nacionals de diferents parts del món, els quals han dut a terme en els últims anys propostes d'activitats sorprenents relacionades amb l'ús del patrimoni cultural del seu territori a partir d'eines tecnològiques que avui dia tenim al nostre abast. Aquestes idees han permès crear mètodes i tècniques per aprofitar millor el patrimoni dins l'entorn d'un arxiu i, al mateix temps, augmentar l'ús d'aquest servei a partir d'una estratègia de difusió eficaç. Cal destacar que qualsevol idea sempre pot servir de base per a una altra, i és per aquest motiu que realitzar un *benchmarking* a nivell arxivístic -tal i com fan les empreses amb els seus productes- ha esdevingut el mètode que ha permès recollir les propostes més eficients i anotar les estratègies més factibles que ens permetran prosperar en eficàcia.

Actualment, observem arxius que necessiten créixer davant les demandes d'una societat canviant, per tant, la intenció d'aquest article és fer un recull de bones pràctiques amb les idees estratègiques més innovadores en relació a l'ús del patrimoni documental per al món educatiu.

METODOLOGIA

En aquest article s'analitzen i es comparen diferents serveis i activitats educatives realitzades per arxius internacionals que recullen i elaboren informació relacionada amb la memòria històrica del seu país per oferir-la a la població escolar. Per tal de poder dur a terme aquest anàlisi s'ha realitzat un estudi comparatiu que recull cadascuna de les accions que es porten

a terme als centres escollits com a exemple. La tria d'aquests centres ha vingut condicionada per dos criteris d'importància: primer de tot, s'ha tingut en compte la informació que oferien les pàgines web institucionals i si aquestes eren capaces de mostrar el contingut necessari per desenvolupar aquesta part de l'article. En molts casos s'ha pogut percebre centres amb documentació excel·lents però amb un web poc amigable i comunicatiu, fet que hem solucionat posant-nos en contacte per correu electrònic i demanant informació. Tot seguit, s'han valorat altres fonts d'informació adients que permetessin indagar encara més en la recerca i coneixement dels projectes que duen a terme cada centre. Aquesta informació ha estat recollida de memòries internes, fullets informatius, blocs i xarxes socials.

A través d'aquesta comparativa s'ha pogut veure que les propostes d'activitats que ofereixen altres serveis didàctics de fora d'Espanya són molt diferents a la gran majoria d'activitats que ens plantejem nosaltres. Això ha permès complir l'objectiu de l'article, que consistia en trobar propostes d'activitats i arxius diferents, que permetessin donar idees i oferir una millora per a la difusió i comunicació del patrimoni cultural del nostre territori.

TOP 10: ELS MILLORS SERVEIS DIDÀCTICS EN DEU ARXIVS NACIONALS DEL MÓN

1. Archives Nationales du France

Segons Ramon Alberch (2001) la posada en marxa del servei educatiu dins els arxius nacionals europeus s'inicià l'any 1950, a França. Dorel-Ferré (2002) també esmenta la existència d'una infraestructura pionera i moderna de Serveis Educatius a França des de mitjans del segle XX, i sense anar més lluny, René-Bazin (1978) ens relata la història dels serveis educatius a França com un dels programes més homogenis, planificats i coherents desenvolupats en el sistema educatiu francès. Cal destacar que el model francès ha estat un referent europeu durant moltes dècades, i molts arxius han iniciat els seus projectes de servei educatiu a partir del seu enfocament. Tal és així que l'any 1953, un simposi d'arxivistes i professors de Bèlgica va expressar el seu entusiasme pel projecte francès (Franz, 1990). Malgrat que els arxivistes d'aquell moment tenien una mentalitat molt tradicional, van apostar per continuar amb aquest exemple, i l'any 1961 va iniciar-se a Brussel·les un model de servei semblant que va acabar tancant-se el 1990.

Les Archives Nationales ofereixen exposicions, visites guiades, conferències i tallers, així com altres activitats innovadores i transdisciplinàries, com animacions i exposicions virtuals, **rutes i itineraris per la ciutat**. Aquesta darrera activitat és realitzada a l'exterior de l'arxiu per tal de conèixer, a través de rutes guiades, quins eren els carrers principals de la ciutat, els edificis de l'època que encara es conserven i les peculiaritats arquitectòniques o escultòriques que estan relacionades amb la temàtica d'estudi. D'altra banda, també es realitzen tallers sobre sigil·lografia, heràldica, transcripció paleogràfica i cal·ligrafia. Aquestes activitats intenten combinar diferents disciplines, de manera que hi veiem present les arts visuals, la fotografia, la història, l'educació cívica i la ensenyança de les TIC.

També s'ha de dir que, l'ANF és una comunitat d'Arxius Nacionals francesos (Fontainebleau, Paris i Pierrefitte-Sur-Seine) que treballen de manera col·laborativa, sumant les bones pràctiques de cadascun i aprofitar sinergies, amb la finalitat de mostrar un conjunt de serveis i d'activitats més amplis. Possiblement, aquesta falta de treball col·laboratiu amb altres institucions culturals és una primera aposta per començar a predefinir un servei didàctic de qualitat als nostres arxius.

2. The National Archives

D'altra banda, no podem oblidar l'Arxiu Nacional del Regne Unit, que és un altre model d'Arxiu Nacional referent a nivell europeu i un dels més avançats en la relació arxiu-educació. Segons Cruces i Melero (1991) els primers intents d'apropar l'educació als arxius s'inicien a principis de 1870, però no es consoliden fins als anys 70 i 80 del Segle XX. La seva proposta de servei educatiu és sòlida i metòdica, i compta amb una quantitat de recursos excel·lents. Un bon exemple són els **jocs educatius virtuals** sobre fets històrics locals o internacionals, que permeten conèixer la història jugant. Aquest recurs permet enriquir l'oferta d'activitats del servei i posar-se a l'alçada de les expectatives dels usuaris, a partir d'una interfície intuïtiva i molt visual, per tal que els usuaris del servei puguin desenvolupar les activitats de forma autònoma.

3. National Archives of Scotland

A cavall entre aquests dos arxius hem de mencionar la proposta de servei didàctic de l'Arxiu Nacional d'Escòcia. A Escòcia, existeix un sentiment molt profund de recuperació de la identitat cultural i del patrimoni nacional. Això, ha ocasionat un afany en crear infraestructures culturals, finançades des del govern, per potenciar els serveis de difusió cultural que integren diferents organitzacions culturals nacionals d'Escòcia. Cal destacar la innovadora plataforma web **Heritage Education Forum (HEF)** que vincula les diferents organitzacions culturals (Biblioteques, arxius, museus, etc) creant una xarxa cultural única per a l'aprenentatge escolar basat amb el patrimoni històric escocès. La unió de tots aquests òrgans permet tenir a l'abast en un sol *clic* una complexa gamma de productes al servei de la comunitat escolar que enforteix i facilita encara més l'entramat didàctic del país. Aquest arxiu també disposa d'una web adreçada a donar suport a alumnes i professors anomenada **SAfS** (Scottish Archive for schools) que ofereix recursos per donar suport a l'ensenyament de la història d'Escòcia i als estudis socials, a través de tallers, sessions de conferències web i recursos en línia. Aquest servei és el que ha ajudat a promocionar i ascendir la cultura escocesa a la societat. El SAfS ha estat la punta de llança que ha permès enfortir el sistema educatiu, conjuntament amb l'esforç de digitalització de la documentació, la qual ha permès l'accés i estudi dels fons d'arxius. Aquest model d'arxiu ha seguit les passes d'alguns arxius canadencs i australians, fet que ha esdevingut un instrument òptim per vincular l'arxiu amb el sistema educatiu.

4. The Skolt Sámi Archives

L'Arxiu Nacional de Finlàndia (The Skolt Sámi Archives) es troba tot just en els seus inicis de desenvolupament dels serveis educatius. Actualment, disposen d'alguns projectes en marxa per tal de millorar l'ús educatiu dels arxius de Finlàndia a través del patrimoni cultural, i una de les idees més interessants té a veure amb la proposta de difusió del servei. Aquest arxiu ha optat per donar a conèixer el seu servei educatiu a través d'un programa de televisió local. Aquesta idea és un **exemple de difusió excel·lent** que cal recopilar, així com la idea de vincular-se amb altres institucions similars, com són *The Ajtte Museum* de Suècia i alguns arxius de Rússia. Amb això veiem com el treball cooperatiu es essencial per reduir despeses i esforços .

5. Rigsarkivet Denmark

Un altre recurs molt interessant és el que ofereix l'Arxiu Nacional de Dinamarca (Rigsarkivet Denmark) que a partir d'un **mapa cronològic interactiu** distribuït en períodes i atribuït a cada moment històric una imatge, permet definir de forma molt visual els diferents fets històrics transcorreguts en cada època. Aquesta tipologia de recurs permet aprofundir molt més en l'estudi de la història i sobretot, de manera més amena. Oferir recursos virtuals elaborats i següents és l'única manera de donar continuïtat al servei.

6. National Archives and Records Administration - NARA

A l'altra banda de l'oceà trobem els serveis didàctics del NARA. Segons el Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (2014), Sigmon y William Ramsey van publicar per primer cop l'any 1967 *el terme Learning-Service*, al *Southern Regional Education Board*, com un *exemple de tasca per al creixement educatiu*. Dos anys més tard, l'Oficina d'Oportunitats Econòmiques va establir el *Programa Nacional de Voluntariat Estudiantil*, que poc després es va convertir en el *Centre Nacional d'Aprenentatge-Servei*. Durant anys, tota la comunitat escolar ha treballat conjuntament per transformar el model d'ensenyament tradicional induït per barreres polítiques i institucionals que impedièen l'adquisició de coneixements fora de l'àmbit escolar. El NARA centra el seu màxim esforç a proporcionar eines per a ensenyar l'arxiu del país a tota la població, de manera que tothom pot descobrir, utilitzar i aprendre amb el patrimoni cultural del país. És evident que la població escolar és la que més utilitza aquest servei, i per tant, la major part de les activitats van enfocades a alumnes i a professors. En aquest sentit, es fa difusió dels seus productes a *Youtube*, per garantir la màxima audiència possible. Altrament, també presenten eines d'aprenentatge molt interessants. Una d'elles és la **plataforma DOCSTEACH**, que inclou un cercador de descripcions i imatges al detall de diferents fets històrics i permet la creació d'activitats i construcció de diagrames (mapes, gràfics, seqüències, etc) per a l'estudi de la història. També cal fer menció del recurs *Historypin*, un mapa interactiu creat amb la tecnologia de *Google Maps* que conté imatges incrustades sobre diferents fets històrics d'interès estatal.

7. Bibliothèque et Archives nationales du Québec (BAnQ)

Un altre exemple ben conegut i similar al model francès el trobem a la província del Quebec (Canadà) que des de l'any 2000 es planteja un enfocament curricular per competències disciplinars, on l'alumne construeix la seva visió del món a partir d'una ensenyança de les ciències socials basada en l'educació ciutadana. És a dir, els nens desenvolupen un pensament crític a través de diferents fonts –primàries i secundaries– que li ajuden a veure com el passat afecta el present (Éthier; Lefrançois, 2010 p.39). Aquest model d'ensenyament ha donat lloc a un programa de formació molt extens on les diferents institucions culturals del país (museus, arxius, biblioteques, etc) hi participen de forma activa, garantint una funció social, però també educativa dins l'ensenyança a l'escola. A Quebec, Biblioteca i Arxiu treballen de forma híbrida, fet que permet que ambdues institucions posin fil a l'agulla en aspectes educatius que cal treballar i, a l'hora, siguin l'instrument de socialització i els creadors de recursos per a l'ensenyança dins l'esfera escolar i també de la vida quotidiana. Veiem, doncs, com la idea d'un **treball cooperatiu o en xarxa** amb altres entitats culturals es repeteix entre les propostes de bones practiques dels diferents arxius que s'esmenten.

8. National Archives of Australia

Un cas més tecnològic l'observem a l'Arxiu Nacional d'Austràlia, que presenta una sèrie de propostes innovadores i potents tecnològicament. Si observem el lema de l'arxiu *Your story, our history* ja es percep la missió de recuperar la memòria històrica de la nació. Un dels programes més valorats és l'eina **Faces of Australia**, una galeria fotogràfica per ajudar a identificar persones, llocs geogràfics i dates amb la finalitat de reconstruir la història entre tots. Aquesta proposta es troba dins el marc de les activitats del servei didàctic, ja que es considera que els professors poden implicar-se i motivar als seus alumnes a participar en el projecte. **Australianscreen** és la segona proposta a destacar, una galeria de vídeos sobre fets històrics d'alt contingut educatiu, amb inclusions de notes i descripcions fetes pels docents. Altrament, una idea molt bona que han realitzat dins aquest servei didàctic és el recurs virtual **SplashABC**. Aquest, és un espai dedicat al públic infantil i juvenil on es pot cercar, guardar i compartir els recursos que ofereix l'arxiu, així com jugar a jocs educatius virtuals relacionats amb la història. La interfície de cerca es intuïtiva i molt visual, per tal que els alumnes puguin desenvolupar la cerca de documents de forma autònoma.

9. The National Archives of Hong Kong

El mètode d'incloure els **jocs educatius virtuals** dins el programa de servei didàctic de l'arxiu també el podem veure a l'*Educational Resource Portal* de l'Arxiu Nacional de Hong Kong. Aquest recurs és un dels més utilitzats i més apreciats dins del seu programa d'activitats del servei didàctic. Altrament, al web institucional de l'Arxiu trobem una **galeria de recursos** que recullen els 10 temes d'estudi més destacats a l'escola (Comerç i indústria, lleis i ordre públic, desastres i accidents històrics més importants, etc) i ofereix un resum esquemàtic per facilitar-ne l'estudi. En aquest cas, veiem com escola i arxiu han format un lligam excel·lent

per tal de sumar idees i reduir despeses, de manera que treballen conjuntament per ampliar cada bloc temàtic.

10. National Archives of Korea (NAK)

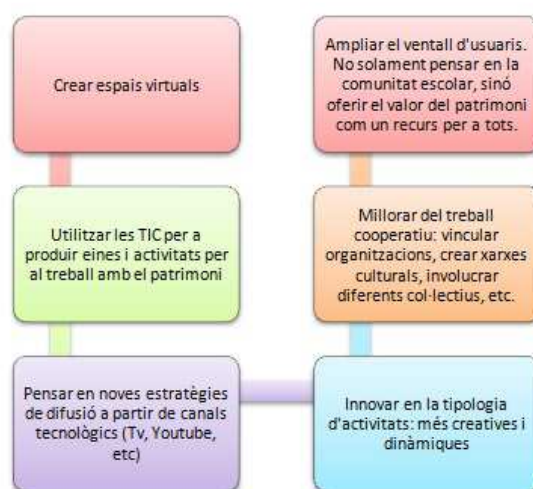
Segons l'estudi de Kwag Jeong (2014) sobre el nou repte dels arxius de Corea, l'Arxiu Nacional de Corea (NAK) no va començar a tenir una visió més centrada en l'usuari fins l'any 2006, moment en el qual va iniciar-se en impulsar continguts educatius pedagògics per a les escoles. A diferència de la resta d'arxius esmentats, aquest és el que presenta una evolució més tardana. No obstant això, la rapidesa en assolir els objectius marcats és envejable, i els resultats impecables. L'any 2006, els arxivers van analitzar el pla d'estudis del moment i van dissenyar un llibre de text que atenia les necessitats dels estudiants a partir dels materials d'arxiu. Aquest llibre, però, no va trobar l'ús real a les escoles. L'any 2014, el NAK va fer un nou intent per superar les deficiències del seu servei educatiu anterior, i va determinar que el problema global dels estudiants era la falta de comprensió del temes d'estudi, i en efecte, la falta de lectura en els joves. En aquest sentit, el NAK es va embarcar en un nou projecte que tenia per objectiu oferir els continguts de l'arxiu en un format més accessible i entenedor per a l'estudiant. Així doncs, es van contractar experts externs per a la producció de **documentals històrics amb explicacions narrades**, els quals van permetre que els alumnes comprenguessin els fets històrics amb més facilitat i comoditat. Aquests vídeos van dissoldre les barreres de l'avorriment i la dificultat que hi havia entre els usuaris i l'arxiu, també van permetre fer difusió del fons, i el que és més interessant, preservar infinitat de materials en format digital. Aquesta iniciativa és una mostra del canvi de paradigma en els rols i funcions que molts arxius han d'intentar assolir avui dia, i per aquest motiu creiem que ha de quedar recollida en aquest apartat de bones pràctiques.

Per acabar, no podem deixar de banda tots aquests petits projectes o noves propostes didàctiques que neixen amb una intenció d'incorporar el concepte de valor i protecció pel patrimoni cultural a la societat. Aquest assoliment permet obtenir una acceptació més general de la missió educativa dels arxius i, d'altra banda, enfortir els programes curriculars de molts països. Un exemple prou significatiu que resumeix aquesta intencionalitat es veu reflectida en alguns països emergents, on comencen a evidenciar-se algunes propostes d'educació a partir del patrimoni cultural. A l'Arxiu Nacional d'Sri Lanka, per exemple, es coopera amb les autoritats educatives per tal de desenvolupar una participació més activa dels arxivers en l'ensenyança i crear un model de servei didàctic el més útil possible per a les necessitats educatives del país. A Colòmbia, són sorprenents els projectes educatius basats amb el patrimoni nacional i la quantitat d'escoles que hi participen. Les seves propostes d'activitats per al coneixement del patrimoni són dinàmiques, a partir de l'aprenentatge basat amb el joc i l'obtenció de premis i medalles. A Veneçuela, també veiem un servei didàctic similar, amb projectes de recuperació del patrimoni que involucren als joves estudiants universitaris i de secundària.

SÍNTESI DE TENDÈNCIES

1. Algunes arxius han optat per ampliar el ventall d'usuaris i adreçar les seves activitats relacionades amb el patrimoni cultural a altres col·lectius, com les famílies o la gent gran.
2. Una de les tendències més innovadores és crear espais virtuals on dur a terme les activitats sobre patrimoni. Aquesta és una manera de transformar i millorar el servei, fent-lo més accessible, dinàmic i amè.
3. També es detecta un major repertori d'activitats de caire més dinàmic i no tan estàtiques com les dels últims anys. Aquestes aporten innovació al servei i ajuden a incrementar l'interès pel valor patrimonial.
4. Tanmateix, utilitzar eines tecnològiques per difondre els continguts que s'ofereixen és imprescindible per donar a conèixer el servei. Cal, però, escollir les més utilitzades en aquest moment i en el nostre context social, i prescindir d'altres formes de comunicació més tradicionals.
5. Creix el nombre d'institucions que tenen com a objectiu el treball en equip, per tal de reduir esforços i sumar idees.

Figura 1. Diagrama d'idees per a la difusió i coneixement del patrimoni cultural als arxius. Font pròpia

Una hipòtesi que ens planteja una pregunta

La tecnologia s'ha convertit en l'eina necessària per a crear activitats i recursos didàctics amb fonts d'arxiu, la qual ha permès donar a conèixer d'una manera més fàcil i amena el patrimoni cultural a la societat. No obstant això, els serveis didàctics han estat considerats instruments per a la comunitat educativa, però encara es mostren moltes llacunes sobre com crear un bon servei didàctic per a la societat en general que permeti promoure el coneixement i el valor cap al patrimoni. Aquest plantejament ens condueix a pensar de quina manera podríem elaborar materials que convidin a les famílies a visitar el patrimoni cultural que recull l'arxiu, tal i com ho fan visitant un museu o un centre cultural. Aquesta pregunta podria desencadenar diferents respostes que ajudarien a trobar la peça clau per

apropar l'arxiu a una part important de la societat, despertar-ne l'interès per al patrimoni i esdevenir futurs usuaris d'arxius.

CONCLUSIONS

A fora d'Espanya les coses han transcorregut de manera ben diferent, tal i com podem veure en el llistat TOP 10 dels millors serveis didàctics en diferents Arxius Nacionals. Són molts autors els que afirmen que les activitats pedagògiques dins dels arxius europeus van ser impulsades molt abans que a Espanya es conegués el terme i, fins i tot, la funció. En primer lloc, sabem que aquells països més avançats en educació són els que han influït més en el treball amb documents d'arxiu, i en conseqüència, són els que constitueixen models interessants a imitar, ja que un aspecte important a tenir en compte a l'hora de valorar els serveis didàctics de cada arxiu és entendre el model educatiu que hi ha al darrere. Malgrat les semblances que puguin evidenciar-se en algun dels models d'arxiu seleccionats en aquest article, es pot observar que segons el sistema educatiu que planteja cada país es veurà influenciat un model de servei didàctic amb unes característiques pròpies a aquell sistema.

Altrament, hem pogut observar que no tots els serveis didàctics persegueixen els mateixos objectius, i per tant, les activitats de difusió del patrimoni cultural de cada país tenen característiques diferents. Seguidament, la diferència entre cada entorn social i/o econòmic també fa que existeixi una desigualtat remarcable en cadascuna de les activitats. Així mateix, la tradició arxivística i/o pedagògica que té cada arxiu, així com la visió del que pot ser valorat com a patrimoni per a cada institució també influeix en la manera de crear aquestes activitats.

L'anàlisi d'aquesta recerca ens confirma que la majoria d'arxius que ofereixen activitats per donar a conèixer el patrimoni cultural d'una nació és a través d'un servei didàctic. Gran part dels arxius coincideixen que el col·lectiu més sensible a aquest servei és la comunitat escolar, però molt pocs arxius presenten al seu web un recurs didàctic adreçat a altres col·lectius, com poden ser les persones grans, les famílies o altres usuaris que poden arribar a sentir interès per al patrimoni cultural.

L'Arxiu Nacional d'Austràlia és un exemple d'arxiu pioner que ofereix un recurs didàctic que té per finalitat reconstruir la història entre tots i, on clarament, s'hi veu involucrada tota la societat australiana. Altrament, existeix una tendència creixent de l'usuari virtual, fet que es veu cada cop més reflectit en les preferències i demandes dels usuaris en realitzar activitats didàctiques sobre patrimoni a través d'espais virtuals. Hem vist que els arxius que ofereixen jocs educatius virtuals, com és el cas de Nova Zelanda, Corea, Hong Kong, Luxemburg i Regne Unit, o aquells que compten amb mapes cronològics interactius, com l'Arxiu Nacional de França i l'Arxiu Nacional de Dinamarca, són els reben un major ús i satisfacció del servei.

Així mateix, són moltes les activitats que s'ofereixen dins un servei didàctic, però una coincidència observada en tots els arxius en general és la gran quantitat d'activitats estàtiques, és a dir: conferències, cursos, projeccions audiovisuals, visites guiades, etc,

Aquestes són activitats poc interessants i/o vistoses per a determinats col·lectius d'usuari d'avui dia, és per això que, un aspecte singular observat en determinats arxius són les activitats dinàmiques, o dit d'una altra manera, aquelles activitats presencials (jocs, gimcanes, recorreguts temàtics, *workshops* a l'aire lliure, etc) que aporten distracció i sovint requereixen de moviment i d'un espai obert o ampli per tal de poder realitzar-les. Aquestes no les presenten tots els arxius, però sí que hem pogut observar que aquells arxius que les realitzen són els que reben una valoració molt positiva del servei.

Una darrera coincidència observada en tots els arxius és la manera en que fan difusió. La gran majoria comparteixen la idea de fer-la a partir dels mitjans virtuals que els usuaris utilitzen avui dia. Per exemple, hem vist arxius que utilitzen les xarxes socials per difondre novetats, com el NARA o l'Arxiu Nacional de Veneçuela. També n'hi ha que utilitzen el seu canal de *Youtube* per penjar curtmetratges publicitaris, com l'Arxiu Nacional de Corea, i d'altres que difonen per la televisió local o la ràdio, com l'Arxiu Nacional de Finlàndia. Fins i tot algun arxiu nacional, com el d'Escòcia, ha creat una plataforma virtual on s'exposen les novetats i les activitats de cada mes. Sigui quina sigui la idea, tots coincideixen en que cal transmetre-la per la xarxa.

REPTES DE FUTUR

Els reptes de futur els podem descriure en una breu pinzellada. La tecnologia s'ha convertit en l'eina necessària per a fer possible activitats més lúdiques i que causin un major interès per l'usuari. L'arxiu ha de pensar en realitzar activitats relacionades amb el patrimoni cultural, però sempre tenint en compte la creativitat i la innovació, així com el treball en equip entre diferents institucions i persones que poden fer possible la construcció d'un entramat educatiu que doni a conèixer el patrimoni cultural. Així doncs, la col·laboració entre diferents agents culturals, els acords i els convenis són peces clau per als processos d'aprofitament de la documentació d'arxiu.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ALBERCH, Ramon. «Archivos, Memoria y conocimiento». A: ALBERCH, Ramon; BOIX, Lurdes; NAVARRO, Natàlia; VELA, Susana. *Archivos y cultura. Manual de dinamización*. Gijón: Trea, p.13-26.

ALBERCH, Ramón (2004). «Ampliación del uso social de los archivos: estrategias y perspectivas», Seminario Internacional de Archivos de Tradição Ibérica, Rio de Janeiro, Abril 2004, 14 p.

CALZADA Olivella, Maria (2009). *Les fonts primàries a l'ensenyament. Les relacions entre el món escolar i l'arxiu. Visió general de Catalunya. El cas de Sant Feliu de Guíxols*. (Tesi doctoral) Universitat de Barcelona.

CRUCES Blanco, Esther; MELERO Casado, Ana. «Los archivos y los programas pedagógicos». *Boletín de ANABAD*. Madrid, 1991, núm. 2, vol. 41, p. 33-51.

DOREL-FERRE, G. «Els serveis educatius a França: funcionament i perspectives». Ponència a les Primeres Jornades Ensenyament-Arxius. 5,6 i 7 de setembre de 2002, Barcelona: ICE Universitat de Barcelona.

ÉTHIER, Marc-André; LEFRANÇOIS, David. «Los problemas de la investigación cualitativa en Didáctica de las Ciencias Sociales. Algunos ejemplos relacionados con el aprendizaje y la enseñanza de la historia en Quebec». A: ÁVILA Ruíz, Rosa María (coord.), *Metodología de investigación en Didáctica de las Ciencias Sociales*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», 2010, p. 29-45.

FRANZ, Eckhart G. «Archives and education». En: WALNE, Peter. *Selected guidelines for the management of records and archives: a RAMP reader*. (Ch 22). Paris: UNESCO, 1990.

Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey. Mèxic, 2014. Disponible a: <http://sitios.itesm.mx/va/diie/tecnicasdidacticas/6.htm>

KWAG, jeong (2014). «A new challenge for archives. Case study on the development of educational videos in korea using archives». Arxius i Industries Culturals, Girona, Espanya. Disponible a: <http://www.girona.cat/web/ica2014/ponents/textos/id91.pdf>

RENÉ-BAZIN, Paule. «La Mission des Archives nationales auprès des ministères de l'Éducation et des Universités». *Histoire de l'éducation*, núm. 1. Paris, 1978, num 1, vol. 1, p. 49-55.

REVERTÉ Vidal, Pilar. «Patrimoni documental, patrimoni de tots: una reflexió per la creació d'una xarxa de serveis didàctics en arxius». *Lligall Revista catalana d'arxivística*, núm. 22, 2004, p. 123-159.

TRIBÓ TRAVERIA, Gemma. «Arxius i didàctica de la historia al Baix Llobregat». Materials del Baix Llobregat, 1997, núm. 3, p.159-165.

La Font del Pedró. Un exemple d'estudi del patrimoni a través d'una fotografia d'arxiu

Pilar Reverté Vidal

Servei d'Innovació i Formació de l'Educació Infantil i Primària / de l'Educació Secundària.
Departament d'Ensenyament

Servei Didàctic. Arxiu Nacional de Catalunya

preverte@gencat.cat

RESUM

Es presenta una proposta didàctica realitzada pel servei didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya, com un exemple metodològic útil per treballar un element patrimonial i es descriuen les raons pedagògiques que n'han guiat el disseny.

La proposta es basa en l'aplicació d'una fitxa de treball que guia el procés d'interrogació d'un document fotogràfic i facilita el plantejament de noves preguntes i l'obertura de diferents línies d'anàlisi i de recerca, posant així en evidència el patrimoni com expressió d'una societat i, per tant, com un instrument que ens facilita la comprensió de la seva història.

L'element patrimonial que es tracta és la font de Santa Eulàlia, ubicada a la Plaça del Pedró de Barcelona

PARAULES CLAU

Patrimoni cultural, fonts públiques, font del Pedró, font de Santa Eulàlia, anàlisi d'imatges, interrogació de fonts

INTRODUCCIÓ

Els elements patrimonials, són present als nostre voltant, formen part de les nostres vides, sovint sense que gairebé no ens adonem de la seva presència i de la seva rellevància. En tant que manifestacions culturals escollides per la comunitat com a elements representatius de la pròpia cultura i dels seus valors, exerceixen un rol de reconeixement del passat alhora que de definició del present i de projecció cap al futur.

Des d'aquest punt de vista doncs, el patrimoni és un objecte d'estudi fonamental per aprofundir en el coneixement de la història del nostre país i en la comprensió de la nostra cultura i societat contemporània. Emprat com a recurs educatiu, reuneix per tant un conjunt de qualitats molt apreciables per l'ensenyament de la història i ens facilita el desenvolupament d'un procés d'ensenyament i aprenentatge altament competencial:

- El patrimoni cultural, per definició, és proper a l'alumne i permet generar situacions d'empatia.
- En tant que element cultural és objecte del canvi i, per tant, permet analitzar els processos de canvi i continuïtat.
- En estar relacionat amb el seu entorn, permet realitzar aprenentatges significatius.
- Necessàriament, per a la seva comprensió, demana un estudi interdisciplinari i, per tant, la integració de coneixements.

- Afavoreix l'aprenentatge basat en projectes/problemes i l'assoliment de competències.
- La seva historicitat facilita l'assoliment d'habilitats relacionades amb l'anàlisi i el pensament crític.
- Permet aprofundir en el procés de definició del propi patrimoni i de construcció del discurs històric.

Per obtenir però, aquests beneficis, és precís que el seu estudi sigui basat en la contrastació de la informació que ens aporten diferents fonts, entre les quals hi juguen un rol fonamental els documents d'arxiu³⁴.

A continuació presentem una proposta didàctica elaborada des del servei didàctic de l'Arxiu Nacional de Catalunya, com un exemple metodològic útil per treballar un element patrimonial i es descriuen les raons pedagògiques que han guiat el seu disseny.

DESENVOLUPAMENT

La proposta es basa en l'aplicació d'una fitxa de treball senzilla per guiar el procés d'interrogació d'un document fotogràfic que, en aquest cas, s'aplica a un element patrimonial i que pot ser una bona manera d'iniciar un projecte ampli atès que, com es veurà tot seguit, dóna lloc un conjunt d'interrogants que obren diferents línies d'anàlisi i de recerca.

L'activitat es desenvolupa en dues hores i s'adreça als nois i noies que estan cursant el quart curs de l'ESO tot i que, com veurem més endavant, és aplicable amb lleugeres modificacions, des dels primers nivells d'educació infantil fins als ensenyaments secundaris post obligatoris.

Per la tria de l'element patrimonial objecte d'estudi, s'han tingut en compte alguns criteris com la seva proximitat a l'alumnat, la seva facilitat d'interpretació, que hagi sofert canvis al llarg del temps i que hagi estat vertebrador d'activitats al seu voltat susceptibles d'una anàlisi històrica o social, així com també que permeti diferents nivells d'anàlisi per tal que pugui ser aplicable als alumnes de diferents edats.

S'ha partit d'un concepte ampli de patrimoni donant cabuda també a aquells elements que els alumnes identifiquin com a propis de la seva comunitat i que tinguin una simbologia que els faciliti la vinculació positiva amb el seu entorn. Per tant, no es tractarà només de promoure que els alumnes estudiïn el patrimoni en majúscules del país, sinó que cerquin en el seu entorn immediat aquells elements patrimonials que els poden ajudar a conèixer la seva comunitat, la seva història i el seu país.

L'element escollit en aquest cas ha estat una font pública, la font de Santa Eulàlia (també coneguda com la Font del Pedró) ubicada en una plaça del barri del Raval, de Barcelona.

³⁴Per tal de facilitar la utilització dels documents com a font per a l'estudi del nostre patrimoni, des de l'Arxiu Nacional de Catalunya hem dissenyat un conjunt de recursos que podreu consultar en el lloc <http://www.sdanc-recursos.blogspot.com>

Imatge 1. Font pública de la plaça del Pedró. Barcelona. 1914

Autor: Brangulí
ANC1-42-N-13490

Es tracta doncs, d'un exemple que pot ser aplicable a moltes poblacions de Catalunya que conserven fonts públiques ja que, tot i que els resultats de l'estudi evidentment seran diferents, la metodologia emprada pot ser la mateixa.

La dinàmica d'aula combina el treball en gran grup amb el que es realitza en petits grups, i la tasca del docent s'adreça bàsicament a guiar i corregir la metodologia de treball.

L'activitat es divideix en tres parts:

En la primera es lliura la fitxa de treball que conté la reproducció de la imatge sense la referència del document i es demana els alumnes que responguin les preguntes col·lectivament. És a dir que es treballa en gran grup.

Imatge 2. Anvers i revers de la fitxa de treball dels alumnes, sense referència del document

Qüestionem les fonts	
<p>Les fonts ens aporten informació, tant directa com indirectament, si sabem plantejar les preguntes correctes.</p>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Què és / Què hi passa? • Què hi ha / Què no hi ha? • Qui hi ha / Qui no hi ha ? • Qui m'ho diu? • Com m'ho diu? • Per què ? • I jo, què en penso?
	
	<p>L'anàlisi d'una font inclou:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Identificació i descripció de la font • Extracció de la informació. Interrogació de les fonts • Anàlisi i contrastació de la informació amb altres fonts • Anàlisi de la fiabilitat / Verificació del grau de veracitat • Elaboració de conclusions

En l'anvers de la fitxa es presenta la imatge del document, acompanyada de les preguntes que n'orientaran l'observació.

En el revers, es mostra un esquema de les diferents tasques de què consta l'anàlisi d'una font històrica, naturalment adaptades al nivell de l'alumnat, a manera de recordatori. Dins d'aquest esquema es marca de color vermell la part del procés que es desenvolupa en aquesta activitat per tal que l'alumne tingui present, d'una banda, la visió global del procés que implica l'anàlisi de la font i, de l'altra, el lloc que ocupa l'activitat dins d'aquest procés.

L'objectiu d'aquesta part, és que identifiquin algunes de les principals qüestions que han de posar al document i, d'altra banda, que se n'adonin que, en no disposar de la referència del document no poden anar més enllà de les hipòtesis que es formulen com a resposta a la primera pregunta (què és/què hi passa?) i tampoc tenen gaires elements per justificar la fiabilitat de la font. Així mateix, es reforcen els procediments per l'elaboració d'una hipòtesi i d'un text explicatiu.

En aquest punt, el docent pot anar incidint en el significat de les preguntes així com en la formulació de noves preguntes que permetin despertar l'interès de l'alumnat, però sense donar-ne les respostes: En general, podem afirmar que la fotografia és objectiva? Reflecteix la realitat? És un document fiable? Podem donar la informació que ens presenta com a verídica?

És important fer la reflexió que en l'anàlisi és vital adonar-se'n tant d'allò que hi apareix com d'allò que no hi apareix i podríem esperar que hi fos.

A partir de les respostes dels alumnes es va guiant la reflexió seguint sempre amb noves preguntes per tal que se n'adonin que és tant fiable, verídica i objectiva -o els seus contraris- com ho pugui ser qualsevol altre document i, per tant, cal identificar els elements que ens poden permetre deduir aquestes qualitats. La imatge pot reflectir només una part de l'escena real, pot estar preparada, o retocada després de presa, o simplement podria correspondre a un moment diferent del què representa, per exemple la filmació d'una pel·lícula d'època.

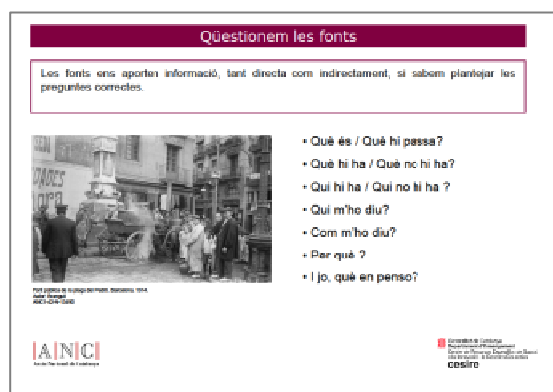
Per respondre la pregunta *Què és, què hi passa?* Es demana una breu descripció de la informació que presenta el document. Amb aquesta finalitat, es proposa que es redacti una hipòtesi³⁵ sobre *què és i què hi passa* i que se n'avancin els arguments explicatius.

Es tracta doncs, que l'alumne anticipi, a partir d'una primera observació, la informació que ens aporta el document.

Tot seguit, se'ls lliura la mateixa fitxa amb la referència de la fotografia i se'ls demana que revisin la resposta a les preguntes anteriors, ara organitzats en petits grups.

³⁵Es recorda, si cal, què és i com es construeix una hipòtesi.

Imatge 3. Fitxa de treball amb la referència del document

Els alumnes se n'adonen que amb la nova fitxa poden avançar una mica més en la resposta a les preguntes o que, si més no, tenen pistes per iniciar la cerca de la informació que els permetrà donar-hi resposta.

El docent pot incidir, en aquest punt, en la importància de treballar amb fonts de les quals coneguem la referència que ens permetrà identificar (tema i data) i contextualitzar el

document (dins d'un conjunt documental i una època), així com l'autoria, informació cabdal per entendre la informació que ens aporta, alhora que ens facilita elements per avaluar la fiabilitat del documents. Cada grup, per tant, pot formular hipòtesis de treball diferents.

S'inicia la segona part de l'activitat lliurant a cadascun dels grups un seguit de fonts. Cadascun dels grups es responsabilitza de cercar informació en una de les fonts (o grup de fonts) que se'ls facilita per tal de contrastar la seva hipòtesi i donar resposta a totes o part de les preguntes de la fitxa.

L'objectiu d'aquesta part és el d'interrogar el document, així com de reforçar els procediments per cercar i elaborar informació a partir d'una font i aprendre a treballar cooperativament.

El docent recorda que cal justificar³⁶ totes les afirmacions que es facin, ja sigui citant la font d'on s'ha extret o amb arguments suficients.

També recorda que es tracta d'un treball cooperatiu i que, per tant, cadascuna de les fonts permetrà obtenir una part de la informació però no sempre facilitarà la resposta a totes les preguntes. La resposta global es construirà al final de l'activitat, quan es posi en comú el resultat obtingut per cadascun dels grups.

Les fonts de què disposen són les següents³⁷:

- Grup 1. Aplicació ANC@ula (<http://bit.ly/1GCjyPY>); descripció del fons Brangulí (<http://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/>); reportatge actual d'imatges de la font i la plaça.
- Disposaran, per tant, d'informació del fons documental i de l'autor i podran localitzar diverses imatges de la font en diferents èpoques.

³⁶Es pot recordar les característiques del text explicatiu i, si cal, lliurar la fitxa corresponent com a document de suport (<http://bit.ly/1CnNmfg>)

³⁷Les fonts que es lliuren no seran sempre les mateixes, sinó que s'adaptaran al nivell i els interessos de l'alumnat. Seran però, sempre diverses quant a tipologies documentals i d'informació, per tal que es pugui realitzar un treball cooperatiu.

- Grup 2. Diccionari històric, atlas històric, llibre de text d'història (corresponent al seu curs)
- Podran establir el context a nivell general
- Grup 3. Premsa de l'època de la fotografia
- Els permetrà establir el context a nivell més local
- Grup 4. Plànols de la ciutat de diferents èpoques (romana, medieval, moderna i contemporània)
- Podran comprovar la ubicació de la font en relació a la ciutat, relacionar-ho amb els topònims i explicar-ne la funció
- Grup 5. Bibliografia: Un text amb la biografia de Santa Eulàlia, un llibre d'Història de l'Art de batxillerat, un text sobre les creus de terme i un llibre sobre l'escultura commemorativa a Barcelona fins al 1936)
- Podran deduir les raons del nom, la ubicació, la simbologia i la funció del monument.
- Iniciada la tasca, algunes de les qüestions fonamentals que sorgiran seran les següents:
 - **Què és / què hi passa?:**
 Quin és el centre de l'escena? És la font? És la màquina? Són les persones? Què fa aquesta màquina? Genera expectació? Per a què serveix? Per què la necessiten? Què pot estar passant per què la necessitin (context de l'època: malalties, higiene, dificultat per garantir la qualitat de l'aigua corrent, context de pobresa) com funciona?
 Per què es diu font del Pedró? Què és un Pedró? Sabem quan es va construir la font? Des de quan és important? Sempre ho ha estat de la mateixa manera? Per què es va fer? Per què en aquest lloc? Ens donen alguna pista els noms dels carrers que conflueixen a la plaça? Avui podria passar això? per què?
 - **Qui hi ha/ qui no hi ha?**
 Homes, dones, edats? Es pot deduir alguna cosa sobre les professions? El grup social, cultural...? Per què hi són/no hi són?
 I avui en dia qui s'hi mou per la plaça? Què ha canviat? Per què?
 - **Què hi ha / què no hi ha?**
 Què representa l'escultura que hi té al capdamunt? Sempre ha estat la mateixa? Per què? Que hi diu en les plaques? En quins moments s'hi han afegit/tret elements? (quins i per què), Es veu complerta la font? Quantes aixetes té? Per què?

Imatge 4. Plaça del Pedró a l'actualitat

Autora: Pilar Reverté

ANC-Arxiu de gestió

Imatge 5. Font de Santa Eulàlia a l'actualitat

Autora: Pilar Reverté

ANC-Arxiu de gestió

Objectes, mobiliari urbà, pancartes o pintades, tipus d'edificis, comerços: quina mena de barri és? I actualment? Què roman i què ha canviat? Per què s'han donat aquests canvis? En quins moments s'han donat i per què?

- **Qui m'ho diu?**

Qui és el fotògraf? Quina mena de fotos fa? Per a qui treballa? Publica les seves fotos en algun diari o altres mitjans? On podem trobar més imatges del mateix autor? I de la font? On podríem trobar més documents sobre la font?

- **Com m'ho diu?**

Sembla espontània la foto? En aquella època la tècnica fotogràfica permetia prendre imatges espontànies o calia un temps d'exposició en què les persones havien de quedar-se quietes?

Per als alumnes de nivell superior es pot introduir la reflexió relacionada amb la condició de patrimoni dels propis documents: La fotografia en sí, és també patrimoni? Per què?

Els documents de suport els permetran obtenir informació que els permetrà avançar cap a la resposta d'aquestes preguntes³⁸:

A partir d'aquesta informació, se n'adonen que la font ha canviat, no només de funció, sinó també d'ubicació, veuen que la petita església romànica del segle XII va ser durant un temps convertida, al menys en part, en una escola i que la font es va construir tot just al davant de la porta de l'església de manera que n'hagués impedit el

Imatge 6. La plaça del Pedró

³⁸ Naturalment no es podrà donar resposta a totes elles. De fet, no sempre es formularan les mateixes preguntes, ja que cada grup pot focalitzar en uns interessos diferents. El docent deixarà llibertat quant als fils a seguir tot controlant que siguin útils per donar resposta a la hipòtesi plantejada i que la metodologia emprada sigui la correcta.

pas si l'església hagués estat en funcionament en aquella època i, per tant, dedueixen que l'església ja no conservava la seva funció religiosa quan van construir la font, el 1763; també descobriran que és el primer monument commemoratiu construït a Barcelona i que la plaça deu el seu nom a un topònim que al·ludeix a la presència d'una antiga creu que, segons la tradició, assenyalava el lloc on va ser martiritzada Santa Eulàlia i de la qual només en quedava el pedró (el peu de la creu). que és també el nom d'un dels carrers que conflueixen a la plaça.

Observaran que l'escultura de la santa, sobre la font, es va malmetre durant la guerra civil i que va ser substituïda posteriorment per una altra; que la plaça va ser lloc de trobada on es ballaven sardanes als anys trenta i s'hi feien fires i mercats com el de Sant Ponç, que les façanes, el mobiliari urbà, la tipologia de comerços i fins i tot els habitants han canviat, apareixent ara un mosaic de cultures.

Totes aquestes observacions donaran peu a algunes respostes i, sobretot a noves preguntes que representaran noves línies de recerca.

Finalment, en la tercera part de l'activitat, es posa en comú la informació i s'elabora un text final, de manera conjunta. El professor anirà corregint el text, tant des del punt de vista formal (sintaxi, citació de fonts, etc.) com de la solidesa de l'argumentació.

L'objectiu que es pretén assolir en aquesta fase és el d'aprofundir en la metodologia de contrastació de la informació que ens aporten les diferents fonts i en l'elaboració de d'un text propi, a partir d'aquesta informació. Així mateix, es promou que l'alumnat introdueixi noves preguntes que permetin un major nivell d'anàlisi.

El fet que s'hagi posat èmfasi en la necessitat de citar les fonts, permet entrenar l'alumnat en aquest procediment i consolidar els valors relacionats amb el respecte intel·lectual, alhora que els fa prendre consciència de la responsabilitat de les pròpies afirmacions.

Si es tracta d'explicar què és i què hi passa, es pot anar tan lluny en la recerca com ho permeti l'edat i el nivell dels alumnes per donar resposta a aquestes preguntes i és per aquesta raó que unes preguntes aparentment tan senzilles poden donar grans resultats quan es tracta d'interrogar les fonts i faciliten l'adaptació als diferents nivells.

RESULTATS

Aquesta activitat, l'hem aplicat en els tallers que ofereix el servei didàctic de l'ANC, amb alumnes de diferents nivells educatius i amb imatges de tipologies diferents, amb molt bons resultats. Els alumnes assoleixen un conjunt d'objectius que es poden resumir en els següents:

- Desenvolupar un treball cooperatiu
- Redactar una hipòtesi i un text explicatiu
- Interrogar un document d'imatge
- Citar correctament les fonts emprades
- Orientar una recerca en base a una hipòtesi i uns objectius

- Aprofundir en els processos de canvi i continuïtat
- Descriure i explicar els processos de canvi que ha sofert la font de Santa Eulàlia
- Aprofundir en el coneixement de la història contemporània i en les formes de vida dels ciutadans de Barcelona

DISCUSSIÓ

Treballar el patrimoni amb aquesta metodologia pot ser una bona manera de desenvolupar l'aprenentatge competencial.

La fitxa de treball que s'empra en aquesta activitat és útil per iniciar l'alumnat en l'observació de documents fotogràfics en els diferents nivells educatius; des de l'educació infantil al batxillerat. Canviarà, naturalment, el nivell d'aprofundiment que cadascun d'ells podran realitzar però, en tot cas, utilitzant una imatge d'un element patrimonial que els sigui proper, tots ells podran:

1. Relacionar la imatge amb un element patrimonial del seu entorn i establir comparacions que permetin identificar elements de canvi i continuïtat
2. Reflexionar sobre la subjectivitat de la imatge
3. Consolidar el concepte de document com a font que cal qüestionar
4. La importància de treballar amb fonts de les quals en coneguem la referència
5. Els procediments implicats en la construcció d'una hipòtesi de treball i un text explicatiu

El patrimoni, entès des d'una perspectiva àmplia, és un recurs excel·lent per contextualitzar i donar significat als aprenentatges que realitzen els alumnes, i una bona manera de donar a conèixer el valor del patrimoni documental, valor fonamental que els nois i noies haurien d'assolir, no només com a possibles investigadors sinó, principalment, en tant que ciutadans

Barcelona, darrera mirada: un recurs digital de divulgació històrica i documental mitjançant cartografia antiga

Xavier Tarraubella i Mirabet

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

xtarraubella@bcn.cat

RESUM

Barcelona, darrera mirada és un recurs digital multimèdia, elaborat per l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i el Departament de Sistemes d'Informació de l'Institut de Cultura de Barcelona, que vol oferir als ciutadans un producte de divulgació documental i històrica amb valor afegit.

D'una banda, facilita la consulta i la visualització d'un conjunt de plànols confeccionats per l'arquitecte Miquel Garriga i Roca entre els anys 1858 i 1860, la suma dels quals permet una visió precisa i detallada del conjunt de la ciutat de Barcelona situat dins el perímetre de les muralles medievals que s'acabaven d'enderrocar.

D'altra banda, explica diferents aspectes de la història de Barcelona de mitjan segle XIX de manera amena i, alhora, rigorosa. Una ciutat en plena transformació, que iniciava la seva expansió urbana per tot el pla a partir del projecte d'Eixample.

Amb imatges digitals d'alta resolució, amb textos, amb documents d'època, amb recorreguts virtuals, amb narracions d'especialistes, amb diverses capes d'informació i amb la utilització d'eines multimèdia, es vol oferir l'accessibilitat a una cartografia fonamental per a l'estudi de l'evolució de la trama urbana de Barcelona, i una mirada polièdrica a un moment de la història en què la ciutat està canviant per sempre.

PARAULES CLAU

Barcelona / Història urbana / Divulgació històrica i documental / Cartografia antiga / Recurs digital multimèdia

INTRODUCCIÓ

Barcelona, darrera mirada no és un recurs creat i pensat específicament amb finalitats didàctiques o educatives, però pels seus continguts pot utilitzar-se perfectament per aquesta funció. Es tracta d'un producte que encaixa totalment en un dels àmbits temàtics d'aquestes Jornades, destinat a fomentar el coneixement del patrimoni cultural a partir de les fonts d'arxiu.

Barcelona, darrera mirada és un recurs multimèdia interactiu que pretén dos objectius fonamentals:

- a) Divulgar i facilitar la consulta d'un conjunt de plànols originals, coneguts com a *Quarterons Garriga i Roca*, considerats un dels documents cartogràfics fonamentals de la ciutat de Barcelona en representar, amb una gran precisió i detall, la seva forma urbana a mitjan segle XIX.
- b) Explicar d'una manera amena i, alhora, rigorosa, com era Barcelona en aquella època. Una ciutat en plena transformació, encara circumscrita fonamentalment en el perímetre

de les muralles medievals, que iniciava la seva expansió urbana per tot el Pla de Barcelona a partir del projecte d'eixample.

ELS QUARTERONS GARRIGA I ROCA

Els Quarterons són un conjunt de plànols parcel·laris manuscrits, d'escala 1:250, elaborats per l'arquitecte Miquel Garriga i Roca entre els anys 1858 i 1860. Constitueixen la representació planimètrica més detallada i precisa realitzada fins aquell moment de la ciutat de Barcelona situada dins el perímetre de les muralles medievals que s'estan enderrocant. Els Quarterons Garriga i Roca formen part dels fons documentals de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

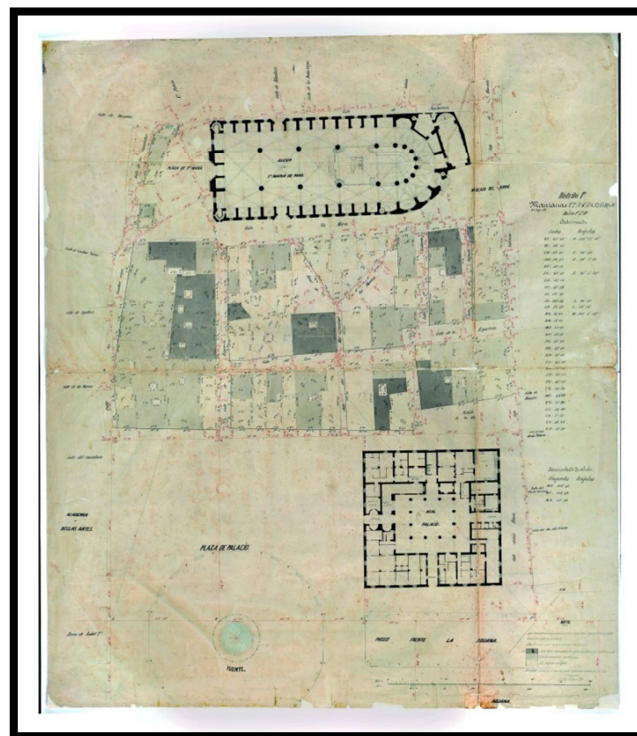
Figura 1. Plànol-guia dels Quarterons Garriga i Roca

La informació geogràfica continguda en els plànols és molt rica i diversa, la qual cosa els converteix en una font de primer ordre per a l'estudi històric del paisatge urbà de Barcelona en un moment de transformació. Contenen dades parcel·làries, amb els amidaments de totes les finques, edificis i espais públics de la ciutat. I també incorporen informació sobre l'antiguitat relativa de tots els edificis de propietat privada, amb la utilització de tonalitats de diversos colors.

Figura 2. Quarteró núm. 8

Els Quarterons també constitueixen un inventari exhaustiu dels elements públics existents a la ciutat a mitjan segle XIX, amb la localització de carrers, places, patis, baluards, jardins, fonts, abeuradors, safareigs, sèquies, sínies, edificis públics, esglésies, convents, palaus, ponts,... I no menys important és la informació arquitectònica que aporta el dibuix detallat de les plantes de tots els edificis públics i religiosos.

Figura 3. Quarteró núm. 1

En paraules del geògraf Francesc Nadal (NADAL, 2011), els treballs cartogràfics realitzats per Miquel Garriga i Roca en aquests anys centrals del segle XIX, van dotar la ciutat de Barcelona d'una cartografia moderna i científica que completava el plànol del Pla de Barcelona confeccionat per l'enginyer Ildefons Cerdà l'any 1855. Amb aquests treballs, el municipi de Barcelona disposava d'una cartografia similar a la que tenien, des de ja feia un cert temps, algunes de les principals ciutats d'Europa occidental com París, Madrid o Gènova.³⁹

LA BARCELONA DELS QUARTERONS

Els Quarterons Garriga i Roca, com qualsevol altre document cartogràfic, ens ofereixen una mirada estàtica sobre la forma urbana de la ciutat del moment. Però sota aquesta aparent foto fixa s'hi amaga una Barcelona convulsa, que està vivint un dels canvis més rellevants de la seva història.

La Barcelona dels Quarterons, la Barcelona de mitjan segle XIX, era una ciutat de grans contrastos en paraules de l'historiador Xavier Cazeneuve (CAZENEUVE, 2015), a qui seguirem per explicar-ne els trets fonamentals.⁴⁰ Barcelona no havia parat de créixer en població, arribant a uns extrems alarmants: d'uns 111.000 habitants el 1787 als 180.000 el 1857. La situació col·lapsava el sòl disponible per a la construcció d'habitatges, afegint-se pisos als edificis i reduint-se la superfície de les vivendes. Les classes més baixes vivien en carrers on amb prou feines entrava la llum del sol i en pisos petits, foscos i mal ventilats.

D'altra banda, la ciutat impulsava iniciatives que buscaven incrementar la seva monumentalitat, s'obrien nous carrers amples, moderns i comercials, o s'ocupaven antics edificis religiosos desamortitzats per destinar-los a usos militars o universitaris, per construir-hi mercats o per fer-hi places.

Figura 4. Portada d'entrada a un dels apartats del capítol del recurs digital dedicat a la Barcelona dels Quarterons

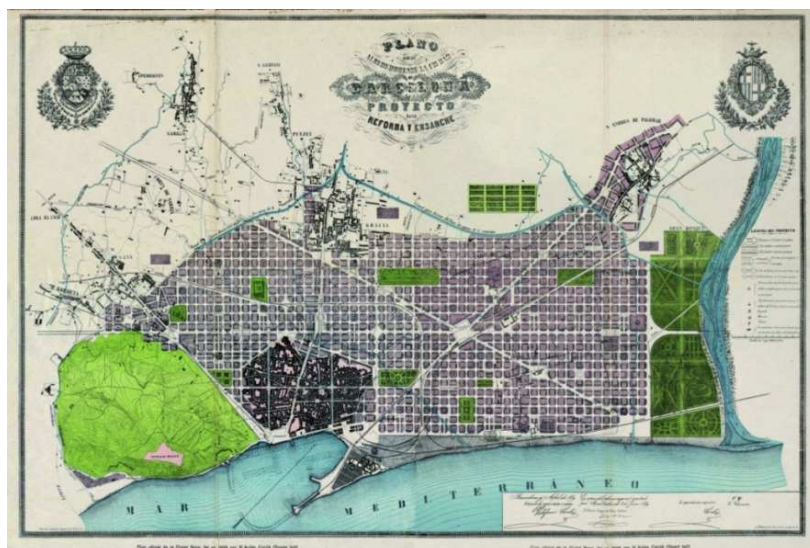
³⁹NADAL, Francesc. *Miquel Garriga i Roca i el plànol de Barcelona, 1856-1862*. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 2011, pàg. 57 (Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona, 26)

⁴⁰CAZENEUVE, Xavier. *La Barcelona dels Quarterons*. Text històric inserit dins el recurs digital *Barcelona, darrera mirada* que es presenta en aquest comunicació [<http://darreramirada.ajuntament.barcelona.cat/>]

La indústria tampoc parava de créixer. La Barcelona de mitjan segle XIX estava plena de fàbriques que necessitaven mà d'obra abundant. Alhora però, faltaven espais per magatzems i centres de distribució de mercaderies, per infraestructures auxiliars que demandava la indústria moderna en una ciutat que es volia equiparar als grans centres industrials d'Europa.

L'enderroc de les muralles que havien encerclat la ciutat durant segles, es considerava un pas indispensable per obrir Barcelona al pla i alliberar-la dels impediments físics que en limitaven el seu camí cap a la modernitat. Després d'alguns intents fallits anteriors, l'enderroc definitiu començava l'any 1854. Per això, la Barcelona dels Quarterons constitueix la frontissa entre la ciutat delimitada en el període medieval i que ja ha ocupat tota la seva superfície, i la ciutat que s'obre al pla i l'ocupa per convertir-se en una metròpoli europea a partir de l'aprovació, l'any 1859, del projecte d'eixample de l'enginyer Ildefons Cerdà.

Figura 5. Plànol de reforma i eixample de Barcelona. Ildefons Cerdà. Any 1859 (AHCB-2939)

Els Quarterons de Garriga i Roca suposen, doncs, la primera imatge cartogràfica real de la Barcelona del moment i, alhora, la darrera imatge d'una Barcelona a punt de transformar-se. Per això, el recurs digital que presentem s'ha batejat amb el nom complet de: **Els "Quarterons Garriga i Roca". Barcelona, darrera mirada. Una ciutat de mitjan segle XIX a punt de canviar per sempre.**

Figura 6. Portada principal del recurs digital *Barcelona, darrera mirada*

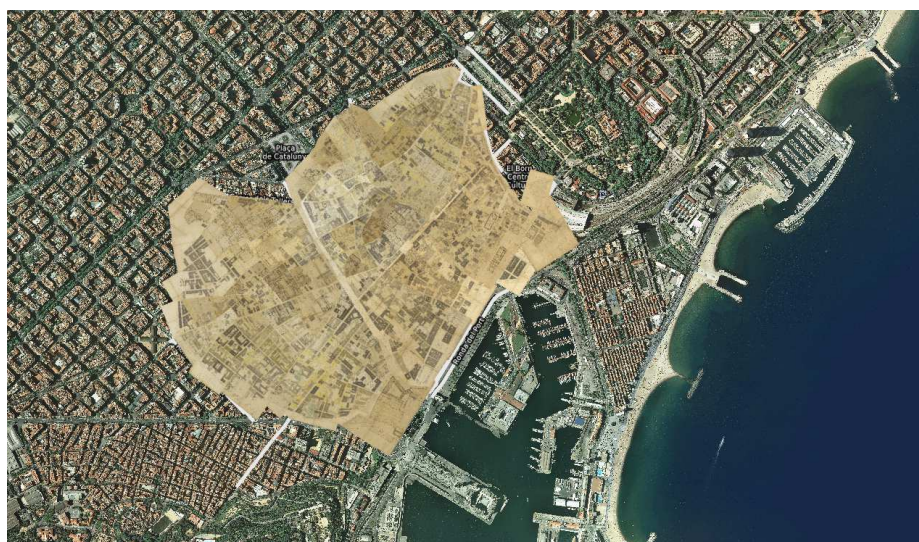

Barcelona, darrera mirada

Per donar resposta als dos objectius fonamentals que ens hem proposat i que hem anunciat a l'inici, aquest recurs està format per dos blocs clarament diferenciats.

El primer bloc es el que permet i facilita la consulta en alta resolució de la col·lecció dels Quarterons Garriga i Roca. A partir d'un plànol guia del territori format pel "cosit" de tots els Quarterons, es pot escollir qualsevol dels plànols de la col·lecció i consultar-lo i descarregar-lo de manera individualitzada, ja sigui superposat al plànol base actual de la ciutat o amb el sistema de taula de llum (fons negre).

Figura 7. Imatge del plànol base dels Quarterons sobreposat a la ciutat actual

Així mateix i gràcies a l'exhaustiva geolocalització (situació de punts i coordenades sobre un mapa) que s'ha realitzat dels Quarterons, aquests es poden sobreposar a la trama urbana actual de la ciutat amb una gran precisió i fiabilitat, de manera que es pot comparar la

configuració de la Barcelona de mitjan segle XIX que dibuixen els plànols de Miquel Garriga i Roca, amb la d'aquest mateix territori a començament del segle XXI, 150 anys després.

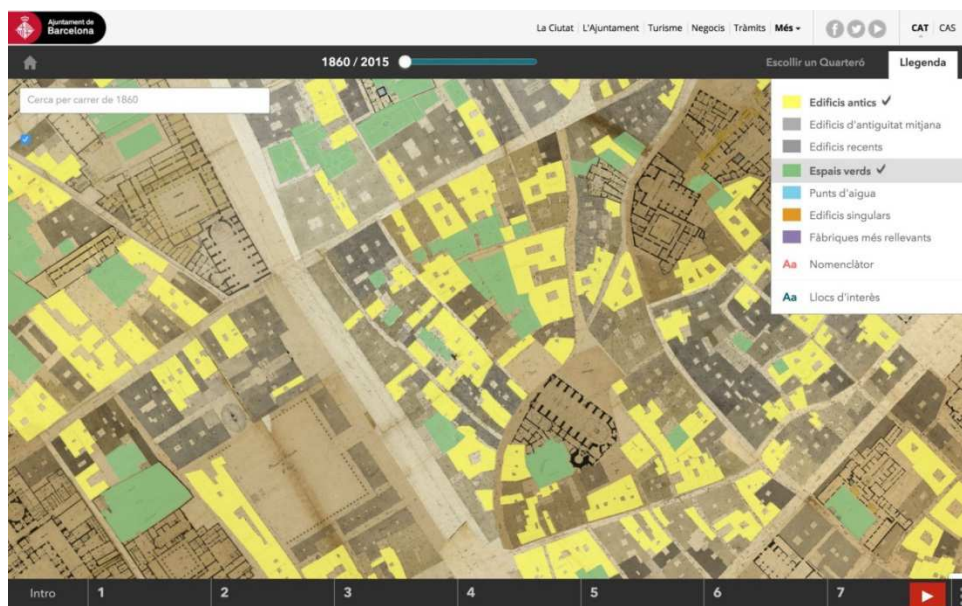
Mitjançant aquesta superposició i com un altre recurs del producte, es pot passar de la trama urbana de 1860 a la del 2015 amb una simple moviment del cursor que permet ocultar-la o visualitzar-la.

A partir del plànol base dels Quarterons es pot accedir també a diverses capes d'informació addicional, que en bona part s'han creat a partir de dades que faciliten els mateixos Quarterons. Aquestes capes d'informació addicional són les següents:

- Edificis antics.
- Edificis d'antiguitat mitjana.
- Edificis recents.
- Espais verds.
- Punts d'aigua.
- Edificis singulars.
- Fàbriques més rellevants.

Una altra de les funcionalitats que incorpora el producte és la possibilitat de buscar per nomenclàtor, ja sigui pel nom de carrer actual o pel nom que un carrer tenia l'any 1860. Això permet, per exemple, escollir un indret concret, un carrer o una plaça, per veure si a mitjan segle XIX ja hi era o que hi havia en el seu lloc.

Figura 8. Capes d'informació disponibles i mostra de la selecció d'edificis antics i d'espais verds en una part de la ciutat

El segon bloc es destina a la divulgació històrica i documental i pretén explicar, d'una manera amena i atractiva, tant el que són i el que varen significar els Quarterons Garriga i Roca, com diferents aspectes de la Barcelona de mitjan segle XIX.

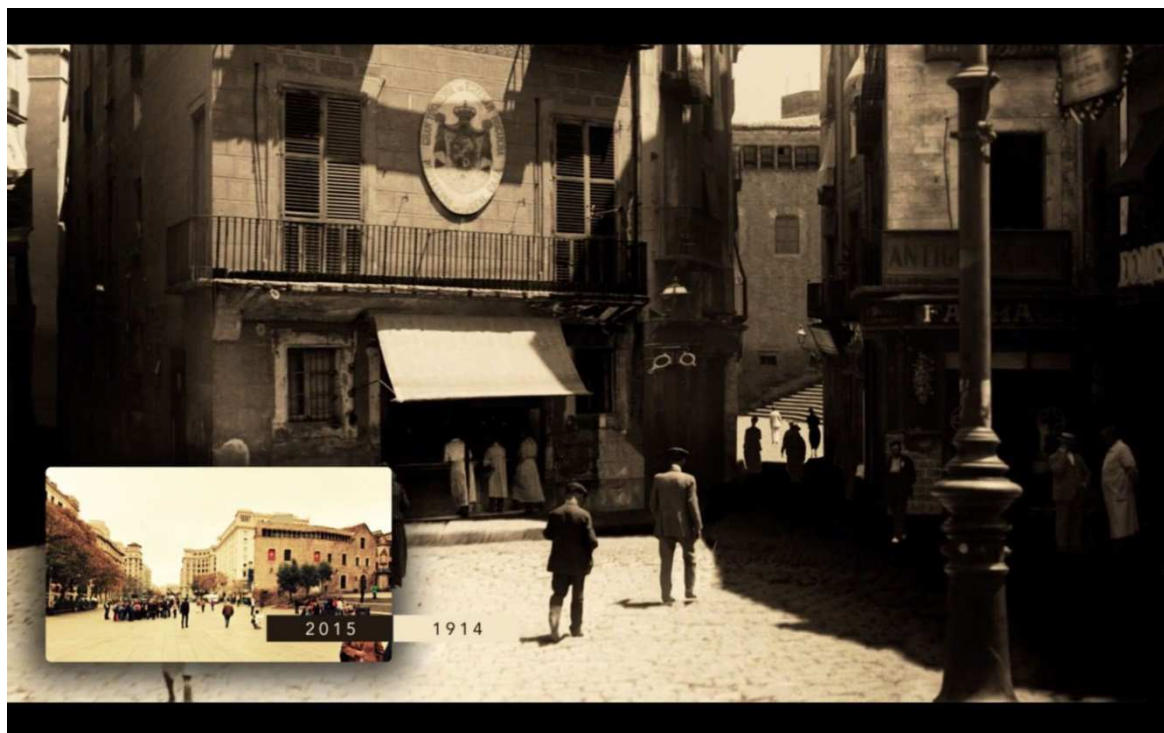
Per aconseguir-ho, s'han confeccionat set capítols temàtics els quals, mitjançant diversos recursos multimèdia, permeten capbussar-nos en els Quarterons i en la història de Barcelona, de diferents maneres i en diversos nivells. Aquests capítols són:

0. **Presentació.** Objectius fonamentals de *Barcelona, darrera mirada*.
1. **El plànol de Barcelona de Miquel Garriga i Roca.** Procés d'elaboració i característiques més rellevants dels Quarterons Garriga i Roca.
2. **La Barcelona de mitjan segle XIX.** Característiques demogràfiques, socials i econòmiques de la ciutat en el moment que es confeccionen els Quarterons.
3. **Els edificis religiosos en l'urbanisme barceloní.** Rellevància dels edificis religiosos en la trama urbana de Barcelona i transformacions que es produeixen arran de la desamortització iniciades l'any 1822.
4. **On són les fàbriques?** Procés d'industrialització de la ciutat i efectes en la trama urbana.
5. **Serveis, oci i cultura.** Presència dels serveis públics a la ciutat, fonamentalment relacionats amb el proveïment d'aigua potable, i d'equipaments culturals relacionats amb la música i les arts escèniques.
6. **Les grans transformacions urbanístiques.** La remodelació de l'espai urbà durant la primera meitat del segle XIX mitjançant operacions immobiliàries, l'obertura de nous carrers o la creació de nous espais de representació del poder polític i econòmic.
7. **La Barcelona desapareguda.** Els espais representats en els Quarterons Garriga i Roca que han desaparegut per grans operacions urbanístiques posteriors: l'obertura de la Via Laietana, de l'eix Av. de les Drassanes-Rambla del Raval o de les avingudes de la Catedral i de Francesc Cambó.

En cada capítol, la narració es fa en forma de textos, d'imatges que il·lustren els textos, de vídeos amb una durada màxima de 2 minuts on un especialista aprofundeix en el contingut i, en algun cas, mitjançant altres recursos audiovisuals que reforcen l'explicació d'una manera atractiva.

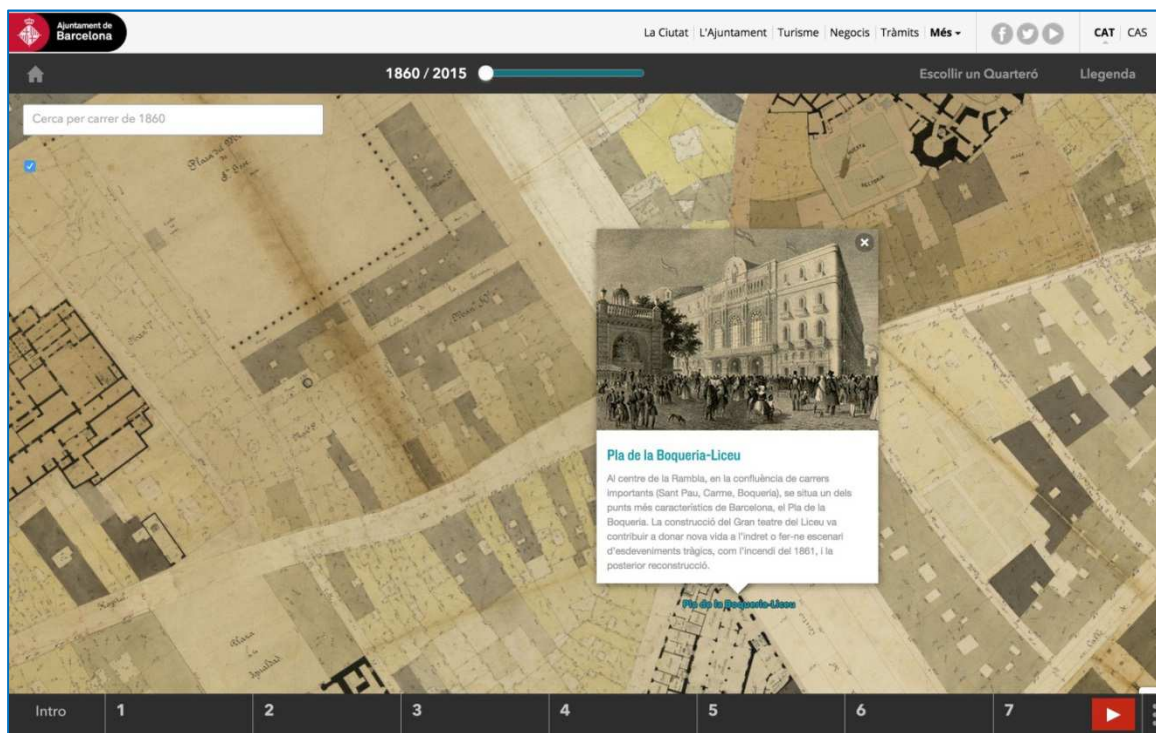
Un d'aquests recursos que mereix una menció específica per l'espectacularitat i, alhora, per la complexitat que ha tingut la seva elaboració, és el recorregut en 3D per la ciutat dels Quarterons, batejat amb el títol de *La Barcelona impossible* i associat al capítol de la Barcelona desapareguda. Mitjançant una selecció de fotografies de la segona meitat del segle XIX i del primer terç del segle XX, es pot fer un recorregut virtual entre la plaça Nova, al costat de la Catedral, i el Pla de Palau. Un recorregut recreat i impossible de fer a l'actualitat per les transformacions urbanístiques d'aquesta zona en els darrers 150 anys, fonamentalment a causa de l'obertura de la Via Laietana o de l'Avinguda de la Catedral durant la primera meitat del segle XX.

Figura 9. Inici del recorregut *La Barcelona impossible*, a la Plaça nova, amb la imatge sobreposada de la visió actual des del mateix punt.

Un altre element que permet introduir-nos en la Barcelona de mitjan segle XIX són una vintena de punts d'interès que s'han localitzat sobre el territori dels Quarterons. Aquests punts corresponen a indrets emblemàtics o rellevants en la ciutat de l'època, com ara el Pla de la Boqueria, la plaça del Teatre, el Pla de Palau, la plaça Nova o el carrer Nou de la Rambla; o bé a edificis singulars com la Catedral, Santa Maria del Mar, el Gran Teatre del Liceu, les Drassanes o el Convent del Carme.

De cada punt s'ofereix una breu presentació de localització i de context històric, i s'acompanya amb diverses imatges d'època que permeten "veure" com era a mitjan segle XIX. Aquestes imatges són dibuixos, gravats o plànols que, en tots els casos, formen part dels fons documentals de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. De cada document s'indica el títol o una breu descripció, l'autor, la data i la referència de l'Arxiu.

Figura 10. Pantalla de presentació del punt d'interès corresponent al Pla de la Boqueria-Liceu.

En cada punt d'interès, la imatge d'època que es visualitza en primer lloc per il·lustrar el text de presentació, s'acompanya d'una fotografia actual presa des de la mateixa posició. D'aquesta manera, amb l'aplicació de la tècnica de la refotografia, s'ofereix una comparació de la mateixa visió d'aquell espai amb un segle i mig de diferència.

LES POTENCIALITATS DIDÀCTIQUES DEL RECURS

D'acord amb els dissenys curriculars de primària, secundària i batxillerat, i com es pot deduir del que hem explicat fins aquí, aquest recurs ofereix diferents possibilitats per apropar els alumnes a nombrosos aspectes de la història contemporània de la ciutat i ajudar-los a entendre el perquè de la configuració actual de la forma urbana de Barcelona.

Des d'aquesta perspectiva, i a partir de la informació continguda en els diferents apartats del recurs, d'una manera molt visual es poden explicar aspectes rellevants de la societat i de l'economia de la Barcelona del segle XIX: el creixement demogràfic, el pes de l'església en la trama urbana, el procés d'industrialització, els serveis públics, els espais verds, l'oci i la cultura de l'època, les transformacions urbanístiques, i molts altres.

Una altra de les possibilitats didàctiques que ofereix rau en l'aprenentatge de la lectura i la interpretació de la informació que es representa en mapes i plànols, la qual cosa els pot ajudar a llegir no només cartografia antiga sinó també actual.

I encara, *Barcelona, darrera mirada* pot ser una eina didàctica útil per aprendre a descobrir i a valorar la diversitat i les possibilitats del patrimoni documental i de les fonts d'arxiu per al coneixement del passat i del present. Familiaritzar els alumnes amb els documents d'arxiu

mitjançant recursos digitals multimèdia com aquest, pot ser una bona manera d'aprendre a valorar el patrimoni documental en particular i el patrimoni cultural en general.

Ben segur que el recurs té altres potencialitats didàctiques que els docents, amb millor coneixement de causa i d'acord amb els continguts dels diferents cicles educatius, podran determinar.

BIBLIOGRAFIA

NADAL, Francesc. *Miquel Garriga i Roca i el plànol de Barcelona, 1856-1862*. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 2011, pàg. 57 (Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona, 26)

CAZENEUVE, Xavier. *La Barcelona dels Quarterons* (2015). Text històric inserit dins el recurs digital *Barcelona, darrera mirada* que es presenta en aquest comunicació.

<http://darreramirada.ajuntament.barcelona.cat/>

Col·laboren:

ORGANITZA LES JORNADES

ice U B

AMB LA COL·LABORACIÓ DE

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

Diputació de Barcelona

Diputació de Barcelona

Universitat de Barcelona
Facultat de Biblioteconomia i Documentació

Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents
 Adscrita a la UAB

Associació d'Arxivers Gestors de Documents de Catalunya